

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**KIBRISLI MEHMED EMİN PAŞA
(1813-1871)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Öznur ATALAN

**NİSAN-2021
GÜMÜŞHANE**

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAM

KIBRISLI MEHMED EMİN PAŞA

(1813-1871)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Öznur ATALAN

NİSAN-2021

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KIBRISLI MEHMED EMİN PAŞA

(1813-1871)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Öznur ATALAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Kemal SAYLAN

NİSAN-2021

GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Dr. Bekir N. (Başkan)

Dr. Mehmet S. (Danışman)

Prof. Dr. Y. (Üye)

BİLDİRİM

Yüksek Lisans / Doktora Tezi olarak hazırlamış olduğum “Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (1813 - 1871)” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

27 / 04 / 2021

Öznur ATALAN

ÖNSÖZ

Osmanlı tarihi- bilhâssa XIX. yüzyıl tarihe ilgi duyan birçok insan gibi beni de derinden etkilemiştir. Öğrenciliğim boyunca bu yüzyıl üzerine sürekli okumalar yapmam ve bu yüzyılda meydana gelen önemli olayların, sonrasında tarih sahnesinde belirleyici olması bu alana yönelmemde belirleyici oldu. Bu yüzyılda tarihe tanıklık etmiş önemli bir şahsı ele alarak hem şahsın kişiliğinin tanıtılmasına hem de dönemin siyasî olaylarının aydınlatılmasına katkı sağlamayı amaçladım.

Şüphesiz, bu yüzyılda Osmanlı Devleti’ni derinden etkileyen pek çok olay meydana gelmiştir. Bu yüzyılda yaşayan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, 1813-1871 yıllarını kapsayan hayatı ile dönemin büyük bölümüne tanıklık etmiştir. Mehmed Emin Paşa’nın, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde “sadaret” makamında yer alması, bu zatın, o dönemin siyasî hayatında ne denli önemli bir şahsiyet olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu amaçla tez çalışmamız XIX. yüzyılın büyük bir bölümüne tanıklık etmiş önemli bir şahsın hayatının, tüm yönleriyle ele alınıp incelenmesini kapsamaktadır.

Biyografi hazırlamak zevkli olmakla birlikte bir o kadar da zordur. Bu tür çalışmalar, kişinin sadece hayat hikâyesini esas almaz. Aynı zamanda kişinin yaşadığı devir, o devirde meydana gelen olaylar, siyasî, sosyal değişiklikler de çalışmaya dahil edilmelidir. Bu nedenle kişinin hayatı ile yaşadığı dönemi birlikte değerlendirmek gerekir.

Tarih çalışmaları, muhteviyatı hangi alanda olursa olsun mutlaka objektif olmalıdır. Objektif bir çalışma o denli bilimsel bir anlam kazanır. Bu amaçla çalışmamızda dönemin kaynaklarına sadık kalınarak objektif olmaya çalışılmıştır. Bu noktadan hareketle çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri başta olmak üzere birincil ve ikincil kaynaklar ile süreli yayınlardan istifade edilmiştir.

Çalışmamın ortaya çıkmasında, çalışmaya başladığım günden itibaren bana yol gösteren, taslaklarımı okuyarak eksiklerimi düzeltmemde çok yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Kemal SAYLAN’a özellikle teşekkür ederim. Bozok Üniversitesi Öğretim üyesi Prof. Dr. Yunus ÖZGER’e ve Samsun Üniversitesi Öğretim

üyesi Doç. Dr. Özgür YILMAZ'a da akademik anlamda destekleri için müteşekkirdiğimi belirtmek isterim.

Son olarak tez çalışmamı; beni yetiştiren, eğitimim için her türlü imkânı sağlayan ve tezimin tüm aşamalarında bana yardımcı olup desteğini esirgemeyen, sevgili ailem, annem ve babama ithaf ediyorum.

Gümüşhane-2021

Öznur ATALAN

ÖZET

ATALAN, Öznur. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (1813-1871), Yüksek Lisans Tezi, 2021, (XIV + 113)

Tarih sahnesinde, önemli olaylara şahitlik edip, bu olayları şekillendirerek geleceğe yön vermiş kişiler her zaman olmuştur. Osmanlı Devleti'nde, çözümlerin başlayıp yenilik yapılmasını gerekli kılan hâllerin ortaya çıkmasıyla birlikte, devlette gerilemeyi durdurup yenileşme havası yaratacak kişi ve kurumlara duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu kişiler, tarihin her döneminde yaşamış ve yaşadığı dönemde almış olduğu vazifelerle adlarından sıkça söz ettirmişlerdir. Bahsi geçen kişiler aldıkları eğitim ve sahip oldukları tecrübe ile devletin geleceğini şekillendirmişlerdir. Bu nedenle bu şahısları, günümüzde ele alıp değerlendirmek, geçmişi doğru okumak ve yorumlamak açısından önemlidir. Bu noktadan hareketle Osmanlı Devleti'nde önemli çözümlerin yaşandığı XIX. yüzyılda yaşayan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa hakkında detaylı olarak çalışma yapılmaması bizi bu alanda çalışma yapmaya sevk etmiştir.

1813 - 1871 yılları arasında yaşayan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın hayatı, XIX. yüzyılın önemli ve büyük bir bölümüne tanıklık etmiştir. Kıbrıs'ın Baf kasabasında doğan Mehmed Emin Paşa, gençliğinde Kıbrıs'tan İstanbul'a gelerek Hazine Kethüdası olarak bulunan amcasının desteği ile II. Mahmud zamanında Enderûn'da Hazine Odası'na kabul edilmiştir. Mehmed Emin Paşa bundan sonra, Osmanlı Devleti'nde ardı ardına gelen vazifeler silsilesi içerisinde, gitgide yükselen makamlarda önemli görevler yapmıştır. Bu bağlamda; Mehmed Emin Paşa, Osmanlı Devleti'nin en kritik olaylarının yaşandığı dönemde yaşamış ve döneminde yaşanan önemli olaylara tanık olmuş, kısmen de olaylar ekseninde kritik olaylara yön verici rolde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nde daha ziyade sert mizacı ile bilinen Mehmed Emin Paşa, bu karakteriyle kendisinden çekinilen devlet adamı profili çizmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enderûn Hazine Odası, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Osmanlı Devleti, XIX. Yüzyıl

ABSTRACT

ATALAN, Öznur. Kibrisli Mehmed Emin Pasha (1813-1871), Master Thesis, 2021, (XIV + 113)

There have been people who lived in some important periods for nations, witnessed important events for the history and acted as the main characters. Especially with the emergence of the Ottoman Empire's decomposition and necessary of reform, it's felt that the people and institutions needed for the reform's realization and would stop the decline of the state. These people lived in the period of history and made frequent mention of their names in the periods they lived. Today, in the future, it is important to discuss and read those valuable personalities, their duties as higher officials in the state. From this point on, the lack of detailed work on Kibrisli (Cypriot) Mehmed Emin Pasha who lived in the 19th century, prompted us to work in this field.

Kibrisli Mehmed Emin Pasha who lived between 1813-1871, was one of the statesmen who took important positions by having various duties within the state in the 19th century when important dissolutions and decompositions were experienced in the Ottoman Empire. Born in Paphos where is a town of Cyprus, Mehmed Emin Pasha came to Istanbul in his youth and was accepted to the Treasury Chamber in Enderun (state's superior education center) in the time of Sultan Mahmud II with the support of his uncle who came to Istanbul from Cyprus and was a financier in the state treasury. After that, Kibrisli Mehmed Emin Pasha carried out important activities in the successive series of duties. In this context; Mehmed Emin Pasha had lived in the period when the most critical events of the Ottoman State were experienced and witnessed important events in his period, and partly played a guiding role in the critical moments in the axis of events. Mehmed Emin Pasha, had been known for his harsh temperament and haste, had done his best for the unity of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman Empire, Kibrisli Mehmed Emin Pasha, 19th Century, Enderûn Treasury Department

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK	
İÇ KAPAK	
KABUL VE ONAY	III
BİLDİRİM	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
TABLolar LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AİLESİ, HAYATI ve KİŞİLİĞİ	7-33
1.1. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Ailesi ve Doğumu	7
1.1.1.Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Eşleri.....	8
1.1.1.1.Emine Melek Hanım (Elizabeth Marie Dejean).....	8
1.1.1.2.Feride Hanım	11
1.1.2.Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Çocukları	12
1.2. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Vefatı	12
1.3. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Mirası ve Varisleri	15
1.3.1.Mirasa Konu Olan En Önemli Gayrimenkuller	19
1.3.1.1. Omorfo Çiftliği	19
1.3.1.2. Kıbrıslı Yalısı	19
1.5. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Devlet Adamlarıyla İlişkisi	25
1.5.1.Padişahlarla İlişkisi	25
1.5.1.1. Sultan Abdülmecid İle İlişkisi	25

1.5.1.2. Sultan Abdülaziz İle İlişkisi	26
1.5.2.Sadrazamlarla İlişkisi	27
1.5.2.1. Mustafa Reşid Paşa ile İlişkisi.....	27
1.5.2.2. Ali ve Fuad Paşalar İle İlişkisi.....	30
1.6. Aldığı Ödüller ve Nişanlar	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. KIBRISLI MEHMED EMİN PAŞA’NIN MEMURİYETLERİ	34-68
2.1. Askerî Görevleri	34
2.1.1. İlk Askerî Memuriyetleri.....	34
2.1.2.Kale Muhafızlığı Görevleri	35
2.1.2.1. Akka Kalesi Muhafızlığı	35
2.1.2.2. Belgrad Kalesi Muhafızlığı	36
2.1.3.Arabistan Ordusu Müşîrliği Görevi	39
2.1.4.Kaptan-ı Deryalık Görevi.....	41
2.2. İdarî Görevleri	43
2.2.1.Mutasarrıflık.....	43
2.2.1.1. Kudüs Mutasarrıflığı.....	43
2.2.1.2. Tırhala Mutasarrıflığı.....	45
2.2.2.Valilik Görevleri	46
2.2.2.1. Halep Valiliği.....	46
2.2.2.2. Edirne Valiliği	49
2.2.3.Sadaret Kaymakamlığı	50
2.3. Sefaret Görevleri	52
2.3.1.Londra Sefaretine Tayini.....	52
2.3.1.1. Macar Mültecileri Meselesindeki Rolü	54
2.3.1.2. Tebrik İçin Felemenk Krallığı’na Gönderilmesi	57
2.3.2.Rusya’ya Fevkalâde Büyükelçi Olarak Gönderilmesi	59
2.4. Tanzimat Meclislerindeki Görevleri	62
2.4.1.Meclis-i Âlî-i Tanzimât’taki Görevleri	62
2.4.1.1. Meclis-i Âlî-i Tanzimât’ın Kurulmasındaki Rolü	62

2.4.1.2. Meclis Başkanlığı Görevi	64
2.4.2.Meclis-i Âlî-i Hazâin Reisi Olarak Tayin Edilmesi.....	65
2.4.3.Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Reisi Olarak Tayin Edilmesi.....	66
2.4.4.Mecâlîs-i Âliyye Memuriyetleri.....	66
2.4.4.1. Birinci Defa Mecâlîs-i Âliyye'ye Tayin Edilmesi	67
2.4.4.2. İkinci Defa Mecâlîs-i Âliyye'ye Tayin Edilmesi	67
2.4.4.3. Üçüncü Defa Mecâlîs-i Âliyye'ye Tayin Edilmesi.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KIBRISLI MEHMED EMİN PAŞA'NIN SADARETİ	69-88
3.1 Sultan Abdülmecid Dönemindeki Sadareti	69
3.1.1.Birinci Defa Sadarete Tayini.....	70
3.1.2.İkinci Defa Sadarete Tayini	73
3.1.3.Üçüncü Defa Sadarete Tayini	78
3.1.3.1. Rumeli Teftişi.....	78
3.1.3.2. Cebel-i Lübnan ve Şam Olayları	83
3.2. Sultan Abdülaziz Dönemindeki Sadareti	87
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	89
KAYNAKÇA	93

EKLER

EK 1. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (1813-1865)	102
EK 2. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın ilk eşi Melek Hanım (Maria Dejean)	103
EK 3. Mehmed Paşa'nın kızı Ayşe Sıdıka Hanım,.....	103
EK 4. Kıbrıslı Yalısı	104
EK 5. XIX. yüzyıl Londra sefareti Binası.	104
EK 6. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'ya Verilen Nişân-ı Osmânî.	105
EK 7. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Akka Kalesi Muhafızlığına Tayin Talebi.	106
EK 8. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Halep Valiliğine Tayin Edilmesi.	107

EK 9. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Meclis-i Âli-i Tanzimât Riyaseti 'ne Tayin Edilmesi.	108
EK 10. Kaptan-ı Derya Mehmed Emin Paşa'nın meclise tayin edilmesi.....	109
EK 11. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Sadarete Tayin Edilmesi.....	110
EK 12. Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Sadarete Tayininden Sonra Vazifesine Başladığına Dair Emirnamesinin Alınması	111
EK 13. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Mecâlis-i Âliyye Memuriyetindeki Maaşı.....	112
ÖZGEÇMİŞ	113

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Devlet Erkânın Yaptıkları Nakdi Yardımlar.....	73
---	----

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
A. DVN.	Sadâret Divânı (Beylikçi) Kalemî
A.M.	Sadâret Müteferrika Evrakı
A.AMD.	Sadâret Amedi Kalemî
A.DVN. MHM.	Sadâret Divân-ı Hümâyûn Mühimme Kalemî
A.MKT.	Sadâret Mektûbî Kalemî
A.MKT. MHM.	Sadâret Mektûbî Kalemî Mühimme Evrakı
A.MKT. NZD.	Sadâret Mektûbî Nezâret ve Devâir Evrakı
A.MKT. UM.	Sadâret Mektûbî Umum Vilâyât Evrakı
A.TŞF.	Sadâret Teşrifât Kalemî
Bkz.	Bakınız
BEO.	Bâb-ı Âli Evrak Odası
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C. BH.	Cevdet- Bahriye Evrakı
C.HR.	Cevdet Hariciye Evrakı
Çev.	Çeviren
ed.	Editör
HAT.	Hatt-ı Hümâyûn
HR. MKT.	Hariciye Nezâreti Mektûbî Kalemî
HR. SFR.	Hariciye Nezâreti Sofya Sefareti
HR. SYS.	Hariciye Nezâreti Siyasî
HR. SFR.	Hariciye Nezâreti Londra Sefareti
HR. UHM.	Hariciye Nezâreti Umûr-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti
HR. TO.	Hariciye Tercüme Odası
HSD. AFT.	Satın Alınan Evrak Ali Fuad Türk Geldi Evrakı
İ.DH.	İrâde, Dâhiliye
İ.DUİT.	İrâde Dosya Usulü
İ.HR.	İrâde, Hariciye
İ.MMS.	İrâde-i Meclis-i Mahsûs
İ.ŞD.	İrâde-i Şûra-yı Devlet
MB. İ.	Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakı
MVL.	Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye
S.	Sayı
s.	Sayfa
TTK.	Türk Tarih Kurumu
TDV.	Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
Y.A. HUS.	Yıldız Sadâret Hususî Marûzât
Y.PRK. HR.	Yıldız Hariciye Nezâreti Marûzâtı

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden yakınçağın başına kadar gücünü korumuş ve imparatorluk olarak varlığını devam ettirmiştir. Zamanla, Osmanlı Devleti eski gücünü kaybederek Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan güçlü devletlerle mücadelesinde, Batı'ya karşı olan bakış açısını değiştirmiştir. Böylece Osmanlı Devleti eski bakış açısını değiştirerek, Batı'nın ilminden yararlanmaya çalışmıştır. Bu çabada Lale Devri önemli başlangıç oluşturmaktadır. Avrupa örnek alınarak yapılan yenileşme hareketi, XVIII. yüzyıl sonlarında daha da hızlanmıştır. Daha önce yapılan ıslahat faaliyetlerinde "kanun-ı kadim" uygulamaları örnek alınırken, bu dönemden sonra yavaş yavaş Avrupa örnek alınmaya başlanmıştır.

Halil İnalçık'a göre; Osmanlı Devleti'nde gerileme durumu oluşmasındaki faktörler: nüfus baskısı, malî kriz ve Avrupa'nın yeni askerî teknolojisidir.¹ Tüm bu faktörler XVII. yüzyılın başları itibariyle Osmanlı Devleti'nde oluşan gerilemeyi âdeta fitillemiştir. Özellikle de askerî sahada yenilgilerin vuku bulması bu alanda ciddi manada yeniliklerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, devlette oluşan kötü gidişatı durdurabilmek amacıyla devlet adamları, kalem ehli olan şahıslara pratik amaçlarla yazılmış layihalar hazırlattırmışlardır. Hazırlanan bu layihaların çoğunluğu eskiye dönük, Kanuni devrine olan özlemi barındırmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde, topyekûn yenileşmenin kaçınılmaz olduğu düşüncesine sahip ilk padişah III. Selim'dir. Sultan III. Selim'den önce birçok padişah ıslahat yapmışsa da yapılan bu ıslahatlar daha çok askerî alanla sınırlı kalmıştır. III. Selim'i bu düşünceye iten en önemli sebep ordunun artık görevini ifa edememesi ve bunun bizzat savaflara yansması olmuştur. Hızla bilim ve sanayi devrimini gerçekleştiren Avrupa karşısında, bu kadro ve bilgi donanımıyla yola devam edilemeyeceğini idrak eden III. Selim, devletin bütün kademelerinde düzenlemeler yapılması gerektiğini uygun görmüştür.² Bu düşüncelere sahip olan III. Selim, daha ordu Rus savaşı dönüş

¹ Jonathan Grant, Çev. Salim Aydüz "Osmanlı Gerilemesini Yeniden Düşünmek Osmanlı Devleti'nde Askerî Teknolojinin Yayılması (15. yy. dan 18. yy. a kadar)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S. 12-20, 2001, s. 58.

² Seyfi Kenan, "III. Selim Dönemi Anlayışında Arayışlar", **Türk Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)**, İstanbul, 2010, s. 135.

yolundayken yapılması gerekenlere dair kalem ehline layihalar hazırlanması için emirler vermiştir. Bu nedenle Rus savaşının bitimi, aynı zamanda Selim dönemini simgeleyen Nizam-ı Cedid yenilenmesinin başlangıç tarihi olmuştur.

III. Selim, yenilik hareketine ayrı bir önem vermiştir. Bunun altında yatan sebep; yenilikleri yapacak olan ekibin eğitilmesi gerekliliğidir. Askerî alanda yeniçerilerin yanında, nasıl Nizam-ı Cedid gibi bir askerî kurum kurulmuş, aynı şekilde ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere medrese eğitimine ihtiyaç duyulmaksızın bir teknik öğretim alanı açılmıştır. Böylelikle III. Selim ve yeni düzenin gerekliliğine inanmış olan ekibi, askerlik alanındaki başlatmış oldukları metodu, eğitim - öğretim veren kurumların açılması ile gerçekleştirilecek ıslahatların istenilen düzeyde olacağına inanmışlardır.³

III. Selim dönemi, Nizam-ı Cedid programının yürütülmesi için kuvvetli bir ıslahatçı ekibin varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Fakat “Nizam-ı Cedid” ekibi istenilen şekilde kurulamamış, ıslahat taraftarı olan büyük rütbeli devlet adamlarının sayısı birkaçı geçememiştir. Sadrazamlardan ve devlet erkânından, sultanı girmiş olduğu bu yenilik yolunda destekleyenler de ne yazık ki olmamıştır.⁴

Sultan III. Selim, ıslahat hareketlerine hız vermiş olsa da yapılan yenilikler belirli bir kesimin muhalefetini ve tepkisini çekmiştir. Oluşan bu muhalefet zamanla keskinleşmiş ve yapılması mümkün olan ıslahat hareketleri, Kabakçı Mustafa isyanı ile son bulmuştur.

Sultan III. Selim’in yenilik karşıtları tarafından tahttan indirilip katledilmesinden sonra, yerine Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa’nın desteği ile gelen Sultan II. Mahmud, devleti kurtarmak için uzun bir süre içerisinde pek çok çözüm yolu denemiştir. III. Selim’in sağlığı sırasında devlet içerisindeki bozukluğu gören Sultan II. Mahmud, bazı dersler çıkararak ileride yapacağı reformların, geçmişteki gibi kesintiye uğramaması için önce devlet ricâlini reformlara ısındırmıştır. Bu konuda, özellikle devletin başına bela olan ve askerî vazifelerini ifa etmek dışında, devlete kafa tutan yeniçerileri ortadan kaldırmak için ciddi bir adım atmıştır. Nihayet 17 Haziran 1826’da Mehmed Daniş Bey’in ifadesiyle “ocaklarının külliyen ref’ine ve rû-yı arzdan yeniçerilik namının eseri bile kalmayacak şekilde ilgâsına” girişilmiştir. İlğâyı müteakip hemen vilayetlere emr-i âli gönderilmek suretiyle yeniçeriliğe dair askerî, idarî,

³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.V, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 67.

⁴ Karal, a.g.e. C. V, s. 77.

hiyerarşik, kültürel her hususun yasaklanması hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır.⁵ Böylece Sultan II. Mahmud, devletin başına bela olan, 1363 yılında temelleri atılan Yeniçeri Ocağı'nı yirmi dakikada kaldırıp devletin ve halkın rahat bir nefes almasını sağlamıştır. Sultan II. Mahmud, Vaka-yı Hayriye'den sonra tasarladığı reformları art arda hayata geçirmiştir.⁶ Karşılaştığı tüm olumsuzluklara rağmen II. Mahmud, reformlarını gerçekleştirmiş ve bugünkü modern Türkiye'nin de temellerini atmıştır.⁷ Böylece II. Mahmud dönemi, özellikle içerisinde barındırdığı reform hareketlerinin muhtevasından ziyâde, değişmelerin tarzı, çeşidi, tabii oldukları şartlar ve vaziyet bakımından bundan evvelki devirlerde meydana gelen yeniliklerden ayrılmış ve garplılışmada yeni bir çıkışın başlangıcını teşkil etmiştir.⁸

II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasından sonra, 13 sene sürecek ikinci saltanatı ile birlikte Osmanlı tarihindeki klasik dönemin kapanmasına vesile olmuş ve modernleşmeye geçilmeye başlanmıştır. Ancak burada hemen belirtilmelidir ki Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmakla önemli ve cüret isteyen bir işi başaran Sultan Mahmud, başarılması çok daha zor olan ulema sınıfını ıslah edememiştir. Dolayısıyla akılcı ve köklü ve bir program çerçevesinde kültürel ve manevî değerlerden fazla taviz verilmeden teknik yeniliklerde ıslahat yapılamamış, bu da devletin çöküşünü hızlandırmıştır.⁹

Sultan II. Mahmud, devletin sorunları karşısında o kadar yıpranmıştır ki “galile-i saltanattan usandım” diyerek saltanatın kendisini yıprattığını belirtmiştir. Yoğun bir mücadele ile geçen ömrü ve bunun neticesi olarak son yıllarda aşırı derecede kullanmaya başladığı içki, kendisini kısa zamanda ölümcül sağlık sorunlarıyla karşı karşıya bırakmıştır.¹⁰ 1 Temmuz 1839'da vefat eden Sultan II. Mahmud'un yerine, vefatının aynı günü oğlu Abdülmecid tahta geçmiştir.¹¹ III. Selim ve II. Mahmud'un kendi dönemlerinde gerçekleştirmeye çalıştıkları yenilikler maalesef yeterli olmamış,

⁵ Muhammed Emirhan Onhan, Taner Güney, “Yeniçeriliğin Kaldırılışı ve Sosyo Ekonomik Sonuçları”, **Karamanoğlu Mehmedbey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C. 20, S. 34, 2018, s. 42.

⁶ Ahmet Tuten, “Sultan II. Mahmud Dönemi Islahat Çalışmaları”, Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü, <http://www.academia.edu.tr>, 2017, s. 2.

⁷ Tuten, a.g.m., s. 18.

⁸ Necdet Hayta, Uğur Ünal, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (17 Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2008, s. 113.

⁹ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 467- 469.

¹⁰ Ali Akyıldız, “Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S. 4, 2000, s. 52.

¹¹ Cevdet Küçük, “Abdülmecid”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul, 1988, s. 259.

devlet içte ve dışta Batılı devletlerin hedef tahtası hâline gelmeye devam etmiştir. Abdülmecid'in tahta çıkışı bu esnada; koyu bir istibdat ile meşrutiyet havasının koklandığı, yenilik hareketlerinin başladığı, Batı devletlerin de kısmen isteklerinin yerine getirildiği, çok buhranlı bir döneme rastlamıştır. Sultan Abdülmecid böyle bir dönemde genç yaşta tahta çıktığı için sivil bürokrasinin çalışmasına doğrudan müdahale edememiştir.¹² Bu amaçla sultan; dönemin hassasiyetinden kaynaklı olarak adımlarını daha temkinli atmıştır.

Sultan Abdülmecid'e ıslahat fikri ve teşebbüsü, dedelerinden ve babasından miras kalmıştır. O, bu uğurda III. Selim'in uğradığı akıbeti ve II. Mahmud'un maruz kaldığı güçlükleri de unutmamıştır.¹³ Tahta çıktığı ilk günden beri, ıslahatçı fikirli sadrazamları desteklemiş bu sebeple Osmanlı tarihi için kırılma noktası olarak nitelendirilen Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesine destek vermiştir. Dönemin önde gelen ismi Mustafa Reşid Paşa, tıpkı sultan gibi yenilik düşünceleri ekseninde olduğu izlenimini sultana vermiştir. Genç padişah, paşanın uzun yıllar Avrupa'da bulunması ve siyasi meselelere vakıf olmasından dolayı, paşanın düşüncelerine önem vermiştir. Reşid Paşa'nın ikna edici ve doğru tespitlerinin de etkisiyle, Tanzimat fikirlerini Sultan Abdülmecid'e kabul ettirmesi kolay olmuştur.¹⁴ Böylelikle yenilik fikirleri hususunda ikna olan Sultan Abdülmecid, Mustafa Reşid Paşa tarafından kaleme alınmış olan Tanzimat Fermanı'nı kabul etmiştir. Ferman 3 Kasım 1839 Pazar günü huzurda hazır bulunan, devlet elçileri, devlet ricâli ve tebaaya Reşid Paşa tarafından okunmuştur. Tanzimat'ın ilan edilmesi ile beraber 1839 yılında başlayan, Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi diye anılan süreç, Osmanlı modernleşmesinin en önemli merhalesi olarak kabul edilmiştir¹⁵

Tanzimât-ı Hayriyye, orijinal kaynaklarda Usûl-i Cedide şeklinde ele alınırken, Tanzimat karşıtlığı ile bilinen devlet görevlileri ise (efkâr-ı atîka); eski düşünce sahibi olarak değerlendirilmiştir.¹⁶ Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Batı tarzı kurumsal yenilenme

¹² Oral Sandler, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 136.

¹³ Karal, a.g.e., C. VI, s. 102.

¹⁴ Zeynep Yıldırım, "Mısır Meselesinin Çözümünde Mustafa Reşid Paşa'nın Tanzimat Fikrinin Anlaşılması, **Mehmed Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 10, S. 25, 2018, s. 541.

¹⁵ M. Yasin Taşkesenlioğlu, **Tanzimat Döneminde Bir Reform Meclisi Meclis-i Âli-i Tanzimât (1854- 1861)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2018, s. 94.

¹⁶ Varol, a.g.e., s. 274.

çabaları yoğun bir biçimde görülmüş, yenileşmenin Batı'nın hangi parçasının düşünsel temelleri üzerinde atılacağı konusunda, ciddi fikir ayrılıkları oluşmuştur.¹⁷

Reformlar ve yenileşme adımlarının atıldığı Sultan Abdülmecid döneminde, Mustafa Reşid Paşa ve yetiştirmeleri Ali ve Fuad Paşalardan sonra Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa da bu döneme tanıklığı ve müdahalesi ile incelenmeye değer önemli bir şahsiyet olmuştur. Enderûn Hazine Odasına kabul edilmesi ile başlayan memuriyet hayatı daha sonra askerî başarıları ile devam etmiştir. 1813-1871 yılları arasında geçen 58 yıllık yaşamında üç kez sadrazamlık, iki kez meclis reisliği ve daha pek çok farklı görevde bulunması ile devlette yadsınamayacak derecede büyük hizmetleri olmuştur. Mehmed Emin Paşa, ayrıca icra ettiği valilik görevleri esnasında imparatorluğun halini görmüş ve devlette ıslahata lüzum olduğu kanaatine varmıştır.¹⁸

Biyografi çalışmalarının ilgi çektiği günümüzde, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın biyografisinin detaylı olarak henüz çalışılmamasından hareketle böyle bir çalışma içerisine girilmiştir. İşte bu çalışma ile devlet kademesinde önemli vazifelerde bulunmuş, önemli işlere imza atmış bir kişinin hayatı, kişiliği, hizmetleri ve vazifelerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır: Çalışmamızın ilk bölümde; Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın "Hayatı ve Ailesi" başlığı altında yaşamı detaylı olarak verilecek olup, bu bölümde daha önce ailesi ve çocuklarına dair detaylı bir çalışma yapılmaması göz önünde bulundurularak, ailesi ve çocuklarına hakkında özgün bilgiler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde; Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde, askerî, idarî, diplomatik görevleri ile Tanzimat Meclisi ve dönemin meclislerindeki kısa süreli memuriyetlerinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Mehmed Emin Paşa'nın vazifeleri ile örtüşen dönemin siyasi olaylarına da değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise Mehmed Emin Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde almış olduğu üst düzey vazifeleri ve hizmetleri yer almıştır. Bu bölümde üç kez sadarete gelmesi, sadarete iken Batılı devletlerin kışkırtmaları üzerine Tanzimat uygulamalarını yerinde denetlemek için Rumeli'yi teftişe çıkması ve Rumeli teftişinden beklenilenden erken dönmesine sebep olan Cebel-i Lübnan olaylarına detaylı olarak yer verilmiştir. Ekler bölümünde ise Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa hakkında Başbakanlık Osmanlı

¹⁷ Taner Timur, *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler*, İmge Yayınevi, Ankara, 2006, s. 51.

¹⁸ Karal, a.g.e, C. VII, s. 124.

Arşivi'nden temin edilen belgeler ile Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, ilk eşi Melek Hanım ve kızı Ayşe Sıdıka'nın portreleri ile paşanın 1840 yılında satın aldığı Kıbrıslı Yalı'sı yer almaktadır.

Tez çalışmamızda, kahır ekseriyetle Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri ile süreli yayınlar kullanılmıştır. Ayrıca çalışmamızda Ahmet Cevdet Paşa¹⁹ ve Lütfi Efendi'nin eserleri başta olmak üzere dönemin telif eserlerinden faydalanılmıştır. Arşiv kaynaklarının ve telif eserlerin bıraktığı boşluklar ise Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın dördüncü kuşaktan torunlarından olan merhum Süleyman Dirvana'nın kıymetli eşi Zeynep Dirvana'nın verdiği bilgilerle doldurulmaya çalışılmıştır. Son olarak Mehmed Emin Paşa ve dönemini anlatan makale ve araştırma eserlerden istifade edilmiştir.

¹⁹ Ahmet Cevdet Paşa dönemin perde arkasındaki olaylara vakıf olan âlim bir zattır. Dönem hakkında çok önemli bilgiler veren Cevdet Paşa hiç şüphe yok ki Sultan Abdülmecid Dönemi'nin sosyal, kültürel siyasi ve ekonomik yönlerini olanca zenginliği ile ortaya koymuştur. Dönemde gerçekleşen olaylardan özel bilgilere sahip olmuş, kimsenin vakıf olmadığı bilgileri kitabında bizlere aktarmıştır. Bunda özellikle Cevdet Paşa'nın olaylar ekseninde yer alması ve sultana yakın bulunmasının etkisi fazla olmuştur. Bu bağlamda kendisi söz konusu dönemin önde gelen siyasi figürlerinden biri olmasa da bu figürlerin en yakınında bulunmuş, pek çok olaya bizzat şahitlik etmiş, olayların içinde bulunmuş bir kişidir. Bu yönüyle paha biçilmez bir kaynaktır. Dolayısıyla bu dönemi çalışan tarihçiler için ana kaynak özelliği taşımaktadır. Cevdet Paşa'nın paralelinde İbnül Emin Mahmud Kemal'in okunması gerekir. Kemal İnal'da "Son Sadrazamlar" eserinde tarih-i zatların tercüme-i hallerini oluştururken Cevdet Paşa'nın "Tezâkir ve Marûzât" eserinden yararlanmıştı. İnal'ın eseri Cevdet Paşa'nın eserlerinin kısmen derlenmiş halidir. Bkz. Muharrem Varol, **Sultan Abdülmecid Dönemi Devlet Ricâli, Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823-1861)**, Kültür A.Ş., Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 274.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AİLESİ, HAYATI ve KİŞİLİĞİ

1.1. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Ailesi ve Doğumu

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Hazine-i Hümayûn Kethüdası olan Mehmed Emin Efendi'nin kardeşi Hüseyin Efendi'nin oğludur. 1813 tarihinde Kıbrıs'ın Baf kasabasında doğmuştur.²⁰ Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, dönemine damga vuran ender şahsiyetlerden biri olması hasebiyle, Kıbrıs'ın bilinirliğini ve şöhretini artırmıştır. Henüz bir çocuk iken Baf kasabasından çıkmıştır.²¹ Daha sonra İstanbul'a gelmiş ve amcasının delaletiyle Sultan Mahmud'un huzuruna gelerek, Enderûn'da Hazine Odası'na²² kabul edilmiştir.²³ Böylece Mehmed Emin Paşa'nın Hazine Odasına kabulü ile birlikte askerî kariyeri de başlamıştır.

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın çocukluğuna dair detaylı bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Sultan II. Mahmud döneminde yetişmesi, kültürel olarak belirli standartlarda bulunan aileden gelmesi, yaşamının erken dönemlerinde iyi bir askerî eğitim alması, hayatı ile ilgili bilgi edindiğimiz kısımları kapsamaktadır.

²⁰ Kemal Çiçek, "Mehmed Emin Paşa Kıbrıslı (1813-1871)", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara, 2003, s. 463.

²¹ BOA. HR. SYS. (Hariciye Nezâreti Siyasî), No: 902/31. H.24/Ra/1321.

²² Osmanlı Devleti'nin saray teşkilâtı içinde önemli bir konuma sahip olan Enderûn, kelime itibarıyla Farsça kökenli olup iç, dâhil anlamına gelmektedir. Devletin çeşitli katmanlarında görev alacak kişileri yetiştirmeyi esas hedef alan bu kurum, II. Murad tarafından kurulmuştur. Enderûn Mektebi başlangıçta, devletin gücünü temsil eden Kapıkulu sınıfını yetiştirmeyi hedeflemiş olup bu bağlamda, odalar halinde ve çeşitli seviyelerde eğitim ve öğretim sağlamaktaydı. Enderûn'da aşağıdan yukarıya Küçük ve Büyük Odalar ile Seferli, Kiler, Hazine ve Has Oda'lar mevcuttu. Sarayda Has Odadan sonra en yüksek dereceli oda durumunda olan Hazine Odası, Fâtilh Sultan Mehmed zamanında kurulmuş, Yavuz Sultan Selim döneminde ise daha da geliştirilip, teşkilâtlandırılmıştır. Bu odanın dâhilinde İmparatorluğun kuruluşundan beri toplanmakta olan çok çeşitli ve değerli şeylerin muhafaza edildiği dört oda mevcuttur. Hazine Odasının görevleri arasında hazinenin kontrolü dışında bu oda gözetiminde yer alan değerlerin korunması, tamir edilmesi ve yenilenmesi de bulunmaktadır. Enderûn hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özgür Sadık Karataş, "Klasik Türk Müziği Eğitimi'nde Bir Saray Üniversitesi: Enderûn Mektebi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. C. 9/2, Ankara, 2014, s. 870- 874.

²³ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, C. I, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1240, s. 83.

1.1.1. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Eşleri

1.1.1.1. Emine Melek Hanım (Elizabeth Marie Dejean)

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, iki evlilik yapmıştır. İlk eşi, Lord Byron'un hekimi Dr. Millingen'in²⁴ dul karısı Maria Dejean'dır. Marie Dejean; anne ve babası tarafından Fransız, Yunan ve Ermeni asıllı olarak bilinmektedir. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile evlendikten sonra adını değiştirerek Emine Melek ismini almıştır. Osmanlı Devleti'nde daha çok Melek ismi ile anılmaktadır. Melek Hanım'ın genç yaşta evlendiği ilk eşi Julius Millingen'den boşanmıştır. İlk eşinden boşanmasının sebebi, Millingen'in ahlaki tavırlarında görülen eksiklik üzerine olmuştur. İkilinin gerçekleştirdiği bu evlilikten James, Eveline ve Frederich isimli çocukları dünyaya gelmiştir.²⁵ Melek Hanım Millingen'den boşandıktan sonra Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile evlenmiştir. Melek Hanım bu evliliği ve bu evliliğe dair başından geçen olayları "Harem'den Mahrem Hatıralar"²⁶ adlı otobiyografik eserinde ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Melek Hanım, Mehmed Emin Paşa ile tanışmasını ve evliliğe giden yolu anılarında şu şekilde anlatmaktadır: Melek Hanım önceki eşi Julius Millingen'in nafaka işlemlerinden dolayı Paris'e gitmiştir. Nafaka işlemlerinin sonuçsuz kalması üzerine, Paris Sefaretinden memleketi İstanbul'a dönmek için yardım talep etmiştir. Paris'te askerî ateşe olan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile bu esnada tanışmıştır.

²⁴ Melek Hanım'ın ilk eşi Julius Michael Millingen, II. Mahmud devrinde saray hekimliği yapmıştır. Julius Millingen, büyük İngiliz şairlerinden Lord Byron'un hekimi sıfatıyla Yunan Bağımsızlık savaşında bizzat bulunmuştur. İbrahim Paşa tarafından esir alınarak İstanbul'a getirilmiştir. İngiltere Dış İlişkileri Bakanı'nın girişimiyle serbest bırakıldıysa da Yunanlıların kendisinde yaratmış olduğu düş kırıklığı nedeniyle Türklere haksızlık ettiğini anlamaya başlamış ve bir süre Osmanlı İmparatorluğunun başkentine yerleşmeye karar vermiştir. Bkz. Nur Melek Demir, "Osman Bey (Frederich Millingen)'e Göre XIX. Yüzyılda Türk Kadınının Toplumsal Konumu", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 46, S. 1 2006, s. 44. Osmanlı Devleti'nde saray doktorları, sultanların sağlık durumları dışında saray sırlarının tümüne kolayca ulaşabilmişlerdir. Julius Millingen, II. Mahmud ve Sultan Abdülaziz'in ölüm nedenlerini açıklayan, raporlara imza atmıştır. Millingen, II. Mahmud'un ölümü için, yenicilerin ortadan kaldırılmasından sonra sultanın kendisini içkiye verdiğini ve ölümünün aşırı içkiden kaynaklandığını söylemiştir. Millingen, Sultan Abdülaziz'in ölümüne ise intihar demiştir. Oğlu Osman Seyfi'de saray hekimlerinin yeri geldiği zaman bir cellat olabileceklerini belirterek bu iki sultanın ölümünün dışında Reşid Paşa'nın da ani ölümünü saray cinayeti olabileceği hususunda kuşkularını belirtmiştir. Bkz. Timur, a.g.e., s. 83-87.

²⁵ Osman Öndeş, **Asıl Efendiler: Levantenler**, Şen Ocak Yayınları, İstanbul, 2010, s. 130.

²⁶ Davison, Melek Hanım'ın yazmış olduğu otobiyografik eseri ile ilgili olarak "diğer devlet adamları gibi Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın da biyografisini yazan olmamıştır. Melek Hanım "Thirty Years"da (Haremden Mahrem Hatıralar'da) önyargılı olmakla birlikte oldukça aydınlatıcıdır. Melek Hanım'ın olayları anlatımında dürüst olmadığından kuşku duyulabilir, ama daha önceki çağdaşları genellikle onun anlatımın dürüstlüğüne savunurlar" şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Bkz. Roderich H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform**, C. I, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s. 108.

Melek Hanım, Mehmed Emin Paşa ile tanışmasını şöyle anlatmıştır;

Bu dönemde, sultanın Louis Philippe nezdindeki elçisi Fethi Paşa idi. Bir akrabam aracılığıyla ekselanslarına takdim edildim. Osmanlı sefiri çok sıcak karşıladı beni. Birkaç ay daha Paris'te kalması gerektiğini, daha sonra İstanbul'a döneceğini ve Sultan II. Mahmud'un kızıyla evleneceğini söyledi. Her bakımdan çok kibar davrandı ve karşısında bulunduğum güçlükler konusunda yardımcı olacağını vadetti. O dönemde elçilik askerî ataşesi olan Kıbrıslı Mehmed Paşa'yı bu sırada tanıdım. Daha ilk görüşmemizde Kıbrıslı bana karşı çok dikkatli ve saygılı davrandı ve daha sonra rastlaştığımız her yerde hoş görünmeye çalıştı. Bu ilk ilgi gösterilerinin arkasından evlilik teklifi geldi ve ben bu teklifi kabul etmeye son derece hazırdım. İlk kocam yeni bir evlilik yapmakta hiç duraksamamıştı, ben de kalbimi kazanan bir insana elimi uzatarak onu örnek alma hakkını görüyordum kendimde. Kıbrıslı Paşa kendisini çekici kılacak bütün entelektüel ve fiziki niteliklerine sahipti. Onunla evlenerek mutsuzlukla sonuçlanan ilk evliliğimin açtığı yaraları unutabileceğimi umuyordum.²⁷

İkilinin tanışmasından kısa süre sonra gerçekleşen bu evlilikten iki erkek bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Büyük oğulları Muharrem, henüz küçük yaşta iken vefat etmiştir. Diğer oğulları Cihad'ın sağlık durumu da iyi değildir. Melek Hanım, Mehmed Paşa'nın 1848 yılında Londra'ya elçi olarak tayin edilmesinden sonra oğlu Cihad'ın sağlığının günden güne bozulduğunu dile getirerek, paşanın varisi olarak gördüğü bu çocuğun ölümü ile derinden sarsılacağını, bir daha avuntu bulamayacağını ifade etmiştir.²⁸ Aslında Cihad'ın hastalığı Melek Hanım'ı bir derece çıkmaza sokmuştur. Melek Hanım, Cihad'ın hastalığını fırsat bilen hasımlarının bu hastalıktan istifade ederek kendisine iftira attıklarını iddia etmiştir. Ayrıca Melek Hanım, paşa ile boşanmasını, akabinde sürgüne gönderilmesini bu iftiraya bağlamıştır.

Melek Hanım'ın Mehmed Emin Paşa ile boşanmasına neden olan olayın başlangıcı; Mehmed Emin Paşa Londra'da iken Melek Hanım'ın kızının Kuran-ı Kerim-i hatmetmesi şerefine verdiği ziyafette, çalışanlarından Beşir adlı gencin evinde öldürülmesi ile adının cinayete karışması neticesinde olmuştur. Melek Hanım'a göre; bu cinayeti organize edip hayatını mahvetmek isteyen kişi kendisinin kâhya kadını Fatma'dır. Bu kişi, Cihad'ın hastalanması ile onun yerine yoksul bir çocuğun alınıp Cihad'ın verilmesi işini organize etmiştir. Fakat Cihad'ın sağlığının yerine gelmesi bu planları açıkça suya düşürmüştür. Cihad'ın iyileşmesi ve Fatma'nın bu sırrı bilen Beşir ile sürekli tartışmaları nedeniyle Melek Hanım, Fatma'yı işten çıkarmak zorunda

²⁷ Melek Hanım, a.g.e., s. 18-19.

²⁸ Melek Hanım, a.g.e., s. 106.

kalmıştır. Esas olay da bundan sonra Fatma'nın Melek Hanıma karşı hasmane düşünce besleyip olay günü Melek Hanım'ın konağına gelerek, aşığı Ömer ile birlikte Beşiri öldürmesi üzerine patlak vermiştir.²⁹ İstanbul'da gerçekleşen bu cinayet Londra'da büyük yankı uyandırmıştır. Bu olay üzerine Reşid Paşa, Mehmed Emin Paşa'yı zorunlu olarak İstanbul'a çağırması, Mehmed Emin Paşa'dan, devletin huzuru için kişisel ihtiras ve duygularını feda etmesi zorunluluğuna işaret ederek kamuoyunu yatıştırmasını istemiştir. Böylece durumun ciddiyeti üzerine siyasi kariyerini korumak isteyen Mehmed Emin Paşa, cinayet suçuyla mahkemesi görülen Melek Hanım'ı yalnız bırakmak zorunda kalmış, paşa mesleki itibarını korumak için Melek Hanım'dan boşanmıştır. Paşadan boşanmasının ardından mahkemesi görülen Melek Hanım'ın olayda suçunun olduğu kabul edilmiş, Sultan Abdülmecid'in sürgün kararını onaylaması ile Konya'ya sürgün edilmiştir.³⁰ Olayın baş sorumlusu kâhya kadın Fatma ise on sene hapis cezasına çaptırılmıştır. Olayda parmağı olan imam efendi ve diğerlerinin de tembihat-ı hakikiye ile icra olunması Meclis-i Vâlâca karar kılınmıştır.³¹ Sürgün kararından sonra Konya'ya ulaşan Melek Hanım, burada iken geride bıraktığı borçlarını, mücevher ve elmas karşılığında satarak ödemiştir.³² Melek Hanım, Konya'da bir süre sürgün hayatı yaşadıkdan sonra oğlu Osman Seyfi'nin yardımı ile Avrupa'ya kaçmış ve burada tekrar Katolik mezhebine dönmüştür.³³

Melek Hanım'ın sürgün kararı ile birlikte, Mehmed Emin Paşa ile Melek Hanım arasındaki bağ tamamen kopmuş, birbirini sıkı sıkıya bağlı çift istemeyerek de olsa yollarını ayırmak zorunda bırakılmıştır. Kıbrıslı-zâde Osman Seyfi vuku bulan bu olayı; babası Julius Millingen ve İngiltere Başbakanı Disraeli ile yandaşlarının, Melek Hanım ve Mehmed Emin Paşa'yı ayırmak için kurguladıkları bir komplodan ibaret olduğunu ileri sürmüştür.³⁴

²⁹ Melek Hanım, a.g.e., s. 109-111.

³⁰ Kıbrıslı Osman Seyfi, **Kıbrıslı-zâde Binbaşı Osman Bey'in Hatıraları ya da 19. Yüzyılda Doğu'da İngilizler**, Çev. İlhan Pınar, Akademi Kitabecisi, İzmir, 1996, s. 111-112.

³¹ BOA. A.AMD. (Sâdaret Amedi Kalemi), No:27/53. H.18/S/1267. Bu belgede konu ile ilgili olarak dikkatimizi çeken nokta, Mehmed Emin Paşa'dan Halep valisi olarak bahsedilmesidir. Şayet olay vuku bulduğunda Mehmed Emin Paşa Londra sefaretinde görevli bulunmaktaydı. Belgeden anlaşılmaktadır ki olay Mehmed Paşa Londra'da iken ortaya çıkmış, suçluların cezalandırma işlemi ise Mehmed Emin Paşa'nın, Halep'e tayin edilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Ayrıca belgede, Halep valisi Mehmed Paşa'nın, evinde bulunan eşyalardan kayda değer olanların paşaya iletilmesine dair birde not düşülmüştür.

³² BOA. A.MKT. UM. (Sâdaret Mektûbî Umum Vilâyât Evrakı), No: 125/97. H.03/Ca/1269.

³³ Davison, a.g.e., s. 107.

³⁴ Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 79.

1.1.1.2. Feride Hanım

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Melek Hanım'dan boşandıktan sonra, sadrazamın gözdelelerinden birinin kız kardeşi olan Feride Hanım ile evlenmiştir.³⁵ Esasında Reşid Paşa, Melek Hanım'a dönüş kapısını kapatmak amacıyla Mehmed Emin Paşa'ya eş bulmak için arayış içerisine girmiştir. Reşid Paşa, etrafında güvendiği ve kendi istekleri doğrultusunda hareket edecek bir kişinin akrabalığına ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle Reşid Paşa'nın yakın çevresinde olup kimi zaman Reşid Paşa'nın sırrına vakıf olan Besim Bey'in³⁶ kız kardeşi evlilik için uygun görülen aday olmuştur. Reşid Paşa, Besim Bey ile ilişkisini göz önüne alarak bu evliliğin gerçekleşmesine onay vermiş, böylece Reşid Paşa'nın da onayı ile bu evlilik gerçekleşmiştir.³⁷

Feride Hanım hakkında detaylı bilgi olmamakla birlikte kendisinin birkaç lala eşliğinde büyüdüğü rivayet edilmektedir.³⁸ Ayrıca Mehmed Emin Paşa'nın Sultan Abdülaziz dönemindeki sadaretinde, Feride Hanım'ın da kadınların sadrazamı olarak görev yaptığı rivayet edilen bilgiler arasındadır. Bu dönemde Feride Hanım kadınların oluşturduğu yüksek makamlı meclislerde nazır eşlerinin başı olarak daima saygı görmüş ve kadın meclislerini yönetmiştir.³⁹

Mehmed Emin Paşa ile Feride Hanım evlendikten sonra, büyük kızı Ayşe Sıdika da onlar ile birlikte yaşamıştır. Feride Hanım, Ayşe Sıdika'nın varlığından tümüyle rahatsızlık duymakta, kızının babası tarafından çok sevildiğinin farkında olarak baba ile kızı arasına girmeye çalışmaktadır. Melek Hanım, Feride'nin kızına duyduğu nefretin altında yatan sebebin kendisi olduğunu iddia etmiştir. Melek Hanım, Feride'nin kızının hafızasından kendisini silmek için uyduruk hikâyeler anlattığını ve bununla da yetinmeyerek ev halkına kendisinin öldüğünü ve adının evde anılmaması emrini verdiğini ifade etmiştir.⁴⁰ Annesinin öldüğünü sanan Ayşe Sıdika yedi yıl boyunca analığı Feride ve kardeşi Besim'in entrikaları çerçevesinde hayatını idame ettirmiştir. Ayşe Sıdika'nın evlilik yaşının gelmesiyle Feride Hanım bir an önce kendi istediği bir kişi ile onu evlendirmek istemiştir. Yakın çevresinden istediği adayı bulamayan Feride,

³⁵ Melek Hanım, a.g.e., s. 116.

³⁶ Besim Bey'in Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın kayınbiraderi olduğu için bkz. Ahmet Cevdet Paşa, **Tezâkir**, Yay. Prof. Dr. Cavid Baysun, C.13-20, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1960 s. 101.

³⁷ Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 113.

³⁸ Zeynep Dirvana (03.10.2020).

³⁹ Melek Hanım, a.g.e., s. 171.

⁴⁰ Melek Hanım, a.g.e., s.118.

daha önceki evliliğinde olma oğlu Şevket ile Ayşe'yi evlendirmeye çalışmıştır. Mehmed Emin Paşa, iki gencin kardeş olarak büyüdüklerini beyan ederek evliliğe karşı çıksa da evlilik gerçekleşmiştir.⁴¹ Ne tesadüftür ki Melek Hanım'ın Mehmed Paşa ile evliliğindeki entrikalarının benzerini Feride Hanım, paşanın hayatına girdiği ilk andan itibaren uygulamaya koymuştur. Makam ve miras kaygısı her iki eşin temel politikası olmakla birlikte, her iki eşte ne yazık ki bu düşünceleri ile sadakat timsali paşanın siyasi kariyerine zarar vermişlerdir.

1.1.2. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Çocukları

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Melek ve Feride Hanım ile olan evliliklerinden dört çocuğu bulunmaktadır. Bunlardan üçü Melek Hanım'dan, biri ise Feride Hanım'dan dünyaya gelmiştir.

Mehmed Emin Paşa'nın Melek Hanım ile evliliğinden bir kızı ve iki oğlu dünyaya gelmiştir. Sırasıyla adları Ayşe Sıdika, Muharrem ve Cihad olan paşa çocuklarından, Muharrem Bey henüz küçük yaşta iken ölmüştür. Diğer oğlu Cihad ise uzunca bir süre hastalıkla mücadele etmiştir. Talihsiz bir çocukluk dönemi yaşayan Cihad, sağlığına kavuştuktan sonra Nil Nehri'nde boğulmuştur.⁴² Ayşe Sıdika ise analığı Feride Hanım'ın entrikalarına daha fazla katlanamayarak annesi ile Avrupa'ya kaçmış, daha sonra annesi gibi Katolikliğe dönmüştür.⁴³

Mehmed Emin Paşa'nın Feride Hanım ile evliliğinden ise Hatice Atiyye adında bir kızı olmuştur.⁴⁴ Kıbrıslı'nın kızı Hatice Atiyye Hanım, Ferik Mustafa adlı bir şahısla evlenmiştir.⁴⁵ Bu evlilik Mehmed Emin Paşa'nın izni ile gerçekleşmiştir.

1.2. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Vefatı

Mehmed Emin Paşa ilerleyen yaşının verdiği hastalıkla mücadele etmekteydi. Fakat paşanın hastalığı onca memuriyetlerde bulunmasına rağmen kimsenin umurunda değildi. Paşanın bu durumunu Ebuzziya Tefvik "Yeni Osmanlılar Tarihi'nde, serzenişte bulunarak şöyle özetlemiştir: "Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa dahi hasta yatıyordu. Fakat

⁴¹ Melek Hanım, a.g.e.,s. 168- 169.

⁴² Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 186

⁴³ Ömer Faruk Akün, **Namık Kemal'in Mektupları**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul,1972, s. 160.

⁴⁴ BOA. BEO. (Bâb-ı Âli Evrak Odası), No: 2768/207547. H.02/M/1324.

⁴⁵ BOA. BEO. No: 2696-202137. H.01/ N/1323.

İstanbul halkı Ali Paşa ile meşgul olduğundan o sahibi hamiyeti kimsenin düşündüğü yoktu.”

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa hastalığının ilerlemesi ile Üsküdar Kandilli Gökusu’da bulunan yalısında 9 Eylül 1871’de vefat etmiştir. Cenazesi yalısından kaldırılarak Sirkeci İskelesi’ne getirilmiş ve Sultan Mahmud Han Türbesi etrafında, burada hazır bulunan cemaat eşliğinde defnedilmiştir.⁴⁶ Naaşı, Sultan Mahmud Türbesi⁴⁷ haziresine defnedilmiştir.⁴⁸ Mehmed Emin Paşa’nın mezar taşında, o esnada Meclis-i Vâlâ Reisi olan Yusuf Kâmil Paşa’nın⁴⁹ tanzim eylediği tarihi manzumesi yazdırılmıştır. Yusuf Kâmil Paşa bu manzumesini 1871 yılında “Cennete Gitti Mehmed Paşa” adı ile söylemiştir:

Cennete Gitti Mehmed Paşa

İrtihâl eyledi Kıbrıslı vezir
Geçti üç defa makamı sadre
Gayret-ü sıdk-u hamiiyetle be-nâm
Akıbet etti cihândan rihlet
Yazdılar sanki mezara tarih

Acuyla ağladı pîr-ü bernâ
Nebet-i hizmetin etti ifâ
İdi beyn-el vükelâ velvüzerâ
Eyliye cây-ini cennet Mevlâ
Cennete gitti Mehmed Paşa.⁵⁰

⁴⁶ Lütfî, a.g.e, C.XIII, s. 21-22.

⁴⁷ 28 Haziran 1839’da vefat eden II. Mahmud, 1 Temmuzda Divân Yolu’nda Esmâ Sultan Sarayın’ın bahçesine defnedilmiş ve üzerine bir çadır örtülmüştür. Sultan Abdülmecid döneminde Ebniye-i Hassa Müdürü olan Abdülhalim Efendi türbenin inşasıyla görevlendirilmiş, inşaatı kısa sürede tamamlayabilmesi için de ebniye müdürlüğü görevinden alınmış, yerine Abdülhalim Efendi tayin edilmiştir. 5 Temmuz 1839 tarihinde sonra inşasına başlanılan yapı 15 Şaban 1256’da tamamlanmıştır. Türbede toplam on sekiz sanduka mevcuttur. Burada gömülü olan bazı kişiler şunlardır: Sultan II. Mahmud, Sultan Abdülaziz. Sultan II. Abdülhamid, Bezmialem Valide Sultan (II. Mahmud’un eşi, Abdülmecid’in annesi). Esmâ Sultan, Atiye Sultan (II. Mahmud’un kızı), Hatice Sultan (II. Mahmud’un kızı), Saliha Naciye Hanım Sultan (II. Abdülhamid’ in eşi), Dürrünev Kadın Sultan (Abdülaziz’in eşi), Yusuf İzzeddin Efendi (Abdülaziz’in oğlu), Rebla Eyüb Hanım (II. Abdülhamid’in torunu). Türbeye bitişik hazirede bazı önemli şahsiyetler gömülmüştür. Burada Abdülhak Molla, Arif Hikmet Koyunoğlu’nun tasarımı olan Ziya Gökalp’in mezarı, İttihat ve Terakki kurucusu İshak Sükûti, hattat Abdül Fettah Efendi, Çapan-zâde Agâh Efendi, Viyana sefiri Sadullah Paşa. Tarihçi Ata Bey’in de kabirlerinin bulunduğu 140 kadar mezar yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. H. Burcu Özgüven, “Mahmud II. Türbesi, Sebili, Çeşmesi ve Haziresi”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 27, Ankara, 2003, s. 357.

⁴⁸ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, Haz. Nuri Akbayar, Çev. Seyit Ali Karaman, C. IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 441.

⁴⁹ Asıl adı Yusuf Kâmil Paşa olup, 1805’de İstanbul’da doğmuştur. Bir süre İstanbul’da kalıp Mısır’a gitmiş ve Mehmed Ali Paşa’nın maiyet kâtibi ve daha sonra da damadı olmuştur. Valilik değişiminde İstanbul’a gelmiştir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-i Adliyye azası, Ticaret Nazırı, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye reisi, Mecâlis-i âliyye azalığı görevlerinde bulunduktan sonra, Suriye’de bulunan Fuad Paşa dönünceye kadar Sadaret Kaymakamı ve Fuad Paşa sadaretten istifa edince onun yerine sadrazam olmuştur. Daha sonra Şûrâ-yı Devlet azası ve reisi ve Adliyye Nazırı olan Kâmil Paşa 11 Ekim 1876’da vefat etmiştir. Bkz. Süreyya, a.g.e., C. III, s. 863-864.

⁵⁰ Lütfî, a.g.e., CXIII, s. 22.

Buradan anlaşılmaktadır ki Yusuf Kâmil Paşa, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'ya karşı derin saygı, sevgi ve hürmet duymakta idi. İnal "Son Sadrazamlar"da ikilinin arasındaki ilişkiyi Kâmil Paşa'nın yazdığı manzume üzerinden değerlendirmiştir. İnal, ikili için şunları söylemiştir:

Namuslu bir devlet adamı olan Kıbrıslı Paşa ile aynı meslekten olan Kâmil Paşa'nın birbirlerine muhabbet ve hürmetleri, Kâmil Paşa tarafından söylenen ve Kıbrıslı'nın mezar taşına hak olunan manzume ile de sabitlenmiştir.⁵¹

Yine Yusuf Kâmil Paşa, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa için yaptığı tarihi veçhilede:

Gayret-ü sıdk-u hamîyyetle be-nâm (devlette gösterdiği gayretleri ve doğruluğuyla ünlenmiş) olduğunu kendini tanıyanlar ve iffet ve istikameti sebebiyle daima takdir ve iltifatına mazhar olan babam Mehmed Emin Paşa merhum söylerler ve namını rahmetle yâd ederlerdi.⁵²

Yusuf Kâmil Paşa, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın gizli muzafferiyetleri için de ayrıca bir manzume yazmıştır:

Bârek-Allahu şehinşâh-ı kâviyyü't tedbir
Himmetin eyledi her emr-i asîri tenvîr
Devlet ve milletin ihyâsına himmet
Ne merâm ettin ise verdi anı Rabb-i kadir.
Eyledin bahr-ü berr-i biri birine peyveste
Gemiler yaptın edüp top ve tûfengi teksir.
Kadrini bilmelidir bendelerin bu himemin
Pertev Saltanatın âlemi kıldı tenvîr.
Bilmeyenler var ise şerm-ü hacâletle olur

Devlet-ü şevk-i iclâline encam esir.
İşte bu beyti bedihiden olur halka ayan
Rütbe-i şevketin ey padişah-i âlem gir
Bir Ferikin olacak dâhil-i aktar-ı asîr
Oldu ordu-yu hümâyûnuna teshiri yesir.
Hakk-ı teâla bu seferde bu zaferden her
Mazhar-ı nasr-ı aziz olduğundan eyler tebşir.
Kuvvet-ü kudreti devlet ne idüğün bil
Buradan al da Hicaz'a kadar erbâb-ı zamir.

Sene: (1871/ 1872)⁵³

Mehmed Emin Paşa'nın vefatından sonra "Basiret" gazetesinde paşa hakkında yer alan kısa biyografide şu bilgiler yer almaktadır: "Padişaha sadık bu kulunuz daima milletin iyiliğini istemiş, vatan uğrunda büyük gayretler sarf etmiş, gayretleri ise sınırsız

⁵¹ İnal, a.g.e., s. 213.

⁵² İnal, a.g.e., C. I, s. 98.

⁵³ Lütfi, a.g.e., C. XIII, s. 63.

olmuştur. İyi huylu ve devlet için verdiği çabaları ile benzerine rastlanmayan paşanın ölümü de halk nazarında büyük keder ve üzüntü ile karşılanacaktır”⁵⁴ denilmektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere merhum Kıbrıslı Mehmed Paşa, bir devlet adamında bulunması gereken özelliklere sahip olmakla birlikte, gerek dürüstlük gerekse almış olduğu vazifelerde cesaret göstermesinden dolayı, devlette önemli mevkilere getirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin kritik bir süreçten geçtiği dönemde, sadarete ve diğer üst makamlarda vazifeler almış olması, Mehmed Emin Paşa’nın bilgili ve yetenekli birisi olduğunu bizlere göstermektedir. Nitekim muhtelif vazifelerde bulunmasına rağmen, vefatında mal varlığı olarak geriye sadece 81 lira nakit para ve oturduğu yalıtı bırakmış, cenaze masrafları dahi sultan tarafından karşılanmıştır.⁵⁵

1.3. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’nın Mirası ve Varisleri

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’nın mirasçıları arasında en dikkat çeken kişi; gerçek adı Frederich Millingen olan Osman Seyfi’dir. Frederich, Mehmed Emin Paşa’nın zevcesi, Melek Hanım’ın ilk eşi Julies Milingen’den olan çocuğudur. Frederich, tıpkı annesi gibi kendisi de yaşadığı dönemde başından geçen olayları kaleme aldığı “XIX. Yüzyılda İngilizler” kitabında anlatmıştır.

Bilindiği üzere Osman Bey öz babası Julius Millingen’den nefret etmektedir. Kitabında da bunu okurlarına hissettirmiştir. Esasında Osman Bey’in, babasına duyduğu nefretin kaynağı, babasının İstanbul’a yerleşmesinden sonra, II. Mahmud’un kız kardeşi Esmâ Sultan’ın⁵⁶ etkisiyle annesinden ayrılması olmuştur.⁵⁷

Osman Seyfi, çok fazla künyeye sahip bir kişidir. Annesinin Mehmed Emin Paşa ile evlenmesinin ardından paşanın ön ismini almıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti’nde Kıbrıslı-zâde olarak anıldığı ifade edilmektedir.⁵⁸ Ancak bu konuda kesin bir hüküm vermenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Nitekim bununla birlikte

⁵⁴ İnal, a.g.e., s. 98.

⁵⁵ Zeynep Dirvana (03.10.2020).

⁵⁶ Julius Millingen saraya girdikten sonra, Esmâ Sultan’ın özel ilgi ve himayesine mazhar olması çeşitli kaynaklarda pek çok kez bahsedilmiştir. Esmâ Sultan öyle bir kişiliktir ki, bir zamanlar Yeniçerilerin aklına padişahlarında kadın olabileceği düşüncesinin gelmesinde etkili olmuştur. Bu etki Yeniçerilerin, saray kapılarında, “İngilizler’in de kraliçesi yok mu”, diye bağırmalarına neden olmuştur. Bkz. Timur, a.g.e., s. 86.

⁵⁷ Timur, a.g.e., s. 85.

⁵⁸ Demir, a.g.m., s. 44.

Osmanlı resmî makamlarının da Osman Seyfi'nin Mehmed Emin Paşa'nın oğlu olup olmadığı konusunda bir tahkikat başlattığı anlaşılmaktadır.⁵⁹

Frederich Millingen, Londra'da iken, Londra sefaretinde çalışan Türk arkadaşlarından, annesinin Konya'da sürgünde olduğunu öğrenmiş ve annesini sürgünden kurtarmak amacıyla İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelince babalığı Mehmed Emin Paşa'nın yanına uğrayarak, ondan annesini sürgünden kurtarmasını istemiştir. Annesini kurtarma istemleri çaba vermemiş ve bundan sonra babalığının yanında kalarak askerî okula kaydı yapılmıştır. Osman Seyfi, okulundan mezun olduktan sonra Erkân-ı Harbiye'de binbaşı olarak göreve başlamıştır.⁶⁰

Kıbrıslı-zâde, 1864 senesinde, dördüncü orduya bağlı piyade sınıfı dördüncü alayının üçünü taburunda binbaşı olarak görev yaptığı esnada, ordu bünyesinde kanunlara aykırı hâl ve hareket içerisinde bulunduğu gözlenmiştir. Özellikle kimseye danışmadan ruhsatsız bir şekilde Erzurum'a gitmesi, ordu bünyesinde firar olarak kabul edilmiş; bunun üzerine Osman Seyfi'nin ordudan tecrit edilmesine ve yerine başkasının tayin edilmesine karar verilmiştir.⁶¹ Ordudan ayrılmasından sonra Osman Seyfi, annesi ve kardeşi Ayşe'yi de yanına alarak Paris'e gitmiştir. Paris'te yazarlık faaliyetlerine başlamıştır. Buradaki neşriyatı Osmanlı karşıtı yazılar üzerine olmuştur. Paris'te iken Cemal Bey adlı şahıs ile anlaşarak Türkçe bir gazete çıkarmıştır. Çıkardığı bu gazete ile Osmanlı aleyhinde yazılar yazmıştır. Bâb-ı Âli bu yazıların neşredilmesini önlemek amacıyla Paris sefirliğine müracaatta bulunmuş; fakat yapılan bu müracaattan netice alınamayacağı anlaşılınca, Osmanlı Devleti aleyhte yazılan zararlı yazıların ve neşriyatının önüne geçebilmek için, hem gazetelerin devlete girmesini önlemek istemiş hem de yazıların ıslahı için çalışma yapmıştır.⁶²

Osman Seyfi, Paris'ten sonra Londra'ya geçmiş, burada annesinin hatıralarını onun ağzından yazmıştır. Osman Seyfi, bundan sonra bir zamanlar yaşayıp ekmeğini yediği Osmanlı Devleti'ni Avrupa karşısında daima eleştirmiş ve Avrupa'nın siyasi

⁵⁹ Kıbrıslı-zâde Osman Seyfi'nin Mehmed Emin Paşa'nın oğlu olup olmadığı konusunda tahkikat yapılmasına dair yazı şu şekildedir: "Sadr-ı esbâk merhûm Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın mahdûmu Osman Bey nâmıyla birinin Avrupa'yı dolaşarak Şimâl Vidin'e geldiği ve oradan da Sofya'ya azimet edeceği haber verilmiş olduğundan merhum müşârûn ileyhânın bu nâm ile oğlu veya künyesi var mıdır. Avrupa'ya azimet etmiş böyle kimse olduğu taktirde hangi tarihte ve ne sebeple gitmiştir. Bilâ taraf tahkikiyle netice-i husûlün enbâsına". BAO. BEO, No: 573/42920. H.22/Ş/1312.

⁶⁰ Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 142.

⁶¹ BOA. İ.DH. (İrâde Dâhiliye), No: 528/36515. H.22/Ra/1281

⁶² BOA. Y.A.HUS. (Yıldız Sadâret Hususî Marûzât), No: 233/29. H.15/C/1307.

çıkarlarına hizmet vermek için Türkleri olumsuz bir bakış açısıyla ele aldığı eserler kaleme almıştır. Osman Seyfi, Londra’da iken İngilizlerin kışkırtmasıyla Türk düşmanı ilan edilmiş, Çar II. Aleksandr’ın yardımıyla Rusya’ya sığınmıştır. Rusya’ya sığındıktan sonra, ad hanesine bir isim daha eklenmiş ve o artık Vladimir Andrejevich olmuştur.⁶³ Hareketli bir hayata sahip olan Osman Seyfi Bey, Mehmed Emin Paşa’nın birinci derece varisi olarak kendisini göstermiş ve konu ile ilgili şunları söylemiştir.

Kıbrıslı’nın oğlu olayım veya olmayayım; fakat onun varisi ve halefiyim, çünkü onun rolünün, duygularının ve haklarının varisi benim. Dahası onun müntakimiyim ve onun intikamını alırken aynı zamanda, Anglo Yahudiler tarafından hor görülen, sömürülen, yok edilen eski Osmanlıların intikamını almaktayım.⁶⁴

Arşivden elde ettiğimiz belgelerde ise Osman Seyfi’nin iddialarının aksine, Mehmed Emin Paşa’nın varisi olarak ikinci eşinden olma kızı Hatice Atiye Hanım’ı görmekteyiz. Belgelerde Mehmed Emin Paşa’nın doğduğu yerdeki şahsına ait mülkler, kızı Hatice Atiye Hanım’a geçmiştir. Kıbrıslı Paşa’dan kalan mal varlığının, üvey kardeşi Hatice Atiye Hanım’a bırakılmasından rahatsız olan Osman Seyfi, kendine bu paydan hakkının verilmesini; hatta payı da dâhil olmak üzere tüm mirası talep ettiğini dile getirmiştir. Osman Seyfi’nin bu isteklerine Kıbrıs’ın Limasol ilinde çıkan yerli gazetesi “Alethia”da⁶⁵ 28 Eylül 1902 tarihli basımında yer verilmiştir. Gazetede Atiye Hanım’ın babasından kalan Koklia, Achelia, Omorfo’daki yerleri istediği şekilde kullandığı ve bu yerlerin tadını çıkardığından da bahsedilmiştir. Bahsi geçen gazetede Osman Seyfi Bey’in bahsedilen yerlerden hak talebinde bulunduğu kısım yer almakla birlikte Kıbrıslı-zâde’nin bu isteğine yer verilmiştir.⁶⁶

Ayrıca Osman Seyfi, Mehmed Emin Paşa’nın mal varlığına ilişkin olarak, Kıbrıs’ın İngilizlerin eline geçmesinden sonra paşanın akrabaları tarafından kendisinin ve kız kardeşi Ayşe’nin hak talebinde bulunmasını önlemek amacıyla, akrabaların paşadan kalan malları Osmanlı Bankası’nın güvencesine bıraktıkları bilgisini vermiştir. Kıbrıslı’nın akrabaları bir önlem daha alarak, bankanın Limasol’daki temsilcisi olan Cristian adındaki kişiyi Kıbrıslı’nın mallarına kayyum olarak atamışlardır. Bahsi söz

⁶³ Demir, a.g.m., s. 45.

⁶⁴ Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 177.

⁶⁵ Bkz. Dr.Ersi Demetriadou, **Kypros: The First Cypriot Newspaper**, ALETHEIA, Hakikat Gazetesi, Kıbrıs Gazetelerinin Gerçekleri, Kıbrıs, 1997-2012.

⁶⁶ BOA. HR. SYS. No: 1842/38. H.14/ R/1320.

konusu olan mallar; Kıbrıs'ın en güzel yerinde 30.000 bin hektarlık bir alanı kaplamaktadır.⁶⁷ Osman Seyfi, paşadan kalan mal varlığı hususunda defalarca hak talebinde bulunmuşsa da bu talebi daima başarısız olmuştur. Mehmed Emin Paşa varisi olarak Osman Bey yerine ikinci evliliğinden olma Hatice Atiyye Hanım'ı varis olarak göstermiştir. Hatice Hanım, Mehmed Emin Paşa'nın varisi olmak dışında, paşanın soyunu da devam ettirmiştir. Paşanın soyu Hatice Hanım'ın Mustafa Paşa ile yaptığı evlilikten olma altı çocuğu ile devam ettirmiştir. Kıbrıslı torunları diye anılan bu çocukların isimleri; Talat, Şevket, Nazım; Azize, Refika ve Aliye'dir. Nazım ve Tefvik Beyler Almanya'da eğitim görmüş süvari subaylarıdır.⁶⁸ Günümüzde ise torunlarının varlığına ilişkin olarak, Hatice Hanım'ın üç kızından biri olan Refika Hanım'ın felsefeci İbrahim Ethem ile yaptığı evlilikten olma çocuklarına ulaşmaktayız. Refika Hanım'ın bu evlilikten dört oğlan çocuğu dünyaya gelmiştir.⁶⁹ Refika Hanım'ın çocuklarının isimleri ise Mahir, Emin,⁷⁰ Selim ve Süleyman'dır.⁷¹

Mehmed Emin Paşa'nın varisi Hatice Hanım ve eşi Feride Hanım'a, paşanın vefatından sonra maaş ödemesi yapılmaktaydı. Maaştan Feride Hanım bin beş yüz kuruş, Atiye Hanım ise bin kuruş almaktadır. 10 Aralık 1870 tarihinde bu maaşın şahıslara ömür boyu verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak daha sonra maaş 12 Temmuz 1876'da kesilmiştir. Bu durum üzerine Hatice Hanım, Maliye Nezareti'ne bir dilekçe göndermiş ve maaş ödemesine devam edilmesini arz etmiştir. Hatice Hanım'ın dilekçesi kabul görülerek maaşın devam edilmesine karar verilmiştir.⁷²

⁶⁷ Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 198

⁶⁸ Cahit Kaya, **Kandilli, Vaniköy, Çengelköy: mekânlar ve zamanlar**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı, İstanbul, 1993, s. 67.

⁶⁹ Ahmet Cavit An, **Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 71.

⁷⁰ Türkiye'nin Kıbrıs'a gönderdiği ilk büyükelçidir. Büyük bir ailenin çocuğu olan Emin Dirvana, Almanca Fransızca ve İngilizce dillerine vakıf, oldukça malumatlı bir şahsiyettir. Bkz. Alparslan Türkeş, Hulusi Turgut, **Şahinlerin Dansı: Türkeş'in Anıları**, Abc Basın Ajansı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 226.

⁷¹ Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar**, C. 2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, s. 717.

⁷² BOA. BEO. No: 2768/207547. H.02/M/1324.

1.3.1. Mirasa Konu Olan En Önemli Gayrimenkuller

1.3.1.1. Omorfo Çiftliği

Omorfo Çiftliği, Güzelyurt – Lefke yolu üzerindedir. Omorfo Çiftliği, alan olarak bugünkü Lefkoşa'nın hemen hemen yarısı kadar bir alanı kaplamaktadır. Mehmed Emin Paşa'nın vefatının ardından bu çiftlik paşanın birinci dereceden varisi olan kızı Hatice Atiyye Hanım'a kalmıştır. Hatice Atiyye Hanım, Kıbrıs adasında bulunan çiftlikler hakkında Maliye Nezaretine bilgi vermiştir.⁷³ Hatice Atiyye Hanım, bu çiftliği 1877 yılında yakın akrabası Hacı Ahmet Fehmi adında bir kişiye satmıştır.⁷⁴

1.3.1.2. Kıbrıslı Yalısı

İstanbul Kandilli Göksu semtinin önemli ikinci yalısı olan Kıbrıslı Yalısı, Boğaziçi yalılarından günümüze ulaşmış en eski yalıdır. Yalı oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Kaynaklara göre yalının ilk sahibi Sultan I. Abdülhamit'in sadrazamlarından İzzet Mehmed Paşa'dır. İzzet Mehmed Paşa yalının ilk sahibi olarak yalıya lakabını vermiş ve yalı "Kara Vezir"⁷⁵ Yalısı olarak anılmıştır.⁷⁶

İzzet Mehmed Paşa, 1783'te Belgrad valisi iken vefat etmiş, kısa süre sonra varisleri de yalıyı Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'ya satmışlardır.⁷⁷ Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Kandilli'de bulunan yalıyı 1840 yılında satın almış ve bu tarihten sonra da yalı Kıbrıslı Yalısı olarak anılmıştır. Yalının alt katında ve hisar tarafındaki büyük salonu 17,5 metre uzunluğundadır. Yalının salonu alçak pencerelerle kapatılmıştır. Yalının içerisinde bulunan limonluk XVIII. yüzyıldan kalmış, limonluğun içerisinde de üzeri

⁷³ BOA. İ.ŞD. (İrâde Şûra-yı Devlet), No: 31/1497. H.15/Ra/1293.

⁷⁴ BOA. HR. UHM. (Hariciye Nezâret-i Umûr-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti). No: 228/58. H.19/Ş/1299.

⁷⁵ Kara vezir Seyyid Mehmed Paşa I. Abdülhamit'in veliahtlık döneminde onun hizmetine girmiş, I. Abdülhamit tahta çıktığında hazine kethüdası olarak onun en yakın çevresinden biri olmuştur. Ten renginin esmer olmasından ötürü padişahın silahtarlığına atandıktan sonra "Kara Silahtar" olarak anılmış daha sonra sadrazam olduktan sonra "Kara Vezir" olarak Osmanlı Devleti'nde anılır olmuştur. Bkz. Kara Vezir lakabı için, Osman Taşkın "Sultan I. Abdülhamit'in Adamı Kara vezir Seyyid Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Muhalefati", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 5, S. 3, Aralık 2019, s. 547.

⁷⁶ Süleyman Faruk Güncüoğlu, **Osmanlı İstanbul'unun İlk Yapıları Hisarlar ve Mahalleri**, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 2016, s. 137.

⁷⁷ Adnan Özyalçınar, Sennur Sezer, **Öyküleriyle İstanbul Anıtları-2 Saraydan Liman'a**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2010, s. 75.

salkım yapraklı motiflerle süslü, fiskiyeli bir havuz bulunmaktadır.⁷⁸ Ayrıca yalının en ilginç özelliği 60 metreyi geçen çok uzun bir rıhtıma sahip olmasıdır.⁷⁹

Kıbrıslı Yalısı, 200 yıl kadar yaşanmışlığı olmasıyla beraber, Osmanlı sosyal hayatında önemli rol oynama özelliğine sahip olmuştur. Yalı ünlü yazar ve şairlere ev sahipliği yapmıştır. Eserlerini dingin kafa ile yazıya geçirmeye çalışan Pier Loti⁸⁰ ve Yahya Kemal⁸¹ yalıda konaklayan edebî şahsiyetlerdendir. Yine Sultan Abdülaziz'in misafiri olarak gelen Fransız İmparatoriçesi Eugenie ve Irak Kralı II. Faysal da bu yalıda devlet tarafından ağırlanmış misafirlerdir.

Yalının müdavim misafiri olan Yahya Kemal Beyatlı, Kıbrıslı Yalısı'nda misafir edilmeyi çok sevdiğini beyan etmiştir. Yahya Kemal yalıda bir hafta misafir kalmış ve bu misafirliklerinin devamı gelmiştir. Aslında Kıbrıslı Yalısı, İstanbul'da ki alafranga yaşamın ilk çekirdeğinin teşkil edildiği yer olarak Yahya Kemal'in tam da istediği yaşam tarzı anlayışına uygun bir yerdir. Ancak bu anlayışın dışında Yahya Kemal'in yalıda daimi olarak kalmasında Kıbrıslı torunlarından Tevfik ve Şevket Beyler⁸² ile olan arkadaşlığı da etkili olmuştur. Üçüncü kuşak Kıbrıslılardan Tevfik Bey, 1913 yılında gerçekleşen Bâb-ı Âli baskınında, yaveri olduğu Nazım Paşa ile beraber silahla vurularak öldürülmüştür.⁸³ İttihatçılar, Tevfik'in cesedini apar topar alarak defn etmişler ve Tevfik'in gömüldüğü yeri saklayarak, ailesine söylememişlerdir.⁸⁴

⁷⁸ Ünal Kurtçu, **Boğaziçi Tiryakiliği**, Elips Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 152.

⁷⁹ Haldun Hürel, **İstanbul'u Geziyorum Gözlerim Açık, Bir İstanbul Kültür Kitabı**, Dharma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 801.

⁸⁰ Türk dostu Fransız yazarın asıl adı Julien Vlaud'dur. Yahya Kemal ve Kıbrıslı Tevfik'in ortak arkadaşlarıdır. Yahya Kemal, Pier Loti'ye kendini ruhen yakın bulmaktadır. Pier Loti, Tevfik ile arkadaşlığından ötürü yalıda misafir olarak kalmıştır. Pier Loti için Bkz. Beşir Ayvazoğlu, **Yahya Kemal: Ansiklopedik Biyografi**, Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 259.

⁸¹ 2 Aralık 1884'te Osmanlı toprağı Üsküp'te doğan Yahya Kemal, tarihi sürecini tamamlamış olan Klasik Türk Edebiyatından sonraki devirde XX. yüzyılda yaşamış bir kişi olduğu halde şekil olarak Divân şiiir geleneğini ve aruz vezniini iyi bir şekilde kullanmış bir şairimizdir. Şiirlerinde müzikal ahenge son derece önem veren şair bu tavrını tüm şiirlerine uygulayarak Türk edebiyatının en seçkin şairlerinden birisi olduğunu bizlere kanıtlamıştır. Bkz. Bilal Aktan, "Yahya Kemal Beyatlı'nın Şiirlerinde Dil ve Ahenk", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 14, 2006, s. 1.

⁸² Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Feride Hanım ile evliliğinden olma kızı, Hatice Atiyye Hanım'ın oğulları.

⁸³ Öztuna, a.g.e., s. 717.

⁸⁴ Tevfik'in yakın dostu Yahya Kemal, arkadaşının mezarını bulmak için çok uğraşmıştır. Nihayetinde arkadaşının Karaca Ahmet mezarlığında gömüldüğü bilgisine ulaşan Yahya Kemal, Şevket ile beraber mezarın bulunduğu yere mezar açıcılar ile birlikte gitmiştir. Yaptıkları bu iş için kimseye bir şey söylemeyeceklerine dair birbirlerine söz vermişlerdir. Mezar açıldıktan sonra, mezardaki kişiyi Şevket Bey teşhis etmiştir. Şevket Bey, biraderi Tevfik'in sol gözünün buruna yakın yerde ve sol memesinin üzerinde iki kurşun yarası görmüştür. Şevket Bey mezardaki kişinin Tevfik olduğunu anladıktan sonra son kez ona bakarak mezarı kapattırmıştır. Bu olayın merkezce duyulması üzerine Kıbrıslı Yalısı ertesi gün sabahın erken saatlerinde basılmış, İttihatçı muhalifi olarak bilinen Şevket Bey tutuklanmıştır. Konu ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Ayvazoğlu, a.g.e., s. 228.

Tevfik'in küçük biraderi Şevket⁸⁵ ise edebiyat meraklısı bir kişiliğe sahiptir. Edebiyat meraklısı Şevket Bey ile arkadaşlık yapan Yahya Kemal, Kıbrıslı Yalısı'nda sık sık konaklamıştır.⁸⁶ Toplam üç yıl boyunca burada konaklayan Kemal, yalının arka bahçesindeki Seveda Tepesi'nde⁸⁷ İstanbul'u seyretmeyi ve buradan eşsiz kalemine dökülen mısraları “ Bir Başka Tepeden” şiiriyle bütünleştirmiştir:

Bir Başka Tepeden

Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul!
Görmedim, gezmediğim sevmediğim hiçbir yer.
Ömrüm oldukça, gönül tahtıma keyfince kurul!
Sade bir semtini sevmek bile ömre değer.
Nice revnaklı şehirler görülür dünyada,
Lakin efsunlu güzellikleri sensin yaratan.
Yaşamıştır derim en hoş ve uzun rüyada
Sende çok yıl yaşayan, sende ölen sende yatan.⁸⁸

Yine Yahya Kemal, bu yalıdaki uzun misafirlikleri sırasında hayranı olduğu ve çok yakından tanıdığı Kandilli'den bazı şiirlerinde söz etmiştir. “Gece ve Gezinti” adlı şiirinde, Kandilli'de dostlarıyla zaman zaman yaptığı sandal gezintilerini anlatmıştır.⁸⁹ Kıbrıslı Yalısı yıllar içerisinde pek çok onarım ve tadilat görmüştür. Bu onarımlar neticesinde yalı; orijinalliğinden kısmen de olsa uzaklaşmış, farklı bir görünüme kavuşmuştur. Yalının son sahiplerinden Refia Hanım, ismini hatırlayamadığı İtalyan mimarın yalıyı onardığını ve bu İtalyan'ın onarım esnasında yalının içerisindeki Türk eserlerinin yok edildiğini belirtmiştir. Son olarak; yalının güney bölümü 1975 yılında dış görünümü korunarak yeniden beton ve tuğladan örünmüş bu haliyle günümüze ulaşmıştır.⁹⁰

⁸⁵ Kardeşleri Nazım ve Tevfik'in askeri tahsiline nazaran Şevket Bey hukuk mektebinde tahsil görmüş, cesur ve tehlikeli bir adam olarak bilinmektedir. Şevket Bey, Sultan II. Abdülhamit'in kız kardeşi Cemile Sultan'ın torunu Mevhibe Celaleddin ile evlenmiştir. Bkz. Beşir Ayvazoğlu, **Yahya Kemal, “Eve Dönen Adam,** Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 266.

⁸⁶ Murad Belge, **İstanbul Gezi Rehberi,** İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 290.

⁸⁷ Seveda Tepesi, Kıbrıslı Yalısı'nın korusu ve yalının bir parçasıdır. Bkz. Tayfun Er, **Yalıdakiler,** Destek Yayınları, İstanbul, 2009, s. 197.

⁸⁸ Güncüoğlu, a.g.e., s. 168.

⁸⁹ Ayvazoğlu, a.g.e., s. 228.

⁹⁰ Özyalçın- Sezer, a.g.e., s. 85.

Mehmed Emin Paşa'nın vefatından sonra, yalının bir kısmı, paşanın torunları tarafından satılmıştır. Bir kısmında ise hâlen paşanın torunlarından yaşayanlar bulunmaktadır.⁹¹

1.4. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Kişiliği

Mehmed Emin Paşa, Osmanlı Devleti'nde muhtelif üst düzey mevkilerde görev almış ve görev süresi boyunca bir devlet adamı olarak bazen “Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa” bazen de “Kıbrıslı” olarak adını tarih sayfalarına yazdırmıştır. Mehmed Emin Paşa; bilgili, sadık, dürüst ve sözünü esirgemeyen, sabırsız ve şüpheli bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca, Mehmed Emin Paşa'nın kim ne derse desin söylenene inanan bir kişi olduğu da rivayet edilmektedir.

Cevdet Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın güzel huylarından birini şöyle anlatmaktadır:

Kim doğru söz söylese kabul eder, ne kadar hiddetlense ve bir işle uğraşsa dahi, aman efendim bunda bir yanlışlık var, iş öyle değil böyle olmalı” diye uyarıldığı zaman kızgınlığını bir tarafa bırakarak o kişiyi dinler ve o konu hakkında ikna olursa hatasını kabul ederek kararını değiştirirdi.⁹²

Ayrıca Cevdet Paşa, Kıbrıslı hakkında bir de eleştiride bulunarak: “Önünü arkasını saymayan bu muhterem zat, sadece azarlanmaya mahkûm edilen bir memura değil,⁹³ sırası gelince devlet adamlarına hatta Reşid Paşa gibi önemli bir zata karşı diline geleni söylediğini, bunları da o dönemde yaşayan zevattan işittiğini, beyan etmiştir.⁹⁴ Mehmed Emin Paşa'nın bu huyu hasımları tarafından dikkat çekmiş, neticede hasımları, paşanın 66 gün süren ikinci sadaretinden sonra, paşanın şahsına “pek deli” terkiğini ebced hesabıyla tarih düşürmüşlerdir.⁹⁵

Mehmed Emin Paşa, devlet işlerinde özellikle rüşvet ve irtikâb konusunda hassas tutum göstermiştir. Bu konu hakkında paşa, Sultan Abdülmecid'e: “Kapıda

⁹¹ Zeynep Dirvana (03.0.2020).

⁹² Osman Kırılgiç, “Ahmet Cevdet Paşa'ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricalı”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, C. 3, S. 3, Aralık 2017, s. 283.

⁹³ Mehmed Emin Paşa Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Reisi iken yargılama sonrası hakkında tevbihine karar verilip meclise getirilen memura, kararın tebliğinden sonra kişiyi huzurunda öyle bir azarlamıştır ki memurla birlikte meclis azası da Kıbrıslı'nın verdiği tepkiyi hayretle karşılaşmışlardır. Memurun azarlanması için bkz., İnal, a.g.e., s. 99.

⁹⁴ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 127.

⁹⁵ İnal, a.g.e., s. 99.

sadrazam yoktur, iş sefaretler elindedir, vükelâ kendi keselerini doldurmaktan başka bir şey düşünmez” diyerek serzenişte bulunmuştur.⁹⁶ Kıbrıslı'nın bu sözleri, Tanzimat devrinden beri gelen, devlet bünyesinde oluşan zaafllara vurgu yapmakla birlikte, aynı zamanda kendisinin sahip olduğu devlet şuurunun, diğer devlet adamlarından üstün olduğunu bizlere göstermektedir.

Mehmed Emin Paşa, karşılaştığı problemleri çoğu zaman çözebilmek için kendine destek olacak sosyal zeminden mahrum olup, elinden geldiğince aldığı kararların arkasında durmaya çalışmıştır. Böyle bir ortamda bazen samimiyetini, bazen kabiliyetini ve zekâsını kullanarak; hatta çoğu zaman da cesaretle davranarak kendinden emin adımlarla ilerlemeye çalışmıştır.

Mehmed Emin Paşa, Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumayı, ortaya çıkan sorunları çözmeyi ve kademeli olarak reform hareketleri içerisinde bulunup, devletin gidişatını değiştirecek reformları desteklemeye çalışmıştır.⁹⁷ O, yaptığı çalışmalarla devletin reform hareketine ivme kazandırmaya çalışmıştır. Ağır ve sorumluluk gerektiren vazifeler karşısında kendini geliştirmeye çalışmış, devlette oluşacak suistimalleri ortadan kaldırmak için çok fazla çaba sarf etmiştir.⁹⁸ Kıbrıslı Paşa, devletin menfaatlerini koruyup kollayan birisi olmasına rağmen, siyasi güç dengeleri tarafından taraf tutuculuğu olmadığı için, tabakalaşan sosyal zeminin çoğu zaman hedefinde olmuştur. Yaşadığı yüzyılda, güçlü olan gürûhun pasifi yok etmesi politikalarına şahit olmuş ve bu durumdan kısmen kendisi de etkilenmiştir. Kimi zaman da güçlü gürûhun kendisini desteklemesi sayesinde vazife aldığı da görülmüştür. Siyasî amacı ise; daima, devletin içinde bulunduğu durumdan bir an önce çıkıp yükselmesi olmuştur.

Mehmed Emin Paşa, iffet ve namus sahibi birisi olarak ayrıca toplumda tok gözlü olarak da tanınmıştır.⁹⁹ İbnül Emin Mahmud Kemal, paşanın tok gözlülüğünü, paşanın yaşadığı bir olay üzerinden şöyle anlatmıştır: Mısır valisi İsmail Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın yardımı ile bir işinde başarılı olması ile diğer vükelâ gibi Kıbrıslı

⁹⁶ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, C. 3, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 351.

⁹⁷ Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, düşünce olarak yapılan reformları desteklemesine rağmen; Ali ve Fuad Paşalara nazaran daha gelenekçi düşünceye sahipti. Fransız yazar Ubcini, “II. Mahmud'un Jön Türkleri” ve “Abdülmecid'in Jön Türkleri” olarak iki reformcu parti olarak dönemin bürokrasisini iki gruba ayırmıştır. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın gelenekçi düşünce yapısını, “II. Mahmud'un Jön Türkü” kategorisinde yer vermiştir. Böylece Ubcini, Mehmed Paşa'yı geçmişten kopmayan, eski kurumları ıslah etmek isteyen birinci grup olarak nitelendirmiştir. “Abdülmecid'in Jön Türkü” kategorisi olan ikinci reformist grupta ise; Reşid Paşa liderliğinde Ali ve Fuad Paşaların olduğunu beyan etmiştir. Bkz. Timur, a.g.e., s. 80.

⁹⁸ Davison, a.g.e., s. 108.

⁹⁹ Karal, a.g.e., C.VI. s. 113.

Mehmed Emin Paşa'ya da Mısır sarrafınca on bin lira gönderilmesini istemiştir. Fakat paşa kendisine gönderilen bu para için: “Devlet sayesinde ihtiyacım yoktur, Mısır valisinin bana para göndermek haddi değildir” diyerek sarrafı sert bir dille göndermiştir. Mehmed Emin Paşa'nın sarrafa verdiği tepki üzerine, İnal daha önce buna benzer bir durumla karşılaşmış olan Ali Paşa'nın Mısır valisi tarafından kendisine teklif ettiği yüklü parayı almasına vurgu yaparak, Mehmed Emin Paşa'nın diğer vükelâya nazaran paşanın ulvi bir zat olduğunu belirtmek istemiştir.¹⁰⁰

Bunun üzerine İnal iki önemli zatın başından geçen yaşanmış bu olayları eserinde şöyle yorumlamıştır:

Padişahın ihsanını almak ve Mısır valisinin hediye tarzında verdiği parayı, padişahın müsaadesi ile kabul etmek, irtikâb sayılmayabilirse de o ihsanları ve hediyeleri almamak, elbette almaktan daha hayırlıdır. Çünkü müstekimane ve faziletkerane bir harekettir. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa emsaline nispette daha fakir bir adam olmasına nazaran on bin altını reddetmek faziletini gösterdiği gibi Ali Paşa da bu şekilde davransa idi şüphe yok ki kadri daha fazla olurdu.¹⁰¹

İnal, bu ifadeleriyle Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Ali Paşa'ya nazaran daha ihtiyaçlı bir zat olmasına rağmen parayı reddetme civanmertliğini gösterdiğini beyan etmiştir.

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa; tahsilli, bilgi ve görgü sahibi, doğru ve dürüst kişiliğinin yanında nüktedanlığı ile de bilinmektedir. Mehmed Emin Paşa; devletin maddî sıkıntıda olduğu dönemde, banka tesisi ve demiryolu inşası konusunun mecliste görüşülmesi üzerine bir latife söylemiştir. O dönemde sıkça kullanılan Fransızca kelimelerden route (yol), bonque route (iflas etme) kelimelerinin mütemediyen ricâlin dilinde olmasına işaret etmiş, “bank route bank route diye diye devlet bank rut olmasın” diyerek devletin iflas etmenin eşiğindeki maddî durumuna dikkat çekmeye çalışmıştır.¹⁰²

Özetle; Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, iyi yetişmiş bir devlet adamı olarak kendi kabiliyet ve kapasitesi ölçüsünde devlet bünyesinde aldığı vazifeleri, dürüstlüğü ve samimiyeti ile yerine getirmeye çalışmıştır. İlk eşi Melek Hanım'ın tekrar Katolikliğe dönmesi, kızınının da aynı inancı seçişinin yol açtığı skandallara rağmen ayakta kalmayı

¹⁰⁰ İnal, a.g.e., s. 37.

¹⁰¹ İnal, a.g.e., s. 37.

¹⁰² Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 9.

başarmış, görevde bulunduğu sürece tok gözlü ve açık sözlü olması nedeniyle akıllarda yer edinen bir bürokratik kişilik olmuştur.

1.5.Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Devlet Adamlarıyla İlişkisi

1.5.1. Padişahlarla İlişkisi

1.5.1.1. Sultan Abdülmecid İle İlişkisi

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Sultan Abdülmecid ve kardeşi Sultan Abdülaziz dönemlerine tanıklık etmiş ve bu dönemlerde devletin en üst makamlarında görev yapmıştır. Mehmed Emin Paşa, daha ziyade Sultan Abdülmecid ile muhatap olmuş meslekî kariyerinin büyük bir bölümü Sultan Abdülmecid döneminde geçmiştir. Sultan Abdülmecid dönemindeki siyasi kariyeri ile meslekî zirveye ulaşmıştır.

Sultan Abdülmecid döneminin en sıkıntılı noktalardan biri, hiç şüphesiz, malî alanda yaşanan olumsuzluklar olmuştur. Özellikle bu dönemde rüşvet ve yolsuzluk devlette önlenemez hâle gelmiştir. Sultan, rüşvet ve yolsuzluktan ömrü boyunca nefret etmiş, rüşvetin önlenmesi için büyük gayret göstermiştir. O bu konuda: “Bu tiksindirici hâl devam ettikçe her nasıl çalışılırsa çalışılsın, hiçbir düzen devamlı olamaz” demiştir. Sultan bu husustaki hassasiyetini, Bâb-ı Âli'de huzurunda bir tören düzenleterek tüm herkese göstermiştir. Hazırlanan törende sadrazam, bürokratlar ve diğer görevliler Kuran-ı Kerim'e el basmış ve rüşvet almayacaklarına dair yemin etmişlerdir.¹⁰³

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın, Sultan Abdülmecid döneminde sadarete getirilmesi de Kıbrıslı'nın rüşvet konusunda hassasiyete sahip olması ile bağdaştırılabilir. Kıbrıslı, göreve geldiği ilk günden itibaren rüşvet ile mücadele etmeye kalktıysa da muhalif kesimin tepkisi ile karşılaşmıştır. Kıbrıslı'ya muhalif olan vükelâ, sultanın paşaya karşı harekete geçmesini sağlamıştır. Paşanın sadrazamlıktan azledilmesinde etkili olan vükelâ, muhtelif entrika içerisinde sadrazamın ayağını kaydırmaya çalışmıştır. Vükelânın etkisinde kalan sultan, Mehmed Emin Paşa'ya karşı tutumunu değiştirmiş, paşanın merhum annesi ile alakalı sarf ettiği sözlerden dolayı sinirlenerek, paşadan Mühr-i hümayûnu aldırılmıştır. Yine aynı Sultan; Kıbrıslı'nın, Paris sefirliği konusunda vükelâ aleyhinde huzurunda yaptığı konuşma esnasında sakinliğini korumuş, Kıbrıslı gider gitmez arkasından konuşup: “Bu herif, Reşid Paşa gibi kendisini

¹⁰³ Ahmet Şimşirgil, **Kayı IX**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s. 157.

bana cebren mi kullandırmak istiyor”¹⁰⁴ diyerek paşanın bu konuşmasına sinirlendiğini belirtmiştir. Ortaya çıkan bu durum, Sultan Abdülmecid’in paşaya olan itimadını ortadan kaldırmamıştır. Sultan ve Kıbrıslı arasında kimi zaman sorunlar çıksa da siyasi anlaşmazlıklar ve komplolarla geçen bir mesleki hayat neticesinde, Sultan Abdülmecid’in son nefesinde yanında bulunanlardan birisi yine Mehmed Emin Paşa olmuştur.

1.5.1.2. Sultan Abdülaziz İle İlişkisi

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Sultan Abdülmecid öldüğünde Osmanlı kabinesinin başında sadrazam idi. Osmanlı Devleti’nde tahta geçecek yeni hükümdarın sorunsuz tahta geçmesi ve yeni bir düzene ilk adımların atılması elbette Mehmed Emin Paşa’nın sayesinde olmuştur. Bu dönemde Mehmed Emin Paşa bir yandan yeni vefat eden sultanın defin işleri ile uğraşırken diğer yandan yeni hükümdarın kılıç kuşanmasına yardımcı olmuştur.

Sultan Abdülmecid’in vefat haberini, veliaht Abdülaziz’e bizzat Mehmed Emin Paşa vermiştir. Sultan Abdülmecid’in vefatı üzerine, Sadrazam Mehmed Emin Paşa ve Ser-asker Rıza Paşa,¹⁰⁵ veliaht Abdülaziz’i alarak Topkapı Sarayı’na getirmişlerdir. Veliaht Abdülaziz, Bâbüssaâde önünde kurulmuş olan ecdadının tahtına oturtularak 25 Haziran 1861 tarihinde Osmanlı Padişahı ilan edilmiştir.¹⁰⁶

25 Haziran 1861’de tahta çıktığı esnada Sultan Abdülmecid’in son dönemlerinde sadrazam olan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Sultan Abdülaziz’in cülusunu müteakip sadarete kalmış, Sultan Abdülaziz’in hiç itimat etmediği Rıza Paşa Ser-askerlikten azledilmiştir.¹⁰⁷

Tahta geçen Sultan Abdülaziz’in 15 yıllık saltanat döneminde 15 sadrazam değişikliği yaşanmıştır. Ortaya çıkan bu durum sultan ve devlet adamlarının arasındaki

¹⁰⁴ İnal, a.g.e., s. 89.

¹⁰⁵ Ser-asker Rıza Paşa, Murad Efendi’yi tahta çıkarmak istemiştir. Bu maksatla sultanın ölümü üzerine, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’yı oyalayarak bir müddet sultanın dairesine almamıştır. Fakat Rıza Paşa bu isteğinin gerçekleştiremeyeceğinin farkına varmış olmalı ki, kendisinin Murad taraftarı olduğu düşüncesinin Abdülaziz nazarında yok olması için abisi Abdülmecid’in vefatı üzerine herkesten önce, Abdülaziz’in dairesine giderek, haberi vermeye çalışmıştır. Daha sonra vükelâ arasında tahta kimin çıkacağı üzerine anlaşmazlık yaşanmış, sonunda Abdülaziz’i destekleyen gürüh galip gelmiştir. Bkz. Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 131.

¹⁰⁶ Mithat Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli - Haritalı**, C. VI, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara, 2011, s. 3114.

¹⁰⁷ Sertoğlu, a.g.e., s. 3116.

uyumsuzluğu ortaya koymuştur.¹⁰⁸ Kimseden tavsiye almayı sevmeyen, aynı zamanda sınırlı bir mizaca sahip olan Abdülaziz'in bir gün satranç oynarken oyunda itiraz eden Abraham Paşa'nın kafasında satranç tahtasını kırdığı rivayet edilmektedir.¹⁰⁹

Yeni Sultan, Sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın özellikle malî alanda vermiş olduğu tavsiyeleri dinlememekte direnmiştir. Mehmed Emin Paşa, öncelikle idarî ve malî ıslahatın yapılmasına taraftar iken; padişah, asker tanzimi ve donanmanın ikmalî işlerine öncelik vermek istemiştir. Paşanın fikirlerinin yeni sultanın görüşleriyle uyuşmaması yüzünden sultan ile paşa fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bundan ötürü de padişah, Kıbrıslı'yı görevinden azletmiştir. Sultan Abdülaziz ve Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa arasındaki diyalog, paşanın sadarete kısa süre kalmasından dolayı sınırlı olmuştur.

1.5.2. Sadrazamlarla İlişkisi

1.5.2.1. Mustafa Reşid Paşa ile İlişkisi

Mustafa Reşid Paşa, muhakkak Osmanlı Devleti'nde çok büyük hizmetlerde bulunmuş, yaşadığı döneme damgasını vurmuş büyük bir devlet adamıdır. Saltanat ve bürokrasi üzerinde etkisi olduğu bilinen Mustafa Reşid Paşa'ya dönemin padişahı Sultan Abdülmecid de fazlasıyla itimat etmekte ve paşanın öne sürdüğü fikirlere güvenmektedir.

Cavid Baysun, Sultan Abdülmecid'in Reşid Paşa ile olan ilişkisini şu şekilde anlatmaktadır:

Genç Hükümdar, Reşid Paşa'ya karşı çok mütefit davranıyor, fikirlerine kıymet veriyordu. Paşanın uzun müddet Avrupa'da bulunmuş olması, siyâsî vaziyete herkesten ziyade vakıf bulunması, diğer vükelâ ile aralarındaki farkı derhal meydana çıkarmış, nüfuzunu ve kıymetini arttırmıştı. Reşid Paşa'nın ikna edici sözlerinin ve doğru görüşlerinin tesiri altında kaldığından Tanzimat fikirlerine müsait bulunmuştu. Bunda belki padişahın genç ve tecrübesiz olup babası kadar mutlak hükümdarlığın bütün zevklerini tamamen kavramamış olması da âmildi.¹¹⁰

Mustafa Reşid Paşa; muhtelif elçilikler yanında altı kez sadrazam ve dört kez de Hariciye Nazırı olmuştur. Tanzimat Fermanı'nı Sultan Abdülmecid'e kabul ettirmesinden dolayı kendisine “Koca” ünvanı verilmiştir. Reşid Paşa, Osmanlı

¹⁰⁸ Yılmaz Öztuna, **Abdülaziz**, C. I, Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, s. 49.

¹⁰⁹ Elif Ayvalık, **Osmanlı Devleti'nde Darbeler (II. Osman, II. Selim ve Abdülaziz Örneği)**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük: 2018, s. 56.

¹¹⁰ Reşat Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s. 167.

Devleti'nin geleneksel kurum ve siyaset etme şeklinin değiştirilmesi gereğini fark eden bir devlet adamı olarak kendinden sonraki reformcu nesillerin öncüsü olmuştur. Reformcu nesil olarak, Ali ve Fuad Paşaları yetiştirmiş, bu şahsiyetleri Osmanlı bürokrasi alanına kazandırmıştır.

Sultan Abdülmecid döneminin güç merkezi haline gelen Koca Mustafa Reşid Paşa, böylelikle devlet bünyesinde üst kademe memuriyete tayin edilecek kişilerin seçilmesinde bir numaralı kişi olmuştur. Mehmed Emin Paşa, Reşid Paşa'nın nüfuzundan etkilenerak, paşanın yardımıyla pek çok göreve getirilmiştir.

Reşid Paşa, Mehmed Emin Paşa'yı kendi isteği ile tayin ettirdikten sonra paşayı tayin ettirdiği yerlerden azlettirmeye çalışmıştır. İki önemli zat arasındaki ilişkinin kırılma noktası, Mehmed Emin Paşa'nın, Reşid Paşa'nın desteğini alarak sadrazam olmasından sonra Reşid Paşa'nın istekleri ve düşüncelerine karşı muhalefet etmesi ile ortaya çıkmıştır. Zira Reşid Paşa; sadrazam olarak gelen kişinin kendi fikirleri ekseninde hareket etmesini istemiştir. Mehmed Emin Paşa, refakatinde Hariciye Nazırlığı'nda olan Reşid Paşa'nın amirane ve hâkim tavırlarına, önceki Sadrazam Giritli Mustafa Paşa gibi tahammül edememiştir. Reşid Paşa ile yönetim konusunda anlaşmazlığa düşen Mehmed Emin Paşa, Reşid Paşa'nın sürekli ona müdahale etmesi üzerine, "kendisinden daha düşük bir statüde bulunan birine biat etmek Osmanlı sadrazamına yakışmaz" kaidesine Reşid Paşa'nın dediklerini yapmayarak kendi bildiği yoldan ilerlemeye çalışmıştır. Böylece Mehmed Emin Paşa, Reşid Paşa'nın sadaret makamına karışması taraftarı olmadığını alenen yaptığı hareketlerle ortaya koymuştur. Bunun üzerine Reşid Paşa da paşayı sadarettten azlettirmenin yollarını aramıştır. Bu durumun farkına varan Mehmed Emin Paşa, Reşid Paşa ve taraftarlarından kurtulmak için İngiltere Sefiri Lord Straftford Döredklif'in aracılığına müracaat etmiş; fakat Reşid Paşa taraftarlarının paşanın bu hamlesini öğrenmeleri üzerine paşanın sadarettten azledilmesi faaliyetlerine hız verilmiştir.¹¹¹

Reşid Paşa ve Mehmed Emin Paşa, yaşanan bu olaydan sonra devlet işleri ile alakalı konularda daima fikir ayrımında olmuşlardır. İki devlet adamı arasındaki fikir

¹¹¹ İnal, a.g.e., s. 86.

ayrımı olduğunun göstergelerinden birisi; Islahat Fermanı ilan olduktan sonra mühtedilerin irtidatı”¹¹² meselesi olmuştur.

Mustafa Reşid Paşa; Islahat Fermanı’nın ilanı ile fermanın bazı maddelerine karşı itiraz etmiştir.¹¹³

Yine Mehmed Emin Paşa’yı kasıtlı olarak yıpratmak isteyen Reşid Paşa; Paşa Meclis-i Âlî-i Tanzimât reisi iken, onu hiçe sayarak oğlu Ahmed Celâl’i vezir rütbesiyle Tanzimat Meclisi azalığına, biraderi Salih Bey’in de rütbe-i balâ seviyesine getirmiştir. Paşanın, meclis reisi olmasına nazaran, kendi bilgisi dışında yapılan bu atamaları teşrifatçıdan öğrenmesi paşayı bir hayli sinirlendirmiş ve paşanın hastalanmasına neden olmuştur. Reşid Paşa da Kıbrıslı’nın hastalanması ile emeline ulaşmıştır.¹¹⁴

Mehmed Emin Paşa da yaşanan bu olaylardan etkilenerek Mustafa Reşid Paşa’nın aleyhinde birkaç iş yapmıştır. Bunlardan birisi; Mehmed Emin Paşa’nın Sadaret Kaymakamı olduğu sırada Sadr-ı Âli Dairesi’nin yanması üzerine Kıbrıslı Paşa, Reşid Paşa’nın Müsteşarı Şevket Bey ile Evkaf-ı Hümâyûn Müfettişi bulunan Reşid Paşa’nın kitapçısının makamlarından azledilmelerini istemiştir. Sultan Abdülmecid; Kaymakam Paşa’nın bu isteğini kabul etmeyip, “bu kadar sadrazamlar gelip geçti, Şevket Bey’e bir şey demedi, bunun ile Reşid Paşa’ya dokunmak amaçlanmaktadır. Onunla ne alıp veremiyorlar. O adam mansıp dahi istemiyor, o dahi kalkıp da onlar ile uğraşsa hakkı yok mu” diyerek Reşid Paşa’yı savunmuştur.¹¹⁵ Yukarıda bahsedilen olaylar neticesinde Reşid Paşa ve Mehmed Emin Paşa arasında devlet yönetimi

¹¹² Bu mesele Girit valisi Veli Paşa’nın tahrîrâtı üzerine ortaya çıkmıştır. Tahriratın merkeze ulaşmasıyla beraber tahrirat devlet ricâli arasında sert tartışmalara neden olmuştur. Dönemin şeyhülislamı Arif Efendi, mühtedilerin irtidatı ile ilgili bir değişikliğin olmadığını belirtirken, Mustafa Reşid Paşa da konuya dair ferman ile İslâm’dan olanların irtidatına kapı açıldığını ve bu tür mevzuların fermanın sonradan ortaya çıktığını belirtmiştir. Reşid Paşa’nın bu söylemine Mehmed Emin Paşa da, Avrupa devletlerinin “siz bu hakları kendiliğinizden vermezseniz konferansta konu müzakere olur ve anlaşmaya eklenir” dediklerini, bu bağlamda fermanı zaruretten yayınladıklarını söylemiştir. Reşid Paşa da, “sizin indinizdeki zaruret benim indimde müselleme değildir” diyerek devamında şunları söylemiştir: “Burada süferâ ile akd olunan meclisler konferans değil miydi ve sonra ahde girmedi mi? Hem de dört kişinin zaruret var demesiyle bu makule umur-ı muazzama yürür mü? Böyle şeylerde eşrafi kavim bulunup ta vakfi hal olmak lazım gelirdi” ifadeleriyle Mehmed Emin Paşa’nın fikirlerine karşı olduğunu belirtmiştir. Devlet adamları arasında gerçekleşen bu konuşmaya Reşid Paşa bir hayli sinirlenmiştir. Reşid Paşa’nın sakinleşmesi için Yusuf Kâmil Paşa devreye girmiştir. Bkz. Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 20.

¹¹³ Mustafa Reşid Paşa, Islahat Fermanı’nın ilanı üzerine bir layiha yayınlayarak ferman ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir. Islahat Fermanı’nın bazı maddelerine çok şiddetli itiraz etmiştir. Yazdığı layihasında fermanla bahsedilen düzenlemelerin toplumda huzursuzluk yaratacağı ve dış müdahalelere zemin hazırlayacağı belli bir durum iken devletin ortaya çıkacak muhtemel hadiselerle karşı hazırlık yapmamasını eleştirmiştir. Ayrıca Mustafa Reşid Paşa, Islahat Fermanı’nın müsavat maddesine karşı muhalefet etmiş, bundan ötürü devletin başında bulunanları sert biçimde eleştirmiş ve eleştirilerini bulunduğu her mecliste dile getirmiştir. Bkz., Afyoncu, a.g.e., s. 124.

¹¹⁴ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 22.

¹¹⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 1-12, s. 86.

hususunda oluşan bu husumet, iki devlet adamının ömürlerinin sonuna kadar devam etmiştir.

1.5.2.2. Ali ve Fuad Paşalar İle İlişkisi

Dönemin sosyal zeminine sahip önde gelen şahsiyetlerinden Ali ve Fuad Paşalar da Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ile yakın ilişki içerisinde bulunmuştur. Osmanlı politikasının tek hâkimi olmak isteyen Ali ve Fuad Paşa, Mehmed Emin Paşa ile dönem boyunca sürekli siyasî çekişme yaşamıştır. Üç paşa arasında yaşanan bu husumet, Kıbrıslı'nın sadarete getirildiği dönemlerde daha da çok şiddetlenmiştir.

Mehmed Emin Paşa ile Ali ve Fuad Paşalar arasındaki ihtilafın alenen ortaya çıktığı olay, paşanın Paris sefirliğine tayininin teklif edilmesidir. Daha önce Paris'e sefir tayin edilen Cemil Bey'in Paris'e gidişi gecikmiş, Fransa'nın Paris'te geçici olarak bulunan İstanbul elçisi Touvenel tarafından sefarete konu ile alakalı bir tahrirat yazılmıştır. Yazılan bu tahriratta, "Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa gibi haysiyetli zatın Paris sefiri nasb olunması imparatorun memnuniyetini mucib-i Devlet-i Aliyye'ce bazı fevâid-i câlib olur" denilerek paşanın Paris elçisi olması istenmiştir. Bu sırada Sultan Abdülmecid'in Mehmed Emin Paşa'yı sadrazam yapmak istediği fakat paşanın sadaretine Rıza Paşa'nın engel olduğu paşanın kulağına gitmiş, paşa da bundan sonra kendi aleyhinde hareket edildiğinin bilincinde olarak adımlarını daha temkinli atmaya çalışmıştır. Kendisine teklif edilen Paris Sefirliği'nin, paşalar tarafından organize edildiğini hissetmiş, bu konuda Sultan Abdülmecid'in karşısına geçerek hakkını aramış ve sultana hitaben konuya dair açıklamada bulunmuştur. Mehmed Emin Paşa, açıklamasında; Fuad Paşa'nın Paris'te pislediği işleri temizlemek için paşaların oraya kendisini göndermek istediklerini belirterek: "Rıza Paşa, Mehmed Ali Paşa, Safveti Paşa umumen hırsızdırlar. Kendi keselerini doldurmaktan başka bir şey düşünmezler. Beni Paris'e siz gönderecek iseniz elbette nereye gönderirseniz giderim, eğer vükelâ göndermek isterse onların sözüyle bir yere gitmem" ifadeleriyle Paris'e gitmek istemediğini sultanın huzurunda beyan etmiştir.¹¹⁶

Mehmed Emin Paşa'nın Ali ve Fuad Paşa ile ilişkilerinde aralarının iyi olmadığını Ayetullah Bey'in devlet yönetiminde planını kurduğu; fakat uygulamaya

¹¹⁶ İnal, a.g.e., s. 88.

geçiremediği düşüncelerini, basın yoluyla anlattığı olaylardan da anlamamız mümkündür. Ayetullah Efendi burada aklından geçenleri rüya gibi göstererek devre dair yaşananları bir bir anlatmaktadır.¹¹⁷ Ayetullah Bey'in paşaların da içinde bulunduğu, ahiret gününü tasvir ettiği rüyası şu şekildedir:

Büyük meydana insanlar dolmuşlardır. Alanın başındaki bir kapının üzerine terazi asılmış ve iki tarafına da kemâl-i heybet-ü temkin üzere iki derban konulmuştur. Ayetullah “zat-ı Rûhânî” kapıdan geçerek Mahkeme-i Kübra'ya varmıştır. O sırada Fuad Paşa, Ali Paşa ve Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın sorgulamaları yapılmaktadır. Ali Paşa'nın sorgusu bittikten sonra hâkim, Fuad Paşa'ya hitaben “sizden de Millet-i Osmaniye'nin davası vardır” demiş, Mehmed Emin Paşa, Fuad Paşa'yı şu şekilde suçlamıştır: “Devletin maliyesini harap etmiştir. Hazinesinin perişanlığı ortada iken her istikrazda komisyon almış ve aldırılmıştır. Devletin malını “define bulmuş” gibi paylaşmıştır. Şam vakasında devletin ödediği tazminatın mahalli sarfını tamamıyla göstermemiştir. Şam'da Ahmet Paşa ve adamlarının kurşuna dizilmesi olayına karışmıştır.” Bu suçlamalar karşısında Ali ve Fuad Paşanın cevabı ise “bizim maksadımız hıyanet değildi. Ancak hata ettik affınızı rica ederiz.” olmuştur.¹¹⁸

Ayetullah Efendi'nin rüyasını doğrular nitelikte Ziya Paşa'da “Zafername”de, Şam ve civarında Ahmet Paşa ve adamlarının katledilmesini şu şekilde hicvetmiştir.

Şam'da nam bırakmaksa Fuad'ın kâm-ı,
Katl-i âmm etmeğe hacet ne idi İslâm'ı?
Etse taklit yetişmez mi o nik-i encâm-ı
Böyle iş görmeli ibkâ ise maksad nâm-ı
Ne revâ şöhret için Zemzem'e olmak bevvâl.¹¹⁹

Mehmed Emin Paşa, Ali ve Fuad Paşaların makam ve şöhret sevdalısı olduklarını ve bu hırsıyla devlete hükmetmeye çalıştıklarını düşünmektedir. Bu nedenle paşa, bu kişilerin devlet işlerindeki uygulamalarına karşı çıkmış ve aldıkları kararlara katılmamıştır. Bu durumdan rahatsız olan Ali ve Fuad Paşa, Kıbrıslı'yı merkezde tutmamak ve mütemadiyen merkez dışı görevlere göndermek emelinde bulunmuşlardır.

Sultan Abdülmecid de Ali ve Fuad Paşa'nın, devlette büyük nüfuz oluşturmak istediklerinin farkında idi. Bu nedenle Sultan, Ali ve Fuad Paşaların nüfuzunu

¹¹⁷ Emine Atılgan Gümüşsoy, **Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2006, s. 297.

¹¹⁸ Gümüşsoy, a.g.t., s. 297.

¹¹⁹ Ziya Paşa, a.g.e., s. 118.

kırabilmek için Mehmed Emin Paşa'yı, paşalar arasında bir denge unsuru olarak kullanmıştır.¹²⁰

1.6. Aldığı Ödüller ve Nişanlar

Osmanlı Devleti'nde üstün hizmeti görülen askerî ve mülkî erkâna, çeşitli dereceleri olan kişilere madalya verilmesi ve takılması geleneği Batı etkisiyle II. Mahmud döneminde başlamıştır. Ayrıca II. Mahmud döneminde 1812'de eski tip nişan ve taltif takdimine son verilmiş, ardından Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yeni askerî teşkilâtın kurulması sebebiyle rütbeleri belirtmek üzere yeni nişanlar oluşturulmuştur. Bahsi geçen nişanlar, ûlâ, sâniye, sâlise ve râbia rütbelere mahsus olmak üzere dört çeşitten oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde Batı tarzında ilk nişan ise 1852'de Mecidî nişanı ile ihdas edilmiştir. Bu nişanın içeriği ile ilgili bir de nizamnâme yayımlanmıştır. Mecidî nişanının birden beşe kadar sıralanan derecesi vardır. Birinci derecesi murassa isminde olup bu nişan kişilere kayd-ı hayat şartıyla verilmiştir. Birinci derece Mecidî nişanın sahibi ölünce, nişan hazineye iade edilmekte idi. İkinci derece Mecidî nişanı şemsesi göğsün sol tarafına ve nişanı da boyna asılır, sahibinin ölümünde yine hazineye geri verilirdi. Üçüncü derece Mecidî nişanı boyna asılırdı. Dördüncü ve beşinci Mecidî nişanları da göğsün sol tarafına asılır ve sahibinin ölümü üzerine bu nişanlarda hazineye iade edilmeleri gerekirdi.¹²¹

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Osmanlı Devleti'nde aldığı pek çok vazifeyi müteakip üstün hizmetlerinden ötürü, pek çok nişan ile şereflendirilmiştir. Mehmed Emin Paşa'ya ikinci defa getirildiği Kapdan-ı Deryalık görevinde, Mecidî ve İmtiyaz nişanlarının birinci rütbesi verilmiştir.¹²² Halep'e tayin edilmesinden sonra da Mehmed Emin Paşa'ya bu memuriyetin önemli olması nedeniyle vükelâlık nişanı verilmiştir.¹²³

Nişân-ı Âli Osmânî ise Sultan Abdülaziz döneminde 12 Aralık 1861 tarihli nizamnâmeyle çıkarılmıştır. Sultan Abdülaziz ağabeyi ve selefi olan Sultan I. Abdülmecid'in nişanından daha gösterişli ve değerli bir nişan ihdasına irade buyurmuştur. Sultan yeni çıkarttığı bu nişana kendi adını vermemiş Osman Gazi'ye

¹²⁰ Taşkesnioğlu, a.g.e, s.,107.

¹²¹ Kemal Saylan, **II. Abdülhamit'in Atadığı İlk Şeyhülislam Kara Halil Efendi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020, s. 58.

¹²² BOA. C.BH. (Cevdet Bahriye Evrakı), No: 6/294. H.29/M/1275.

¹²³ BOA. A.MKT. NZD. (Sâdaret Mektûbî Nezâret ve Devâir Evrakı), No: 18/98. H.17/M/1267.

ithafen Nişân-ı Osmânî adını vermeyi uygun görmüştür. Yeni sultanın çıkarttığı bu nişan Mecidî nişanından farklı özellikler göstermiştir. Gümüşten yapılan bu nişan yeşil mineli ve yedi köşeli yıldız şeklinde yapılmıştır.¹²⁴ Nişân-ı Âli Osmânî’de üç rütbe esas alınmıştır. Daha sonra üç esas rütbeye dördüncüsü de eklenmiştir. “Murassa” Osmanlı Nişanı şemsesi göğsün sol tarafına, nişan kurdelenin ucuna, sağdan sola bağlanır, sahibinin ölümünden sonra takılmamak şartıyla vârislere bırakılmakta idi. Nişân-ı Âli Osmânî’nin dört rütbesinden ilkinin şemsesi göğsün sol tarafına, nişan ise kurdelenin ucuna, kordon da sağdan sola doğru bağlanır, sahibinin ölümünde hazineye verilirdi. İkinci Osmânî nişanı, şemsesi göğsün sağ tarafına, nişanda göğse asılır, sahibinin ölümünde hazineye intikal ederdi. Üçüncü Osmânî nişanı kendine has kordonu ile boyna asılırdı. Dördüncü Osmânî nişanı göğsün sol tarafına asılır, sahibinin ölümünde bu da hazineye verilirdi.¹²⁵ Mecidî nişanından sonra en büyük Osmanlı nişanı olarak nitelendirilen Nişan-ı Âli Osmânî, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’ya Meclis-i Hazâin Reisi olduktan sonra verilmiştir. Mehmed Emin Paşa’ya Osmanî nişanın birinci rütbesi verilmesi üzerine hazırlanmış belge şu şekildedir:

Mar’uz-ı Çâker-i kemînelerdir ki; Meclis-i Âlî-i Hazâin Reisi devletlü ibretlü Mehmed Paşa hazretlerine Nişân-ı Osmanîyyenin birinci rütbesi ihsân buyurulmuş olduğundan imâl ettirilerek itâsı şeref-sudûr buyurulan emr-ü fermân meâl-i unvan cenâb-ı cihân-bâni muktezâ-yı münifinden bulunmuş olmakla olbabda emr-ü fermân hazret-i veliyy-ül emrindir.¹²⁶

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Rusya İmparatoru Aleksandr’ın cülûsunu tebrik etmek ve Rusya ile Kırım harbi yüzünden kesilen ilişkileri tekrar başlatmak amacıyla fevkalâde büyükelçi olarak Rusya’ya gönderilmişti. Buradaki görevinde paşadan duyulan memnuniyetten ötürü Çar tarafından kendisine “Karakartal Nişânının” birinci rütbesi verilmiştir.¹²⁷

Ayrıca Mehmed Emin Paşa yapmış olduğu görevlerinde çok sayıda vükelâlık ve vezirlik nişanları almıştır.

¹²⁴ Adem Köşlü- Halil Tekiner, “Madalyalı Cildiyeciler”, **Dermatoloji Tarihi**, 2017, s. 44.

¹²⁵ İbrahim Artuk, “Nişan”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul, 2007, s. 155.

¹²⁶ BOA. İ.DH. No: 546/38013. H.18/L/1282.

¹²⁷ Çiçek, a.g.e., s. 463.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KIBRISLI MEHMED EMİN PAŞA'NIN MEMURİYETLERİ

2.1. Askerî Görevleri

2.1.1. İlk Askerî Memuriyetleri

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, askerî vazifesinde ilk olarak, yeni kurulan hassa dördüncü alayı ikinci taburuna yüzbaşı olarak tayin edilmiş, daha sonra buradan da Mâbeyn-i Hümâyûn Karakolu'na memur edilmiştir. 1833 - 1834 yıllarında Londra ve Paris'te eğitimine devam ederek, 1839'da Namık Paşa ile beraber Londra'ya gitmiş ve orada tahsil için iki yıl kadar kalmıştır. Dönüşünde askerî vazifede kolağası olarak, daha sonra da Hassa Ordusu'nun beşinci alayının ikinci taburunda binbaşı olarak görevlendirilmiştir. Bu vazifede iken, tahsilini tamamlamak ve Osmanlı talebelerine nezaret etmek için tekrar Paris'e gönderilmiştir.¹²⁸ Fransa'da bulunduğu zaman diliminde buranın sınır şehirlerini dolaşarak Fransa'nın askerî tesislerini görmüştür. Hatta bir Fransız birliğinde yüzbaşı rütbesiyle de görev yapmıştır.¹²⁹ Böylelikle Mehmed Emin Paşa, ilk askerî eğitimini Paris'in Metz şehrinde yedi yıllık öğrenimle, Fransız süvari alayında hizmet ederek tamamlamıştır.¹³⁰ Mehmed Emin Paşa, bu görevi ile hem yabancı dil tahsilini gerçekleştirmiş hem de askerlik vazifesini yerine getirmiştir.

Mehmed Emin Paşa, Fransa'da iken İngiltere'yi ve İtalya'yı dolaşma fırsatı elde etmiş, paşa bu ziyaretleriyle Avrupa devletleri ve müesseseleri hakkında fikir sahibi olarak bu bilgilerini Bâb-ı Âli ile paylaşmıştır. Mehmed Emin Paşa, Avrupa'da görev süresinin bitmesi üzerine 1 Temmuz 1839'da Sultan Abdülmecid'in cülusu için İstanbul'a gelmiştir. Paşa, merkeze dönüşünde askerî ve idarî vazifelerine devam etmiştir. Askerî vazifece miralay rütbesine yükselerek Tophane'de görev yapmış, oradan da mirlivalıkla Tophane Meclisi üyeliğine getirilmiştir (1839 - 1840). Paşanın vazifelerini başarılı bir şekilde yerine getirmesi, sultanın dikkatini çekmiş ve sultanın isteği ile Kıbrıslı Paşa, 1840 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriye'ye tayin edilmiştir. Burada

¹²⁸ Çiçek, a.g.e., s. 463.

¹²⁹ Karal, a.g.e., C. VI, s. 113.

¹³⁰ Davison, a.g.e., s. 107.

iken bir süre redif askerini toplamak için Sinop, Kastamonu, Bolu ve Ankara'ya gitmiştir. Ancak 1843'de orduda yapılan düzenleme ile mülkiye hizmetlerinde kullanılmak üzere mirlivalık rütbesi mir-i ümerâlîğe dönüştürülünce altı ay kadar açıkta kalmıştır.¹³¹

2.1.2. Kale Muhafızlığı Görevleri

2.1.2.1. Akka Kalesi Muhafızlığı

Osmanlı hâkimiyetinde olan Akka şehri, Safed livasına bağlı bir nahiye idi. Uzunca bir süre Osmanlı hâkimiyetinde olan Akka, Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından 1832'de kuşatılmıştır. Altı ay süren kuşatmaya daha fazla dayanamayan Akka, Osmanlı muhafızlarından teslim alınmıştır. Daha sonra 1840 Londra Kongresinde buranın kaydı hayat şartıyla İbrahim Paşa'ya verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat anlaşma şartları İbrahim Paşa tarafından kabul edilmeyince, İngiltere ve Avusturya'nın yardımıyla Suriye sahilleri abluka altına alınmıştır. Osmanlı Devleti bu ablukanın ardından Sur, Sayda ve Akka'yı tekrar hâkimiyeti altına almıştır.¹³² Bölgede hâkimiyetin tekrar tesis edilmesinden sonra merkez bölgenin emniyeti için muhafızlar göndermiştir. Mehmed Emin Paşa da bölgeye muhafız olarak gönderilmiştir. Kıbrıslı Paşa'nın Akka'ya tayin edilmesi süreci ise şöyle gelişmiştir.

Mehmed Emin Paşa, mirlivalık vazifesinden alındıktan sonra yaklaşık altı ay kadar herhangi bir memuriyette görev almamıştır.¹³³ Bu sürede paşa ve ailesi açlık ve sefalet içinde bir hayat sürmüşlerdir. Öyle ki paşa, sefaletle geçen bu sürede cesaretini kaybetmiş ve hastalığa yakalanmıştır. Paşa hastalığı ile boğuşurken bu esnada oğlu Muharrem, genç yaşta hayatını kaybetmiştir. Oğlunun ölümü paşada derin bir üzüntüye neden olmuştur.¹³⁴

Ard arda gelişen olumsuz olaylardan sonra Melek Hanım, paşanın tekrardan vazifelenmesi için dönemin Harbiye Nazırı Rıza Paşa ile görüşmeye gitmiştir. Melek Hanım, paşanın vazifelenmesi konusunda ısrarcı bir tutum göstermiştir. Rıza Paşa; Melek Hanım'a, paşanın vazifelenmesinin mümkün olmadığını ifade etmiş,

¹³¹ İnal, a.g.e., s. 83.

¹³² Feridun Emecen, "Akka", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1989, s. 266-267.

¹³³ İnal, a.g.e., s. 83; Melek Hanım bu sürenin iki yıl olduğunu ifade etmektedir.

¹³⁴ Melek Hanım, a.g.e., s. 40.

bunun üzerine Melek Hanım, Rıza Paşa'nın konağında kalarak, paşanın görevine iade edilmesi hususundaki ısrarını devam ettirmiştir. Melek Hanım'ın ısrarından vazgeçmeyeceğini anlayan Rıza Paşa, Melek Hanım'la görüşüp, “görüyorum ki inatçı bir kadınsınız ve sizin bu takıntılarınızdan kaçmak imkânsız, sizi tatmin etmek için Mehmed Emin Paşa'yı Akka Kalesi Muhafızlığına getiriyorum. Beratını hemen alacak” diyerek Mehmed Emin Paşa'yı Akka Kalesi Muhafızlığına tayin edeceğini söylemiştir.¹³⁵ Bu esnada Akka Kalesi Muhafızı Eyüp Paşa'nın vefat etmesi Rıza Paşa'ya sözünü tutma fırsatı vermiştir. Eyüp Paşa'nın yerine vekâleten atanan Ali Bey'in de Arabistan'da görevlendirilmesi üzerine Meclis-i Vükelâ kararıyla o sırada boşta olan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa bu vazifede işin ehli görülerek 12 Aralık 1844 tarihinde Akka Kalesi Muhafızlığına tayin edilmiştir.¹³⁶

Mehmed Emin Paşa bu vazifede çok az kalmış, muhafızlığının üçüncü ayında Kudüs Mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Kudüs Mutasarrıflığına tayin edilen Mehmed Emin Paşa'nın yerine ise Abdurrahman Paşa getirilmiştir. Mehmed Emin Paşa görevini Abdurrahman Paşa'ya devir teslim kaidesine uygun olarak devretmiş ve vazifesini yerine getirdikten sonra Beyrut'a gitmiştir. Mehmed Emin Paşa buraya ulaştıktan sonra paşa, burada bulunan Nemçe vapuru ile Dersaadet'e gelmiştir.¹³⁷

Kıbrıslı-zâde Osman Seyfi, Mehmed Emin Paşa'nın bu görevini şu şekilde yorumlamaktadır: “Paşanın yeni atandığı bu memuriyet önemsiz olmakla birlikte yine de bu görev, paşayı düştüğü zor durumdan kurtarmış ve paşanın yeniden itibar kazanmasını sağlamıştır.”¹³⁸ Nitekim öyle de oldu. Mehmed Emin Paşa bu görevi esnasındaki hizmetleri sayesinde sultan nezdindeki itibarını tekrar kazanmıştır.

2.1.2.2. Belgrad Kalesi Muhafızlığı

1737 - 1739 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Habsburglar arasında gerçekleşen muharebeler sonucunda Osmanlı Devleti 1739 Belgrad Barışıyla; Belgrad, Semendire ve İrşova'yı Habsburglar'dan geri almış ve böylece Tuna savunma hattını yeniden tesis etmiştir. Taraflar arasında yapılan anlaşma gereği, Habsburglar tarafından

¹³⁵ Melek Hanım, a.g.e., s. 39-40.

¹³⁶ BOA. İ.DH. No: 94/4733. H.01/Z/1260; İnal, a.g.e., s. 83.

¹³⁷ BOA. A.MKT. (Sadâret Mektûbî Kalemi), No: 215/68. H.04/N/1265.

¹³⁸ Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 76.

yapılan tahkimatların yıkılması suretiyle Belgrad, Osmanlı kontrolüne verilmiştir.¹³⁹ Bu anlaşma ile Belgrad Kalesi, 22 yıl sonra Habsburglar'ın elinden geri alınmıştır. Belgrad'ın Osmanlı Devleti hâkimiyetine geçmesi ile beraber Osmanlı Devleti, Belgrad Kalesi ve havalisini muhafaza etmek amacıyla bölgeye merkezden muhafızlar tayin etmiştir

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Belgrad'a tayini, Tophâne-i Âmire Müşiri Ahmet Fethi Paşa'nın yardımı sayesinde gerçekleşmiştir.¹⁴⁰ Esasında Mehmed Emin Paşa'dan önce bölgeye Belgrad'a muhafız olarak Silistre valisi Sadık Efendi tayin edilmişti. Ancak Sadık Efendi'nin Silistre'de ki hizmetlerinin devamı için bölgede vali olarak kalması uygun görülerek, Belgrad'a tayini iptal edilmiştir.¹⁴¹ Belgrad tayinin iptali üzerine bölgeye merkezden birinin tayin edilmesi gerekmiştir. Buraya tayin edilecek kişinin, bölgenin politik olaylarına hâkim olması ile dil yönünden yeterli olmasına dikkat edilmiştir. Bu esnada Tırnova Kaymakamı Mehmed Emin Paşa'nın meziyetleri bu memuriyete tayin edilmesinde uygun görülmüş ve paşanın Belgrad'a tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Mehmed Emin Paşa'nın tüm bahsi geçen meziyetleri, Belgrad'ın manevî önemine uygun bir zat olarak görülmesinde etkili olmuştur.¹⁴²

Böylece Mehmed Emin Paşa, 18 Temmuz 1847'de Belgrad Kalesi Muhafızlığına tayin edilmiştir.¹⁴³ Paşa, daha önceki muhafızlık görevlerinde mirmirân rütbesinde bulunduğu için kendisine vezaret verilmesi gerekli görülmeyle mirmirân rütbesi ile bölgeye gönderilmiştir.¹⁴⁴ Belgrad'a muhafız olarak tayin edilen zevata maaş olarak elli bin kuruş verilmektedir. Ancak Mehmed Emin Paşa mirmirân rütbesinde olduğu için kendisine kırk bin kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştür.¹⁴⁵

Kıbrıslı Paşa şehirde ikili Osmanlı-Sırp yönetiminin olduğu 1847-1848 yıllarında, Belgrad'a muhafız olarak atanması ile Melek Hanım'ı da yanında

¹³⁹ Hakan Karagöz, "Belgrad-ı Dâr'ül Cihâd'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi (1739)", **Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S. 33,2008, s. 190-192.

¹⁴⁰ İnal, a.g.e., s. 83.

¹⁴¹ BOA. A.DVN. MHM. (Sadâret Divân-ı Hümâyûn Mühimme Evrakı), No: 4/35. H.10/Ş/ 1264.

¹⁴² BOA. İ.DH. No: 151/7853. H.01/Ş/1268.

¹⁴³ İnal, a.g.e., s. 83.

¹⁴⁴ BOA. İ.DH. No: 151/7853. H.01/Ş/1268.

¹⁴⁵ BOA. İ.DH. No: 151/7853. H.01/Ş/1268.

götürmüştür. Yaklaşık bir yıl süren bu görev sırasında Melek Hanım burada ki halkı ve şehri gözlemleyerek kitabında bu konudan detaylıca bahsetmiştir.¹⁴⁶

Mehmed Emin Paşa, Belgrad'da daha ziyade Türk ve Sırlar arasında ortaya çıkan olayları teskin etmek için çaba harcamıştır. Hatta bir gün bir Türk ve Sırp arasında meydana gelen tartışma iki halkı ciddi manada karşı karşıya getirmiştir. Tartışma sonrası, Müslüman Türk tarafından bir Ortodoks Sırp öldürülmüştür. Bu olay üzerine Türk, cinayet haberi yayılmadan Belgrad Kalesi'ne sığınmıştır. Mehmed Emin Paşa da Türk'ü Belgrad'da tuttuğu takdirde işlerin daha karışacağını düşünerek endişelenmiş, bu nedenle olay günün ertesi sabahı Belgrad'dan kalkan gemiyle şahsı İstanbul'a göndermiştir. Daha sonra Ortodoks'un cesedinin bulunmasından ile Sırlar ellerinde silahlarla kaleye doğru gelerek katili istemişlerdir. Sırlar, katilin kendilerine verilmemesi üzerine kaleyi ele geçireceklerini ve bütün Osmanlı ordusunu yok edeceklerini yüksek sesle söylemişlerdir. Kaleyi kuşatan Sırlar kararlarından vazgeçmemiştir. Yedi günlük kuşatma sonrası açlığa daha fazla dayanılamayacağı endişesi ile Melek Hanım, Sırp Kralı ile görüşmeye gitmiştir. Görüşmede Kralın ortamı yatıştırmasını istemiştir. Halkı yatıştırmak isteyen Kral, paşanın İstanbul'dan suçluyu istediğini ve merkezden bu konuya dair ivedilikle cevap geleceği bilgisini halkına duyurmuştur. Bu haber üzerine Sırlar, yavaş yavaş kuşatmayı kaldırmışlar ve evlerine dönmüşlerdir. Olaydan kısa süre sonra kale ve kent arasındaki ilişkiler yeniden tesis edilmeye başlamıştır. Paşa, kuşatmanın kaldırılmasından sonra Kralı çağırmış, cinayet ve zanlısı hakkında Kral ile görüşmüştür. Bu görüşmede Mehmed Emin Paşa, Krala zanlıyı teslim etme konusunda şunları söylemiştir:

Onu size teslim etmek imkânsız. Şahıs cinayetten hemen sonra olay gecesini demir almakta olan bir gemiye binerek kaçtı. Dolayısıyla olağan, çözümü imkânsız olan bir meseleyle ilgili olarak daha fazla vakit kaybetmek anlamsızdır. Olaydan sizi daha önce haberdar etmememin sebebi sizin, bu olaylara neden olan Müslüman'ın teslim edilmesini isteyerek bana tehdit yönelttiğinizden korktuğumu sanmanızı istememiş olmamdır.¹⁴⁷

Kral, paşanın açıklamalarına inanmış göründüyse de olayın iç yüzünde katilin Mehmed Emin Paşa'nın yardımıyla kaçtığını düşünmüştür. Paşa ve Kral arasında geçen

¹⁴⁶ İrene Çiroviç, "Osmanlı Kadını Temsilcilik ve İktidar: Melek Hanım Belgrad'da (1847-1848)", **Yunus Emre Enstitüsü**, Belgrad, 2018, s. 363.

¹⁴⁷ Melek Hanım, a.g.e., s. 88.

bu görüşmenin ardından iki devlet arasında uzlaşmanın derinleştirilmesi ve gerilen ilişkileri düzenlenmesi amacıyla yemek organize edilmiştir.¹⁴⁸

Mehmed Paşa, Belgrad Muhafızlığında yaklaşık bir yıl gibi vazifede bulunduktan sonra görevinden alınmıştır.¹⁴⁹ Paşanın görevinden azledilmesinden sonra yerine Belgrad Muhafızlığına 5 Temmuz 1848 tarihinde Hafız Ahmed Paşa tayin edilmiştir.¹⁵⁰

2.1.3. Arabistan Ordusu Müşîrlîği Görevi¹⁵¹

Sultan Abdülmecid döneminde, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte askeri alanda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde Hassa Ordusu, Dersaâdet Ordusu, Anadolu, Rumeli ve Arabistan Orduları olmak üzere beş ordu merkezi oluşturulmuştur. Dördüncü ordu Arabistan Ordusunun merkezi Bağdat olarak belirlenmiş, 1869 ıslahatı ile bu orduda dört piyâde, iki süvâri, bir topçu ve bir redif alayı ile talia taburu bulundurulmuştur.¹⁵² Bu orduyu komuta edecek askerî kökenli bir zat, merkezden bölgeye gönderilmiştir.

Mehmed Emin Paşa'nın müşîr olarak bölgeye tayin edilmesi de ordu müşîri Emin Paşa'nın vefat etmesi üzerine gerçekleşmiştir. Müşîrin ölmesi ile bölgeye birinin tayin edilmesi gerekli görülmüş, bu esnada Halep ahvâli için Dersaâdet'e gelmiş olan Mehmed Emin Paşa'nın, bölgeye tayinde istenilen meziyetlere sahip olmasının yanında; daha önceki görevlerinden bölge hakkında bilgi sahibi olması da dikkate alınarak, paşanın bu memuriyete uygun olacağı Ser-asker Paşa ile mütalaa edilmiştir.¹⁵³

Böylelikle Şam civarında çıkan karışıklıkları bertaraf etmesi için Mehmed Emin Paşa'ya ihtiyaç duyulmuş, paşa tekrardan aslî görevine çağrılarak 1851 yılında

¹⁴⁸ Melek Hanım, a.g.e., s. 89.

¹⁴⁹ Süreyya, a.g.e., C. 4, s. 1038.

¹⁵⁰ BOA. A.TŞF. (Sadâret Teşrifât Kalemi), No: 4/89. H.22/Ş/1264.

¹⁵¹ Osmanlı Devleti'nde müşîr 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra gerçek bir askeri rütbe halini almıştır. 25 Haziran 1832'de modern anlamda bir askeri rütbe şeklinde teşkil edildiği düşünülen müşîrlîk rütbesi ilk defa resmen Ahmed Fevzi Paşa'ya verilmiştir. Bu dönemde üst subay olarak bilinen erkânla ümerâ sınıfındaki rütbe sıralaması da yeniden belirlenmiş ve binbaşı, kaymakam, miralay, mirlivâ, ferik ve müşîr şeklinde düzenleme yapılmıştır. Bkz., Zekeriya Türkmen, "Müşîr", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 32, İstanbul, 2006, s. 160. Müşîrlîk rütbesi anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti'nde ordu bünyesinde en üst askeri rütbedir.

¹⁵² Uğur Ünal, **Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Ana Bilim Dalı, Ankara: 2006, s. 96.

¹⁵³ BOA. İ.DH. No: 240/14575. H.29/Za/1267.

Arabistan Ordusu Müşîrlîğine tayin edilmiştir.¹⁵⁴ Mehmed Emin Paşa bu memuriyeti ile ordudaki en üst rütbesine ulaşmıştır.

Mehmed Emin Paşa, Arabistan Ordusu Müşîri iken Osmanlı Devleti'ne bağlı bulunan bölgelerdeki asayiş bozukluğu ve nizamsızlık üzerine pek çok ordu sevk etmiştir. Paşanın sevk ettiği bölgelerden birisi Kozan'dır. Mehmed Emin Paşa, buraya bir fırka ordu göndermiştir. Bu fırka, Zülkadriye kazası Kozan sınırına girmiş ve Kozanlı ahâlisi ayaklanarak bu fırkayı basıp bozguna uğratmıştır. Gerçekleşen bu bozgunun sonra, Kozan üzerine devlet tarafından herhangi bir kuvvet gönderilmemiştir.¹⁵⁵ Kozan üzerine sevk olunan ordu subaylarından Ahmed Ağa'ya gayet iyi muamelede bulunmuş, Ahmet Ağa'nın bu hareketine Doğu Kozan Ağası Yusuf bir hayli gücenmiştir. Mehmed Emin Paşa'nın bölgeye sevk ettiği askerler bozguna uğratarak bölgeyi terk ettikten sonra Yusuf Ağa, Ahmet Ağa aleyhinde bulunmuştur. Nihayetinde Ahmet Ağa mukavemetinde dayanmayarak Yusuf Ağa'ya boyun eğmeye mecbur edilmiştir.¹⁵⁶

Yine Kıbrıslı Paşa, Kozan'dan sonra Gavurdağı mevkiine Çatalbaş Mustafa Paşa kumandasında göndermiş olduğu askeri fırka, İbrahim Paşa'nın ordusunun yola çıktığı yoldan ileriye doğru hareket etmişse de fırka Yarpuz'a varmadan bölgedeki eşkıya tarafından bozguna uğratılmıştır. Bu bozgun sırasında pek çok subay Ulaşlı eşkıyası eline geçmiştir.¹⁵⁷ Eşkıyaların her fırsatta askerleri bozguna uğratmaları onların daha da hırslanıp güçlenmelerine -amiyane tabirle- şımarmalarına neden olmuştur. Böylece eşkıya ve onları koruyup kollayan aşiretler, devlet emirlerinin var olup olmadığını nazarı dikkate dahi almayarak daha sonra ciddi problemlere yol açmışlardır.

Mehmed Emin Paşa, Şam civarında Leca'da, Rusya harbinin başlaması ile kargaşalığı ortadan kaldırmak için var gücüyle çalışmıştır; fakat paşanın burada ki çalışmaları yeterli görülmeyerek, 17 Şubat 1853 tarihinde paşa görevinden azledilmiştir. Paşanın yerine Vasıf Paşa tayin edilmiştir.¹⁵⁸ Vasıf Paşa'nın bölgeye varmasına kadar geçen sürede Mehmed Emin Paşa'nın bu memuriyette devam etmesi ya da Arabistan Ordu-yı Hümâyûn Müşîrlîğine kaymakam olarak tayin edilmesi hakkında emir

¹⁵⁴ BOA. A.DVN. (Sadâret Divân-ı (Beylikçi) Kalemî), No: 95/69. H.02/C/1270.

¹⁵⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 21-39, s. 111.

¹⁵⁶ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 21-39, s. 118.

¹⁵⁷ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 21-39, s. 129.

¹⁵⁸ İnal, a.g.e., s. 85.

gönderilmiştir.¹⁵⁹ Vasıf Paşa Şam'a ulaştıktan sonra memuriyetini yerine getirmeye başlamıştır.¹⁶⁰

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa Arabistan Ordu Müşîrliğinden azledildikten yaklaşık dört ay sonra, 7 Haziran 1853'te Edirne valisi tayin edilmiştir.¹⁶¹

2.1.4. Kaptan-ı Deryalık Görevi

Ordunun önemli kuvvetlerinden birini donanma oluşturmaktaydı. Donanmanın başında ise Kaptan-ı Deryalar bulunmaktaydı. Mehmed Emin Paşa da denizci bir gelenekten gelmemesine rağmen, iki kez bu göreve atanmıştır. İlk defa bu göreve atanması Sinop baskınından sonra, 30 Haziran 1854 tarihinde gerçekleşmiştir. İkinci kez getirilişi ise Mehmed Ali Paşa'nın yerine 29 Ağustos 1858 tarihinde söz konusu olmuştur.

30 Kasım 1853'te, Ruslar tarafından Osmanlı donanmasına yönelik gerçekleştirilen Sinop Baskını, Kırım Savaşı öncesinde Rusların Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı kritik bir olaydır. İki devlet arasında gerçekleşen çatışmada toplam on bir Türk gemisi tamamen tahrip edilmiş, Taif adlı Türk gemisi kuşatmadan hasarlı bir şekilde kurtularak İstanbul'a varmayı başarmıştır. Rusya, Osmanlı Devleti'ne yönelik uyguladığı acımasız politika ile Osmanlı Devleti'nde birçok insanın ölümüne neden olmuştur. Limanda demirlenen Osmanlı filosunda, resmî kayıtlara göre 2.989 kişi yaşamını yitirmiştir.¹⁶² Sinop Baskını, Avrupa kamuoyunda büyük tepki ile karşılanmış, hem İngiliz hem Fransız hükümeti tarafından bu saldırı bir meydan okuma olarak algılanmıştır.¹⁶³ Beklenmedik saldırı sonrasında Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa'nın da desteğini alarak Rusya'ya savaş ilan etmişler ve müttefikler Kırım'ı savaş alanı olarak seçmişlerdir.

Bu talihsiz olay sonucunda, Damat Mehmed Ali Paşa'nın desteği ile Kaptan-ı Derya olan Mahmud Paşa, saldırı karşısında düşüncesizce hareket etmesinden ötürü

¹⁵⁹ BOA. A.MKT. NZD. No: 90/42. H.13/Z/1269.

¹⁶⁰ BOA. İ.DH. No: 272/16994. H.02/Ş/1269.

¹⁶¹ Tayin yazısı şu şekildedir: "Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki; Edirne Valisi devletlü Mehmed Paşa hazretlerinin azliyle eyalet-i mezkûrenin Arabistan Ordu-yı Hümâyûn müşîri sâbık devletlü Mehmed Paşa hazretlerine ihâlesi müteâllik ve şeref sudûr buyrulan emr-ü irade-i seniyye hazret-i padişâhî muktezâ-yı münifinden bulunmuş olduğu muhat-ı ilm sâmi-i sadâret penâhileri buyruldukta olbapta emr-ü fermân hazret-i veliyy-ül emrindir." BOA. MB. İ. (Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakı), No:10/149. H.28/N/1268.

¹⁶² Eyyub Şimşek, "Sinop Baskınının Fransız Kamuoyuna Yansımaları ve Fransız Filosunun Karadeniz'e Girişi (1853-1854)", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2017/3, s. 69-72.

¹⁶³ Keleş, a.g.t., s. 104.

olayın baş sorumlusu olarak görülmüş ve görevinden azledilerek Bolu'ya sürülmüştür.¹⁶⁴ Mahmud Paşa'nın tedbirsiz davranması sonucu azledilmesi ile yerine Mehmed Emin Paşa tayin edilmiştir.¹⁶⁵ Böylece Mehmed Emin Paşa 30 Ocak 1854'te Kaptan-ı Derya olmuştur. Mehmed Paşa'nın Kaptan-ı Deryalığa tayini üzerine yazılan hattı hümâyûnun sureti şu şekildedir:

Benim Vezîr-i me'âlî-semîrim

Bu kere Mehmed Ali Paşa'nın ser-askerlikten infîali vukuu bulunmuş olduğundan ser-askerlik hizmet-i mu'tenâsının kapudan-ı derya Rıza Paşa'ya ve kapudanlık me'mûriyet-i mühimmesinin Edirne valisi Mehmed Paşa'ya tevcîh ve ihâlesi ve Edirne vilayeti valiliğinin bir ehl-i erbâbının me'mûriyeti nezdimizde bi't-tensîb müşârûnileyh Rıza Paşa celb olunup iktizası icra olunarak Bâb-ı Âlimizde gönderilmiş olmakla müşârûn-ileyh Mehmed Paşa'nın sûret-i celbi mütâlaa ve eyâlet-i mezkûre valiliğine bir ehil ve erbâb-ı intihâb kılınarak arz ve istîzân olunsun.¹⁶⁶

Mehmed Emin Paşa yaklaşık dört ay bu görevde kalmıştır.¹⁶⁷

Mehmed Emin Paşa'nın ikinci kez Kaptan-ı Deryalığa tayin edilmesi Meclis-i Âlî-i Tanzimât Başkanlığından ayrıldıktan sonra 29 Ağustos 1858'de gerçekleşmiştir. Mehmed Emin Paşa'nın bu tayini üzerine yazılan hatt-ı hümâyûn sureti şöyledir.

Benim vezîr-i me'âlî-semîrim

Kapudan-ı sâbık Mehmed Ali Paşa'nın yerine Meclis-i Tanzimât Reisi Mehmed Paşa ve anın yerine dahi meclis-i mezkûr riyâsetine Mehmed Rüşdi Paşa ehil ve erbâb görüldüğünden ve Ticâret nazır-ı sabık Ali Galip Paşa'nın yerine dahi bir münâsip zât intihâb olunmak üzere olduğundan müşârûn-ileyhimâ Mehmed Paşa ve Mehmed Rüşdi Paşa celb ile me'mûriyetleri icrâ kılınarak Bâb-ı Âlimize gönderilmiş olmağla keyfiyet ilân olunsun. Rabbimiz teâlâ ve tekaddes hazretleri muvaffak buyura âmin.¹⁶⁸

İkinci defa getirildiği bu görevde Paşa'ya mecidî ve imtiyaz nişanlarının birinci rütbesi verilmiştir.¹⁶⁹

Mehmed Emin Paşa bu vazifede iken Sultan Abdülmecid, 27 Ağustos 1858'te Bâb-ı Âli'ye gelip vükelâyı, bilhassa da Mehmed Ali Paşa'yı orada bulunanların önünde azarlamıştır. Sultan, sinirli bir şekilde Mehmed Ali Paşa'ya Avrupa'da tabanca ile

¹⁶⁴ BOA. A.MKT. MHM. No: 62/36. H.29/S/1271. Donanmanın yakılmasında baş sebeplinin Mahmud Paşa bilindiği halde, birçok tarihçi bu olaydan Mustafa Reşid Paşa'yı suçlu olarak sorumlu görmüşlerdir.

¹⁶⁵ İnal, a.g.e., s. 85.

¹⁶⁶ BOA. HAT. (Hatt-ı Hümâyûn), No: 1647/6. H.01/Ca/1270.

¹⁶⁷ Çiçek, a.g.e., s.463.

¹⁶⁸ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 59.

¹⁶⁹ BOA. C.BH. No: 6/294. H.29/M/1275.

oynanan düellodan bahsederek, her ikisinin de birer tabanca alarak bu düelloyu başlatmalarını istemiştir. Paşadan hıncını almayan sultan, konuşma sırasında Damat Paşa'ya hakarete bulunarak, paşaya “hain kerata” demiştir. Sultan Abdülmecid vuku bulan bu olay sonrasında Mehmed Ali Paşa'nın görevinde kalmasına mücadele etmemiş, Damat Paşa'yı Kaptan-ı Deryalığa nakl ederek, bu vazifede bulunan Mehmed Emin Paşa'yı da Mecâlis-i Âliye'ye tayin etmiştir. Daha sonra sultan, tayin hattını Bâb-ı Âli'ye göndermiştir. Sadrazam Ali Paşa bu esnada yalısında düzenlenen Karadağ Konferansında bulunduğu için Bâb-ı Âli'ye gelememiş, kendi yerine Meclis-i Vâlâ Reisinin hattı okuması emrini vermiştir.¹⁷⁰ Meclis-i Vâlâ Reisi hattı okumuş, hatt-ı hümâyûnun okunması ile Mehmed Emin Paşa Kaptan-ı Deryalıktan alınarak yerine Damat Mehmed Ali Paşa getirilmiştir.

2.2. İdarî Görevleri

2.2.1. Mutasarrıflık¹⁷¹ Görevi

2.2.1.1. Kudüs Mutasarrıflığı

Kudüs, 1831-1840 yılları arasında Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın idaresinden sonra Osmanlı yönetimine geçmiştir. Daha sonra 1840-1841 yılları arasında Sayda eyaleti ve Şam eyaletlerinin birleştirilmesiyle oluşan Suriye eyaletinin bir şehri olmuştur.¹⁷² Kudüs, idarî olarak yeniden düzenlendikten sonra Bâb-ı Âli, 1841 yılında Kudüs'e ilk mutasarrıfı olarak Mehmed Tayyar Paşa'yı atamıştır. Osmanlı Devleti bu tarihten itibaren yıkılışına kadar Kudüs Mutasarrıflarını doğrudan merkez tarafından atamıştır.¹⁷³

¹⁷⁰ İnal, a.g.e., s. 88.

¹⁷¹ Osmanlı İdarî Teşkilâtında, mutasarrıf, her hangi makam ve görevi elinde bulundurup tasarruf eden kişi anlamında kullanılmıştır. İdarî anlamlarının farklılığı dışında, kelimenin sancağa ya da livâya gönderilen anlamda kullanılması, XVII. yüzyılda devlette meydana gelen gelişmeler eşliğinde olmuştur. Gelişen sosyo ekonomik duruma bağlı olarak Osmanlı Devleti'nde idarî anlamda farklılaşmaların görülmesiyle taşra yönetiminde beylerbeyi, vali ve sancak beyi, mîrlivâdan ayrı olarak mutasarrıf, mütesellim, ayân, voyvoda şeklinde yönetim sistemlerinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bkz. Ali Fuat Öreç, “Mutasarrıf”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 31, İstanbul, 2006, s. 377.

¹⁷² Feyza Betül Köse, **Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari ve Sosyal Yapı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Erzurum: 2003, s. 167.

¹⁷³ İhsan Satış, “Kudüs Mutasarrıfları (1841-1902)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 30, S. 2, 2015, s. 547.

Kudüs Mutasarrıfı Ali Paşa, Şam Eyaleti valililiğine tayin edilince yerine 1 Kasım 1845'te Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa tayin edilmiştir. Kudüs'te görevine başladıktan birkaç ay sonra Kıbrıslı Paşa mirmiranlık rütbesine terfi edilmiştir.¹⁷⁴

Mehmed Emin Paşa, Kudüs'te yaklaşık iki yıl görev yapmıştır. Görevde bulunduğu sürede burada yaşayan halk, farklı zamanlarda çeşitli isyanlar çıkarmıştır. Bu isyanlardan biri Kudüs'e yaya olarak üç günlük mesafede bulunan Hayrakman'da çıkan isyandır. İsyan Arapların, bölgede asker toplanmasına karşı çıkmaları üzerine gelişmiştir. Arapları cezalandırmak için Mehmed Emin Paşa, birliklerin başında bölgeye gitmiştir. Ayaklanan Araplar, işgal ettikleri bölgenin girişine hâkim olan bir geçide sığınmışlardır. Ayaklanmacılar, işgal ettikleri bölgenin tepelerinden, Türk birliklerine ara vermeden acımasızca yaylım ateşi açmışlar; şiddetli geçen çatışmalardan sonra Türkler bölgeyi ele geçirmişlerdir. Çarpışma sırasında büyük camiîye kapatılan Arap kadınları; babalarının, eşlerinin ve çocuklarının öldürülmesine şahit olmuşlardır. Harekâtın başlamasından on beş gün sonra ayaklanan kabileler aman dileyerek bağışlanmışlardır. Ayrıca Araplar, Osmanlı ordusu için istenilen sayıda asker vermeyi kabul ederek harekât için yapılan masrafları da ödemişlerdir. Bu önemli hizmet karşısında Mehmed Emin Paşa, Beyrut valisi aracılığıyla onur kılıcı ile kuşanmış ve aynı zamanda kendisine feriklik rütbesi verilmiştir.¹⁷⁵

Bu olay, Mehmed Emin Paşa'ya onur getirdiği gibi daha sonra paşanın aleyhine gelişerek onun görevden alınmasına neden olmuştur. Arapların sert tedbirler ile susturulması üzerine Mehmed Emin Paşa 1847'de, İstanbul'dan gelen bir emirle görevden azledilmiştir.¹⁷⁶ Mehmed Emin Paşa'nın azledilmesinde, Araplara karşı çok sert müdahale etmesi etkili olmuştur. Ayrıca Melek Hanım'ın para ve hediyeye düşkünlüğü de halkın aileye cephe almasına neden olmuştur. Nitekim Osman Seyfi Bey de bu durumu doğrular nitelikte Mehmed Emin Paşa ve Melek Hanım'ın bu görevleri süresince servet edinecek kadar mal ve mülke sahip olduklarını belirtmiştir. Ayrıca ona göre aile bu görevde iken "ne olursa olsun önce kendi başını kurtarmalısın" düsturunu

¹⁷⁴ Satış, a.g.e., s. 548.

¹⁷⁵ Melek Hanım, a.g.e., s. 57.

¹⁷⁶ İnal, a.g.e., s. 83.

öğrenmiştir ve bu düstura göre hareket etmiştir.¹⁷⁷ Neticede Melek Hanım'ın çok fazla servet kazanma galesi, Mehmed Emin paşanın görevinden alınmasını tetiklemiştir.

2.2.1.2. Tırhala Mutasarrıflığı

Mehmed Emin Paşa, Selanik Eyaletinin sancaklarından olan Tırhala'da mutasarrıf olarak görev yapmıştır. Ancak Mahmud Kemal İnal'ın "Son Sadrazamlar" da paşanın 1848 yılında buraya mutasarrıf olarak tayin edilmesine rağmen görevine başlamadığı ve Londra Sefaretine atandığını ifade etmektedir. Fakat Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde temin ettiğimiz belgeler incelendiğinde paşanın kısa bir süre de olsa Tırhala'da görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu belgelerden birisi paşanın Tırhala Mutasarrıflığına tayini hakkındadır.¹⁷⁸ Diğerisi ise Mehmed Emin Paşa'nın tayininden önce, Tırhala Mutasarrıflığı görevini ifa eden Mehmed Münib Bey'in kendinden sonra tayin edilen Belgrad Muhafızı Mehmed Emin Paşa'nın yeni memuriyetine başladığı andan itibaren memuriyetinde elinden gelen çalışma ve gayreti göstereceği ile ilgili merkeze yazdığı yazıdır.¹⁷⁹ Bu belgelerde Tırhala Mutasarrıflığının, Mehmed Münib Paşa'nın uhdesinden alınarak Mehmed Emin Paşa'ya verildiği bilgisi de yer almaktadır.¹⁸⁰ Yine bir diğer belgede ise Mehmed Emin Paşa'nın Londra Sefareti'ne tayin edildiği zaman, eski görev yeri Tırhala Mutasarrıflığında bulunduğu sürede bazı yol masrafları için kendisine Maliye Hazinesinden yirmi beş kuruş verildiği bilgisi mevcuttur. Bu belgeler incelendiğinde, Mehmed Emin Paşa'nın Tırhala Mutasarrıflığında toplamda yirmi bir günlük bir görev yaptığı ve görevi esnasında kendisine yarım maaş olarak sekiz bin altı yüz doksan altı kuruş verildiği anlaşılmaktadır.¹⁸¹

¹⁷⁷ Kıbrıslı-zâde, a.g.e., s. 76.

¹⁷⁸ Mehmed Emin Paşa'nın Tırhala'ya tayin edilmesini içeren belge şöyledir: "Tırhala Sancağı Mutasarrıfı mîr-mirânlığında Belgrad Muhafızı sâbık Mehmed Paşa Hazretlerine Tevciye." BOA. A.DVN. No: 39/69. H.11/L/1264.

¹⁷⁹ BOA. A.MKT. No: 149/99. H.23/L/1264.

¹⁸⁰ Konu ile ilgili belgede şu ifadeler yer almaktadır. "Tırhala mutasarrıflığı hasbe'l-icâb saadetlü Mehmed Münib Paşa uhdesinden sıdk ve tahvîliyle Belgrad Muhafızı mîr-mirân-ı kirâmdan saadetlü Mehmed Paşa'ya ihâlesi muktezâ-yı irâdesine..." BOA. A.TŞF. No: 5/75. H.26/L/1264.

¹⁸¹ BOA. C.HR.(Cevdet Hariciye), No: 116/5768. H.25/Za/1264.

2.2.2. Valilik Görevleri

2.2.2.1. Halep Valiliği

Halep, Osmanlı topraklarına katılan Şam'ın idarî alanı içerisinde yer alarak Şam Beylerbeyliğinin bir sancağı olmuştur. Osmanlı Devleti, bölgedeki hâkimiyetini Şam valisi Memluk Canberdi el Gazali'nin bölgede ayaklanmasının bastırılması neticesinde sağlamlaştırmıştır. Halep Komutanı Karaca Ahmed Paşa; Osmanlı Sultanından yana tavır alarak bu ayaklanmanın bastırılmasında etkili olmuştur. Ortaya çıkan bu isyan girişiminin başarısız olmasının ardından Halep, 1549'da İstanbul'a bağlı müstakil bir beylerbeyliği haline gelmiştir.¹⁸² Osmanlı Devleti, bölgedeki merkezi gücünü II. Mahmud dönemine kadar sağlamaya çalışmıştır. Buna rağmen bölgede tesis edilmeye çalışılan düzen bir türlü istenilen seviyede olamamıştır. Özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilânı şehirde büyük bir kargaşaya neden olmuştur. Bölgede iktisadi sıkıntı çeken fakir Müslümanlar reformlara tepki göstermiş ve 1850 yılında zengin Hristiyan bölgelerine karşı harekete geçmişlerdir.¹⁸³ Böylece Müslümanlar maddî sıkıntıların verdiği öfkeyle Halep'te isyanın çıkmasına neden olmuşlardır.

Osmanlı Devleti, Halep valisinin bölgedeki isyanın bastıramaması üzerine; isyanın daha fazla büyümesini önlemek amacıyla, bölgeye daha nitelikli bir devlet adamını göndermek istemiştir. Bu nedenle Mehmed Emin Paşa askerî olarak isyanı sakinleştirme vasfına sahip görülmüş ve bölgeye tayin edilmiştir.¹⁸⁴ İsyanın gelişimi ve paşanın Halep'e vali olarak atanmasındaki süreç şu şekilde gerçekleşmiştir:

Halep'te Müslim Ağa denilen şahıs, kendi etrafına topladığı isyancı yandaşlarıyla kimi zaman ayaklanarak ihtilal çıkarmaya çalışmıştır. Müslim Ağa ve beraberindeki eşkıya takımı, etraftan pek çok kişi toplayarak ele geçirdiği silahlarla hükümet aleyhinde kıyımaya başlamışlardır. Vali Zarif Mustafa Paşa¹⁸⁵ ortaya çıkan bu

¹⁸² Fulya Düvenci Karakoç, "19 Yüzyıl Sonunda Halep'te İngiliz Belgelerine Göre Topum, Yönetim ve Konsolosluk Arasındaki İlişkiler", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, 2013, s. 74.

¹⁸³ Bruce Masters, "Halep/ 2 Bölüm: Osmanlılar Dönemi", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul, 1997, s. 246.

¹⁸⁴ "Londra sefiri Mehmed Paşa dirâyet-i sahîha ashâbından olarak Arabistanca vukûf-u kâmilî olduğuna ve kendisi sınıf-ı askeriyeden neşet etmekle itihâz olunacak tedâbiri askeriyenin reyinde ve fiiliyatında dâhi liyâkati bulunduğu binâen Halep vilâyetinin müşârûn ileyhaya tevcihi ve buradan gönderilecek askerle hemen i'zâm olunması ve vükelâlik itâsı." BOA. İ.DH. No: 223/13268. H.01/M/1267.

¹⁸⁵ Mustafa Zarif Paşa Hassa süvâri alâye kâtiplerinden olup kısa süreliğine mîr-livâlık ve ferik görevinde bulunmuştur. Kudüs mutasarrıflığı da yapan Zarif Paşa Temmuz 1849'da Halep'e vali olarak atanmıştır. Fakat Ekim 1859'da bu görevinden azledilmiştir. 1863 yılında vefat eden Zarif Paşa, Karaca Ahmet mezarlığına defn edilmiştir. Büyük servete sahip kâtip olarak bilinmektedir. Bkz. Süreyya, a.g.e., C. V, s. 1706.

İsyan hareketini zararsız görmüş, isyancıların faaliyetlerine öğüt yoluyla yaklaşmıştır. Neticede eşkıya takımı valinin tavırlarından yüz bularak hareketlerini şiddetlendirmişlerdir. İsyan hareketinin büyümesi ve önlenememesi devlette bölge için acil bir karar alınması sonucunu doğurmuştur. Şeyhülislamlık makamı bölgeye gönderdiği kıt'a-yı şerife vasıtasıyla, isyan hareketine kalkışan eşkıya gürûhunun derhal tedip ve terbiye edilmeleri gerekliliğini belirtmiştir.¹⁸⁶

İsyan, 19 Ekim 1850 tarihi akşamında bir grup eşkıya öncülüğünde başlamıştır. İsyan hareketi, eşkıyaların Bâb-ı Niret Mahallesi'ne saldırmasıyla ayyuka çıkmış, olaydan haberi olan vali ve diğer askerî güçler, olayın ortaya çıktığı mekâna doğru harekete geçmişlerdir. Şeyh Yaprak Kışlası Komutanı Kerim Bey ile ortak hareket eden Zarif Paşa, bölgedeki önde gelen devlet memurlarını görüşme yapmak için göndermiştir. Vali Mustafa Paşa, olaya dair neler yapılacağını kararlaştırmak üzere Şeyh Yaprak Kışlası'na gelmiş, Bâb-ı Niret Mahallesi'nde ikamet edenlerin can ve mallarına zarar gelmemesi için kalenin korunması üzerinde durmuştur.¹⁸⁷

Zarif Mustafa Paşa'nın, isyanı iyi yönetemediği anlaşılmaktadır. Nitekim Bâb-ı Âli'nin, Zarif Paşa'nın Halep hadisesinde zaaf ve ihmalkârlığı olduğunu düşünerek yerine başka birinin atanmasının hayırlı olacağı hakkında bir karar vermiştir.¹⁸⁸ Bunun üzerine Halep'e tayin edilecek kişinin Arabistan topraklarını bilen ve askerî yönetim konusunda liyakate sahip bir zat olmasına dikkat edilmiştir. Bahsi geçen liyakatlere sahip olarak Mehmed Emin Paşa uygun görülmüş ve Paşa 7 Kasım 1850'de Halep valiliğine tayin edilmiştir.¹⁸⁹ Yeni görevinin detayları için Bâb-ı Âli'ye gelen Mehmed Emin Paşa, memuriyeti ile ilgili her ne olursa olsun canını feda etmeye hazır ve amade olduğu ifadesinde bulunmuştur.¹⁹⁰ Mehmed Emin Paşa'ya tevcih edilen bu memuriyetin önemine binaen, kendisine bir kıt'a vükelâlık nişanı verilmesi,¹⁹¹ verilecek olan bu

¹⁸⁶ Takvîm-i Vakayi, 271, 6, Sene 1260.

¹⁸⁷ Hasan Karaköse, "Tanzimat'a Tepki Olarak Ortaya Çıkan Halep Olayı (1850)", **Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 10, S. 53, 2017, s. 268-269.

¹⁸⁸ Bruce Masters, "Halep/ 2 Bölüm: Osmanlılar Dönemi" adlı makalesinde Zarif Mustafa Paşa'nın yaşanan olaylar neticesinde bölgeden kaçtığını yazmıştır. Fakat yaptığımız arşiv araştırmalarında, Zarif Mustafa Paşa'nın isyandaki tavırları ve isyanı teskin edememesinden dolayı olayda ehliyetizliği görülmesi üzerine görevden alındığı bilgisine ulaşılmıştır. Bkz, Masters, a.g.e, s. 246.

¹⁸⁹ Mehmed Emin Paşa bu esnada Londra sefiri olarak görev yapmaktaydı. Olaylar sırasında 29 Ekim 1850'de, Londra'dan izinli olarak Dersaadet'e gelmiş ve sultanın huzuruna kabul edilmiştir. Burada iken paşaya yeni görevi bildirilmiştir. Kıbrıslı Paşa yeni görevini büyük bir heyecanla karşılamıştır. BOA. İ.HR. (İrâde Hariciye), No: 70/3401. H.70/Z/1266.

¹⁹⁰ BOA. İ.DH. No: 223/13268. H.01/M/1267.

¹⁹¹ BOA. A.MKT. NZD. No:18/36. H.07/M/1267.

nişanın Darphâne-i Âmireden imal ettirilmesi emredilmiştir.¹⁹² Kendisinde bulunan vezirlik nişanı Bosna valisi Hayrettin Paşa'nın Özel Kalem Müdürü Salim Efendi'ye verileceğinden, paşanın elindeki nişanı darphaneye teslim etmesi kendisinden istenmiştir.¹⁹³

Mehmed Emin Paşa'ya isyanı bastırması için Bâb-ı Âli tarafından asker verilmiştir. Paşadan askerler ile beraber bir an önce bölgeye hareket etmesi istenmiştir.¹⁹⁴ Mehmed Emin Paşa, kendisine tahsis edilen vapur-ı hümâyûn ile İskenderun İskelesi'nden bölgeye gitmek üzere hareket etmiştir.¹⁹⁵ Kıbrıslı Paşa Halep'e vardıktan sonra Halep'e ait evraklar, Zarif Paşa tarafından, görev teslimi esnasında kendisine verilmiştir. Zarif Paşa'nın evrakları teslim etmesinden sonra merkeze dönmesi Bâb-ı Âli tarafından Halep'e yazılmıştır.¹⁹⁶

Mehmed Emin Paşa'nın Halep'te vuku bulan isyanın bastırılması ve istikrarın sağlanması için verilen emir doğrultusunda hareket etmesi kendisine talimat olarak verilmiştir. Kıbrıslı Paşa ve bölgedeki kaymakamların isyana karşı soğukkanlı davranması ile Birecik'teki olayların son bulması Halep isyanının kısa sürede sona ermesini sağlamıştır.

Halep ahâlisinin, isyan sürecinde Mehmed Emin Paşa'nın halka yaklaşımını, memnuniyetle karşıladığı anlaşılmaktadır. Paşanın bölgede sükûneti sağlaması, bölge halkı üzerinde olumlu bir etkinin oluşmasına neden olmuştur. Nitekim bölge halkı; paşanın isyan sonrası açılan yaralara şifa olduğunu, daha önce onun gibi birisinin bölgeye gelmediğini ve bölgenin eski huzurlu günlerine onun sayesinde kavuştuğunu ifade etmişlerdir.¹⁹⁷

¹⁹² "Halep Valisi devletlü Mehmed Paşa hazretlerine vükelâlık nişân-ı celili iltisâk-ı verilmiş olduğundan nezdinde bulunan bir kıt'a vezâret nişân-ı âlisiyle..." BOA. A.MKT. NZD. No: 18/98. H.17/M/1267.

¹⁹³ BOA. A.MKT. NZD. No: 18/98. H.17/M/1267.

¹⁹⁴ BOA. İ.DH. No: 223/13268. H.01/M/1267.

¹⁹⁵ Takvim-i Vekayi, 273, 26, Sene 1260.

¹⁹⁶ BOA. A.MKT. UM. No:38/66. H.07/M/1267.

¹⁹⁷ BOA. A.DVN. No: 70/86. H.11/Za/1267.

2.2.2.2. Edirne Valiliği

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, idarî olarak iki kez Edirne'ye vali olarak tayin edilmiştir. İlk defa bu göreve atanması 5 Temmuz 1853'te Edirne valisi Mehmed Paşa'nın yerine tayin edilmesi ile gerçekleşmiştir.¹⁹⁸

Mehmed Emin Paşa bu dönemdeki valiliği sırasında vilayetin genel imarı için çalışmalar yapmıştır. Edirne'nin yol yapımı durumunu düzeltmek için Sultan Abdülmecid ile görüşmek istemiş ve bu isteğini Bâb-ı Âli'ye bildirmiştir. Daha sonra Paşa, sultanın huzuruna kabul edilmiştir.¹⁹⁹

Mehmed Emin Paşa'nın görevini hoş görülmesi bir şekilde yerine getirmesi, İngiltere Sefareti'nin memnuniyeti ile neticelenmiştir. Öyle ki konsolosluk işleri hakkında Mehmed Emin Paşa'ya müracaat eden bir kişi, paşanın her seferinde kendisine yardım ettiğini ve paşadan memnun olduğunu dile getirmektedir. Bu şahıs ifadelerinde, Gelibolu bölgesinde yaşanan birkaç olay dışında Edirne bölgesindeki asayişin Mehmed Emin Paşa tarafından sağlandığını belirtmektedir.²⁰⁰ Paşanın buradaki valilik görevi yaklaşık iki yıl sürmüş buradan Kaptan-ı Deryalığa tayin edilmiştir.²⁰¹

Mehmed Emin Paşa'nın ikinci kez Edirne valiliğine tayin edilmesi ise paşanın sadareten azledilmesinden iki ay sonra, 29 Eylül 1861'de gerçekleşmiştir.²⁰² Mehmed Emin Paşa buraya tayin edildikten sonra teşekkür arızasını takdim etmiştir.²⁰³ Paşaya bu dönemdeki valilik maaşı olarak yirmi beş bin kuruş tahsis edilmiştir.²⁰⁴

Mehmed Emin Paşa, üç seneye yakın bu görevde bulunduktan sonra, kendi isteği ile görevinden ayrılarak İstanbul'a dönmüştür. Paşa, görevinden ayrıldıktan sonra, kendisine yirmi beş bin kuruş mazuliyet maaşı²⁰⁵ ödenmesi ve bu maaştan sekiz yüz

¹⁹⁸ BOA. İ.DH. No: 274/ 17170. H.28/N/1269.

¹⁹⁹ BOA. A.AMD. No: 47/89. H.21/I/1269.

²⁰⁰ BOA. HR. TO. (Hariciye Tercüme Odası), No: 219/60. H.11/Z/1269.

²⁰¹ BOA. A.TŞF. No: 17/7. H.10/Ca/1270.

²⁰² BOA. A.TŞF. No: 35/65. H.24/Ra/1278.

²⁰³ "Edirne Eyâletinin uhdesine tevciye buyurulmuş olmasından dolayı teşekkür-i mutazammın Mehmed Paşa hazretlerinin tezkiresi takdim kılındığı beyânıyla..." BOA. MB. İ. No: 16/41. H.07/Ra/1278.

²⁰⁴ "Ma'rûz-ı Çâker-i Kemîneleridir ki; İbretlü devletlü Mehmed Rüşdi Paşa hazretlerine mahsûs olan otuz bin kuruş maaş ve Edirne valisi ibretlü devletlü Mehmed Paşa hazretlerinin dâhi yirmi beş bin kuruş maaşının otuz bin kuruşa iblâğıyla Mecâlis-i Âliye'ye icrâ-yı mêmûriyetleri..." BOA. İ.DH. No: 538/37394. H.09/S/1282.

²⁰⁵ Osmanlı Devlet bürokrasisinde görevden alınan bürokratlara her hangi bir ayırım yapmadan görevden ayrıldıkları süresinden başlayarak tekrar başka bir göreve başlanana kadar ki süreçte, açıkta kaldıkları zaman diliminde ödenen maaşa "mazuliyet" maaşı denilmektedir. Bazen bu maaş azledilen üst düzey bürokratlar için mazuliyet maaşı yerine köy ve kasabaların gelirleri arpalık olarak da tahsis edilmiştir. Mazul memurun ölümü halinde maaşın bir kısmı ailesine tahsis edilmekte, maaşın kalan kısmı da hazineye devredilmektedir.

kuruşun hazineye bırakılması kararı verilmiştir.²⁰⁶ Daha sonra paşaya verilen yirmi beş bin kuruş mazuliyet maaşının üzerine otuz bin kuruş zam yapılmış ve paşa, Mecâlîs-i Âliyye'ye tayin edilmiştir.²⁰⁷

2.2.3. Sadaret Kaymakamlığı

Sadrazam, sefer için merkezden ayrıldığı zaman, kendisine “rikâb-ı hümâyûn” ya da “Sadaret Kaymakamı” adıyla bir vekil vekâlet ederdi. Padişah, sadrazamın teklifi ile sadrazamın yerine vekil olacak kişiyi atar, sadrazam ise kendi mührünü yerine vekil olarak atanan kişiye verirdi.²⁰⁸ Sadrazamın bütün işlerinden sorumlu olarak atanan Sadaret Kaymakamı, çarşamba Divânı'na başkanlık edebilir, kol gezip eşya fiyatlarını inceleyebilirdi.²⁰⁹

Mehmed Emin Paşa, Sadaret Kaymakamı olarak Ali Paşa'nın yerine vekil tayin edilmiştir. Paşanın vekil tayin edilmesi şöyle gelişmiştir:

Islahat Fermanı'nın tamamlanmasının ardından, Sadrazam Ali Paşa, Paris Konferansı'na katılmak için Fransa'ya gitmiştir. Tamamlanan ferman henüz devlet ricâli huzurunda okunmamıştı. Bu esnada hem Ali Paşa'nın yerine vekâlet edecek hem de fermanın okunmasında akli selim hareket edecek bir zata ihtiyaç duyulmuştur. Meclis-i Âlî-i Tanzimât reisi Mehmed Emin Paşa bu makama uygun zat olarak görülerek sadrazam Ali Paşa'nın yerine vekil olarak tayin edilmiştir.²¹⁰ Kıbrıslı Paşa'nın Sadaret Kaymakamı olmasını müteakip kendisine birinci rütbeden bir nişan verilmiştir.²¹¹

Makama getiriliş amacına uygun olarak Mehmed Emin Paşa, Ali Paşa'nın Paris'e gitmesinden²¹² bir hafta sonra fermanı Bâb-ı Âli arz odasında, devlet ricâli huzurunda okumuştur.²¹³

Bkz. Nursel Manav, “Mazuliyet Sandığının Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 27/1, 2017, s. 216.

²⁰⁶ BOA. A.MKT. MHM. (Sadâret Mektûbî Kalemî Mühimme Evrakı), No: 298/100. H.23/Za/1280.

²⁰⁷ BOA. İDH. No: 538/37394. H.09/S/1282.

²⁰⁸ Osman Kaşıkçı, “Osmanlı Devleti'nde Vezir-i Âzam (Sadrazam)”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 21, S. 2, s. 116.

²⁰⁹ Mehmed Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1993, s. 79-80.

²¹⁰ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 1-12, s. 66.

²¹¹ BOA. A.DVN. No: 113/80. H.07/L/1272.

²¹² Ali Paşa'nın başkanlığında Paris Kongresi'ne katılan Osmanlı Devleti, İngiltere ile birlikte Rusya'ya ağır koşullar ödetilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye yaklaştığını gören Fransa ise tarafını değiştirerek Rusya'nın yanında yer almıştır. Sonuç olarak toplanan devletler belirli istek ve çıkarları doğrultusunda 30

“Tezâkir”de fermanın okunma süreci şöyle anlatılmaktadır:

Ali Paşa'nın Avrupa cânibine azîmetinde yerine Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın kaymakamlığı umûr-ı tabi'iyeden iken bu esnada Islahat Fermânı unvânıyla teba'a-yı gayr-i müslimeye bâzı imtiyâzât îtasını hâvi bir kıt'a ferman-ı âli hazırlanmış olduğundan ehli İslâm nazarında vürûdu tabiî olan itirazâta bedel olmak üzere sağını solunu saymaz bir zatın makam-ı icrâda bulunması icâb-ı halden görülerek kaymakamlığa tensip olunmuştu. Ali ve Fuad Paşa'lar ve Şeyhülislam Arif Efendi ile İngiliz ve Fransız elçilerinden mürekkep bir muhtelit komisyon teşkil ile bil-müzâkere verilen kararlar zapt olunarak ana göre bir ferman-ı âli kaleme alınmıştı ki Islahat Fermân-ı âlisi dediğimiz budur. Islahat Fermân'ı okunacak diye birkaç gün intizâr olunurken Ali Paşa Paris'e gidiverdi. Fermân kırâatini Kaymakam Paşa'ya bıraktı. Bir hafta sonra Kaymakam Paşa Bâb-ı Âli'de arz odasında fermân-ı âliyi okudu.²¹⁴

Ferman okunduktan sonra, hocalardan birinin namaz kıldığı esnada Mehmed Paşa-zâde diye bilinen Said Bey: “Ne kılıyorsun Hoca Efendi, ferman okundu görmedin mi? Gayri Müslim tebaa ile beraber olacağız” demiştir. Said Bey'in sözleri tepkiyle karşılanmış, sözü sonradan duyan Sadaret Kaymakamı Mehmed Emin Paşa, büyük bir sinirle Said Bey'i huzuruna çağırmıştır. Said Bey'in sözlerine karşılık: “Senin ağzını yırtarım” diyerek, sert bir şekilde cevap vermiştir. Paşanın hiddetinden gözü korkan Said Bey, yaptığı hatanın farkına vararak, Kaymakam Paşa'nın ayağına kapanmış ve paşaya özürlerini sunmuştur.²¹⁵

Islahat Fermanı okunduktan sonra kendisinin de bu işte etkisinin olduğu intibasını vermek isteyen Fuad Paşa, fermanın elkâbını²¹⁶ değiştirmek istemiş ve bunun için bir komisyon kurdu; fakat Kars'ın istilasını haberinin gelmesi üzerine bu düşünceden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Cevdet Paşa, elkâb değişikliği hususunda, “Islahat Fermanı'nın ilanı, ehli İslam'a fazlasıyla dokunacağında bu esnada fermanın

Mart 1856'da “Paris Anlaşması”ni imzalamıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerce güvence altına alındığı bu anlaşma ile Eflak ve Boğdan'ın Osmanlı Devleti'nde kalması, fakat sahip olduğu hakların genişletilerek anlaşmayı imzalayan devletlerin güvencesinde olması kararlaştırmıştır. Bkz. Rıfat Uçuroğlu, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri, İstanbul, 1985, s. 204-205. Islahat fermanı ise Paris Anlaşması'nın 9. Maddesinde yer alarak, bu madde ile fermanı imzalayan devletlere hiç bir şekilde Osmanlı devletinin iç işlerine karışmayacağı ifadesi kâğıda dökülmüş oldu. Fakat bu madenin tamamıyla sözde kaldığı dış devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalamak için türettiği entrikaların sonunu gelmediği kısa bir süre sonra ortaya çıkmıştır.

²¹³ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 1-12, s. 66.

²¹⁴ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 1-12, s. 67.

²¹⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 1-12, s. 69.

²¹⁶ Elkâb, İslam devletlerinde çeşitli görevlilere ve din zümre mensuplarına verilen unvan ve sıfatları nitelemek için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti de diğer Türk ve İslam devletleri gibi ünvan ve sıfatlara hitap için elkâbı kullanmıştır. Hitap edilen kişi padişah, sadrazam ya da devlet ricâli ise elkâb değişmektedir. Bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, “Elkâb”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul, 1995, s. 51.

elkab değişikliği ile uğraşmak uygun değildir” ifadelerini kullanarak fermanın daha ciddi etkilerinin ortadan kaldırılması gerekliliğine vurgu yapmıştır.²¹⁷

2.3. Sefaret Görevleri

2.3.1. Londra Sefaretine Tayini

Osmanlı Devleti’nde sefaretlere verilen öneme binaen, bu ülkelere gönderilecek sefirler büyük titizlik ve dikkatle seçilmiştir. Osmanlı Devleti’nde elçi olarak atanan kişinin şahsının önemli olduğu görülmekle beraber, elçilerin yabancı dil bilen kişilerden seçildikleri ve seçilen elçilerin karşılıklı konuşma kurallarına hâkim olan kişiler olmasına özen gösterildiği anlaşılmaktadır.²¹⁸

XIX. yüzyılda ki pek çok siyasi gelişmenin ve değişen dünyanın baş mimarı olan İngiltere ve başkenti Londra, hem Osmanlı siyaseti hem de dünya politikası açısından en önde gelen başkent ve finans merkezlerinden biri olarak siyasi politikalara yön vermiştir.²¹⁹ Bu açıdan Osmanlı Devleti, Londra Sefaretini²²⁰ dönemin önemli merkezlerinden biri olarak görmüş, buraya yabancı dil bilen kalifiye sefirlerini tayin ettirmiştir. Bu nedenle Londra Sefareti, Osmanlı sefareti arasında XIX. yüzyıl boyunca diğer sefaretlere daima ayrıcalıklı bir yer tutmuştur.²²¹

Mehmed Emin Paşa’nın Londra Sefaretine tayin edilmesi, 1848’de Ahmet Fethi Paşa’nın²²² desteği ile vezir rütbesiyle ödüllendirildikten sonra gerçekleşmiştir. Paşaya vezaret menşuru²²³ ise 20 Ekim 1848 yılında tasdik edilmiştir.²²⁴

²¹⁷ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, C. 1-12, s. 70.

²¹⁸ Faik Reşid Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1968, s. 23.

²¹⁹ Nurdan Şafak, *Bir Tanzimat Diplomatı Kostaki Musurus Paşa (1807-1891)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul: 2006, s. 81.

²²⁰ XIX. yüzyıl Londra Sefareti binası için ek, 5’e bakınız.

²²¹ BOA. Y.PRK. HR. (Yıldız Hariciye Nezâreti Marûzâtı), No: 4/89. H.29/Z/1296.

²²² Ahmet Fethi Paşa, İstanbul’un Eyüp semtinde doğmuştur. Osmanlı Devleti’nde Enderûn’a kabul edilerek eğitim görmüştür. Osmanlı Devleti’nde askeri vazifelerinin yanında diplomaside de etkin rol almıştır. Özellikle 1835 yılında Avusturya imparatoru Ferdinand’ın tahta geçişini tebrik etmek amacıyla Viyana’ya geçici elçi olarak gönderilmiştir. Yine benzer bir görevle Mustafa Reşid Paşa’nın işlerinin yoğunluğundan dolayı Paris elçiliğine gidememesi üzerine, Reşid Paşa’nın yerine Paris elçiliğine tayin edilmiş ve İngiltere Kraliçesi Viktorya’nın taç giyme töreninde Osmanlı Devleti’ni temsil etmiştir. Aynı zamanda Fethi Paşa Sultan II. Mahmud’un kızı Atiyye Hanım ile evlenmiş, bu durum onun Osmanlı Devleti’nde söz sahibi bir kişi olmasını sağlamıştır. Kabri tıpkı Mehmed Emin Paşa’nın mezarı gibi Sultan II. Mahmud türbesinin haziresinde bulunmaktadır. Bkz. Davut Hut, “Fethi Paşa”, *TDV. İslam Ansiklopedisi*, C. Ek-1, İstanbul, 2016, s. 450.

²²³ Osmanlı bürokrasisinde menşur, sadrazam, vezir, beylerbeyi gibi devletin en yüksek mevkilerindeki şahıslara göreve tayin veya bir hizmetle görevlendirme dolayısıyla verilen bir berat cinsinin adı olarak geçmektedir.

Mehmed Emin Paşa'nın Londra Sefaretine ataması ile ilgili yazının sureti şu şekildedir;

Londra sefaretine tayin olunan Devletlü Kâmil Paşa²²⁵ Hazretleri, lisân-ı âşinâ olmaması cihetiyle azimetden bazı mertebe itiraz etmiş olduğuna ve Londra merkez-i politika-i düveliye olarak herhalde ve hususiyle böyle tetik zamanlarda taraf-ı devlet-i aliyyeden orada bulunacak memur, Avrupa'nın ahvâline ve lisân-ı ecnebiye vâkîf olmak icâb-ı hâl ve maslahattan bulunduğu mebnî münâsib-i lede-t teemmül geçende uhdesine Tırhala mutasarrıflığı ihâle olunan saadetlü Mehmed Paşa evsâf-ı muharrere ile mevsûf yani mukaddemâ Avrupa'da terbiye olarak her bir usulünü görüp öğrenmiş ve hem dahi lisân-ı âşinâ dirâyet ve fetânet-i zâtiyyesi mücerreb ve hüveydâ bendegândan bulunmuş olmasıyla memuriyet-i sefarette isdihdâme elyak ve ahra görünmek ve eğerçi sefaret-i mezkûre, bir müddetten berü orta elçilik idare oluna geldi ise de Mösyo Kaninin yine bu tarafa avdeti cihetiyle taraf-ı devlet-i aliyyeden dahi şimdi Londra'ya gidecek sefirin bil-mukabele büyükelçi olması usul-ü mer'îye iktizâsından ve ibtidâki derecede bulunan süferânın devlet-i metbûası nezdinde dahi rütbe ve itibar ashabından olması kaide-i câriye icâbından bulunmak hasebiyle müşârün-ileyh Mehmed Paşa'nın büyükelçilik unvânı ve uhdesine rütbe-i vezâret tevcihi ile icrâ-yı memuriyeti ve yüz elli bin kuruş harc-i râh itâsı.²²⁶

Mehmed Emin Paşa'nın Londra'ya vardığı tarihten itibaren sefaretin kadim maaşı olan altı yüz lira maaş kendisine tahsis edilmiştir.²²⁷ Ayrıca paşaya Londra Sefareti elçilik bünyesinde düzenleyeceği ziyafet ve balo masrafları için bin iki yüz lira bütçe ayrılmıştır.²²⁸

Melek Hanım'a göre eşinin Londra Sefaretine tayin edilmesinde, o dönemde Rusya'nın, Avusturya - Macaristan'ın içişlerine karışarak tehditkâr bir tavır alması etkili olmuştur. Rusya'nın hamlesinden endişelenen İngiltere, Bâb-ı Âli ile bu konuya dair ittifak yapmak istemiştir. Gelişen Osmanlı - İngiltere ilişkileri, iki ülkenin elçiliklerini de hassas bir konuma getirmiştir. Bu nedenle Reşid Paşa, bu hassas görevi kendi ile aynı görüşe sahip bir kişiye vermek istemiştir. Bu esnada Mehmed Emin Paşa da Reşid Paşa'nın İngiltere eksenli bakış açısına sahip olarak, Reşid Paşa'nın dikkatini çekmiş ve

Daha sonra Osmanlı bürokrasisinde bu görevlendirmelerden dolayı eyalet menşuru, vezâret menşuru, ve son dönemlerde ise müşiriyet menşuru gibi adlandırmalar kullanılmıştır. Bkz. Erdoğan Merçil, "Menşur", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara, 2004, s. 150.

²²⁴ BOA. İ.DH. No: 181/9909. H.22/Za/1264.

²²⁵ Yusuf Kâmil Paşa Avrupa'da mühendislik eğitimi almıştır. Aynı zamanda Berlin'de elçilik yapmıştır. Avrupa'da eğitim alması ve Berlin'de elçilik yapması Yusuf Paşa'nın dile hâkim olduğunu kanıtlamaktadır. Şayet paşa dil bilmeden Avrupa'da eğitim nasıl almıştır ayrıca yine dil bilmeden elçilik vasfını nasıl yerine getirmiştir. Londra Sefareti'ne itiraz etme sebebi lisan bilmemesi mi yoksa Londra'ya gitmek istememesi midir bunları kesin bir şekilde ifade etmek mümkün değildir. Bkz. İnal, a.g.e., s. 84.

²²⁶ İnal, a.g.e., s. 84.

²²⁷ BOA. A.MKT. (Sadâret Mektûbî Kalemî), No: 164/83. H.23/M/1268.

²²⁸ BOA. HR. MKT. (Hariciye Nezâret-i Mektûbî Kalemî), No: 31/70. H.28/R/1266.

paşanın Londra Sefareti'ne tayin edilmesi Reşid Paşa tarafından uygun görülmüştür. Melek Hanım, Reşid Paşa'nın tayini Mehmed Emin Paşa'ya vermesindeki esas amacını, paşanın Londra Hariciye Nazırı Palmerston ile dostluğunun devam ettirerek İngiltere'nin kendi siyasi ve otoritesinde desteğini sağlamak olduğunu ifade etmiştir.²²⁹

Mehmed Emin Paşa Londra Sefaretinde iken ailesi İstanbul'da kalmıştır. Sefirlik maaşı ile kendi ihtiyaçlarını karşılayan paşa İstanbul'da bulunan ailesine maddi yardım yapamamıştır. Bu nedenle Maliye Nezareti'nden İstanbul'da ki ailesine maaş tahsisi yapılmasını talep etmiştir. Maliye Nezareti paşanın maaş tahsisi talebi üzerine İstanbul'da ki ailesi için 25 Kasım 1848'de dokuz bin kuruş maaş bağlanmıştır. Bahsedilen maaş "teşrîn-i sâni" başlangıcından itibaren Kıbrıslı'nın hanesine verilmiştir.²³⁰

Mehmed Emin Paşa, Londra elçiliğinde yaklaşık iki sene görev yapmıştır. Görevi süresinde Avrupa'da merkez konumda olan İngiltere'nin pek çok olayla etkin rol oynadığını gözlemlemiştir. Kıbrıslı Paşa, Londra Sefareti sırasında iki kritik görevi ifa etmiştir: Bunlardan biri Macar mültecileri meselesinde önemli bir rol üstlenmesidir. Diğeri ise Flemenk Kralı'nın değişmesi üzerine tebrik için buraya gönderilmesidir.

2.3.1.1. Macar Mültecileri Meselesindeki Rolü

Mehmed Emin Paşa'nın Londra elçiliği, Avrupa'da ortaya çıkıp ve Osmanlı çok uluslu yapısını kısmen de olsa etkileyen 1848 Avrupa İhtilali'ne²³¹ denk gelmişti. Mehmed Emin Paşa, ihtilallerin İngiltere'ye yansımalarını gözlemleyerek bu gözlemlerini raporlar şeklinde Bâb-ı Âli'ye rapor etmiştir.²³² Bu ihtilallerin bir sonucu olarak Macar topraklarında ortaya çıkan ve isyan ile başlayıp ihtilal hareketine dönüşen,

²²⁹ Melek Hanım, a.g.e., s. 106.

²³⁰ BOA. AMKT. NO:161/95.H.06/M/1265.BOA.İ.HR. NO:48/227.HİCRİ.06/M/1265.

²³¹ 1848 İhtilalleri Avrupa'da başlayan ve daha çok Avrupa ekseninde yayılan bir harekettir. 1848 İhtilalleri yapı olarak farklı milletleri kendi bünyesinde barındıran üç imparatorluğu derinden etkilemiştir. Bu üç imparatorluğun içerisinde bulunan Osmanlı Devleti bölgeye uzak olmasının etkisiyle ihtilalden kısıtlı derecede olsa etkilenmiştir. İhtilallerin Avrupa ve Balkanlar'da ne gibi tesirinin olduğunu Osmanlı Hükümeti'nin Avrupa'da ki elçi ve maslahatgüzarları ile Balkanlar'da ki vali ve muhafızları ilk elden ihtilali değerlendirerek bu konu ile ilgili sadareti bilgilendirmişlerdir. Osmanlı Devleti ihtilale karşı temkinli yaklaşmıştır. Hristiyan tebaanın ihtilalden etkilenmemesi ve var olan siyasi - sosyal düzenin korunması için yerel yöneticiler sıklıkla hükümet tarafından uyarılmıştır. Bkz. Levent Düzcü, "Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilali İzlemek: 1848 İhtilali ve Osmanlı Hükümeti", **Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 38, 2016, s. 75.

²³² Bayram Nazır, "Londra Sefiri Mehmed Paşa'nın Felemenk (Hollanda) İzlenimleri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 3/11, Bahar 2010, s. 440.

Osmanlı diplomasisinde “Mülteciler Meselesi”²³³ olarak geçen sorun karşısında, Mehmed Emin Paşa İngiltere ile girmiş olduğu diplomatik etkileşimde etkin rol oynamıştır. Paşa konu ile ilgili olarak İngiltere Kraliçesi, Lord Palmerston, Lord Bariston ve Rusya elçisiyle mütemediyen temas hâlinde olmuştur.

Bu dönemde Rusya Devleti, Osmanlı Devleti ile alakalı neredeyse her problemde İngiltere’ye başvurmuş ve bir ittifak kurmak istemiştir. Bu durumu, Mehmed Emin Paşa çoğu zaman rapor olarak Bâb-ı Âli’ye bildirmiştir. Raporlarından birinde, Mehmed Emin Paşa İngiltere Kraliçesinin düzenlediği akşam yemeğine katılmıştır. Katıldığı bu yemekte Rusya elçisinin konuşmasını kindar bulan paşa, Rusya Devleti’nin 1841’de imzalanan anlaşmada Osmanlı Devleti’nin bir takım ihlallerin olduğunu ileri sürmesi üzerine, Rusya’nın böyle bir olay olmasa bile yılın belli bir zamanında İngiltere’nin ittifakını kazanmak için Osmanlı Devleti hakkında böyle bir hamlede bulunduğunu merkeze bildirmiştir.²³⁴ Paşa raporunun devamında, Avusturya elçisinin, Palmerston’un sözlerine cevap vermediğini; ancak elçinin, İngiliz hükümetinin politika değişikliğini, hükümetine rapor ettiği bilgisini Bâb-ı Âliye iletmiştir. Avusturya elçisi raporunda, İngiliz Hükümetinin dış politikasının Palmerston’un kontrolü dâhilinde olduğunu belirtmiş, Avusturya hükümetinin Palmerston’a karşı dikkatli davranması hususunda birtakım uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca Avusturyalı elçi; hükümetine, İngiltere’nin Macarlara karşı bir sempati beslediğini belirterek, bundan sonra geliştirilecek politikalarda İngiltere’nin hesaba katılmaması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur.²³⁵

²³³ 1848 İhtilâlleri bütün Avrupa’da yükselen bir isyan hareketi olarak baş göstermiştir. İsyân Avrupa bünyesinde uzun süre kalmayı başarmış olsa da sonunda kontrol altına alınmıştır. Macar topraklarında ise bu ihtilal hareketi Lajos Kossuth önderliğinde başlatılmıştır. Kossuth önderliğindeki isyan hareketi sonuçsuz kalmış Macar başkomutanı Gorge’nin Ruslara karşı teslim olmasından sonra Macarlar ve Polonyalılar Osmanlı Devleti’ne iltica etmeye başlamamışlardır. Mültecilerin ana yurtlarından ayrılıp Osmanlı Devleti’ne sığınmalarının altında yatan sebep Viyana Hükümeti ve Rusya’ya karşı duyulan güvensizliktir. Bunun dışında Mülteciler’in Osmanlı Devleti’ne sığınmasının en önemli nedeni, Osmanlı Devleti yardımıyla Macar İhtilal hareketini canlandırmak ve anayurtlarını ele geçirme isteği olmuştur. Avusturya ve Rusya Osmanlı Devleti’nin Macar ihtilalcilerini korumasını ve ülkeye yerleştirilmesini protesto etmiştir. Mültecilerin iade edilmemesi halinde siyasal bağların kopacağını ileten bu hükümetler, Osmanlı Devleti’nin bu konuda direnci ile karşılaşmışlardır. En nihayetinde Osmanlı Mültecileri teslim etmemiş böylece diplomasi literatürüne bu olay “Mülteciler Meselesi” olarak geçmiştir. Bkz. Kaan Cem Güneş, “1848 Macar İhtilali ve Macar Mültecileri Meselesi”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C.4, S. 8, 2018, s. 118.

²³⁴ BOA. İ.HR. No: 52/2433. H.23/R/1265.

²³⁵ Bayram Nazır, *Macar ve Polonyalı Mülteciler, Osmanlı’ya Sığınanalar*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 240.

Bâb-1 Âli, Mehmed Emin Paşa'nın Macarlı Mülteciler ve Yunan Meselesine dair Lord Palmerston ve Fransız elçisi ile yaptığı görüşmelerde bu konunun her iki devlet nezdinde yolunda olduğunu ve her iki devletin de görüşlerinin Osmanlı Devleti lehinde olduğunu ortaya koymuştur.²³⁶

Mülteciler, Osmanlı Devleti'nde yerleştirildikten sonra bir takım uygunsuz hareketler sergilemeye başlamışlardır. Özellikle mültecilerin başı Kossuth, yerleştirildikleri Kütahya'dan Avrupa'ya gidip arkadaşlarıyla temas kurmak istemiştir. Mültecilerin Kütahya'dan ne zaman ayrılacağına dair detaylı bir açıklama yapılmaması onları kaçak yoldan şehri terk etme girişiminde bulunmaya sevk etmiştir. Öyle ki bir Macar yanına birkaç subay alarak Kossuth'u Kütahya'dan kaçırmak istemiştir. Ancak olayın farkına varan Süleyman Bey, Macarlı subayı ve beraberindekileri şehirden çıkarmıştır. Bu olaya sinirlenen Kossuth, Süleyman Bey'e ağır hakaretlerde bulunmuş hatta şiddete dahi başvurmaya kalkışmıştır. Bu olay sonrasında Osmanlı Devleti gayet safiyane amaçlarla kendi topraklarına dâhil edip himayesi altına aldığı bu mültecilerin, bir an önce serbest bırakılmalarını dört gözle bekler olmuştur. Yaşanan pek çok sıkıntıya rağmen mültecilerin serbest bırakılmalarını gündeme getiren ülke Osmanlı Devleti olmuştur. Sefir Mehmed Emin Paşa, Bâb-1 Âliye 1850'de gönderdiği tahriratta, mültecilerin serbest kalması ile ilgili konuda İngiliz parlamentosunun soruları üzerine konuya dair Bâb-1 Âli'den bilgi istemiştir. Palmerston, paşaya mültecilerin Osmanlı Devleti'nde ikamet sürelerini bir yıl olarak bildiğini belirtmiş; fakat ikamet sürelerinin Vidin'e mi yoksa Kütahya'ya gelişlerinden itibaren hesaplanacağını bilmediğini ifade etmiştir. Palmerston, Mehmed Emin Paşa'nın Bâb-1 Âli ile görüşmesinde konuya dair açıklık getirmesini talep etmiştir. Paşa, Plamerston'a mültecilerin ikamet sürelerine dair bir bilgisinin olmadığını belirterek, Palmerston'un bu sorusunu Bâb-1 Âli'ye detaylı bir şekilde yazmış ve konu ile ilgili Bâb-1 Âli'den bilgi istemiştir. Bâb-1 Âli mültecileri serbest bırakmak istemiş, Canning de mültecilerin artık serbest bırakılmaları gerektiğini ve İngiltere hükümetinin görüş ve isteklerinin bu doğrultuda olduğunu Bâb-1 Âli'ye bildirmiştir. İngiltere'nin desteğine rağmen Reşid Paşa bu konuda kararsız bir tavır

²³⁶ BOA. İ.DUİT. (İrâde Dosya Usulü), No: 149/16. H.18/Ca/1266.

almıştır. Palmerston'un gündeme getirdiği mültecilerin serbest bırakılması meselesi, daha sonra görüşmek üzere başka bir zamana bırakılmıştır.²³⁷

2.3.1.2. Tebrik İçin Felemenk Krallığı'na²³⁸ Gönderilmesi

Mehmed Emin Paşa Londra elçisi iken tahta yeni çıkan Felemenk Kralını tebrik etmek için²³⁹ geçici elçi olarak Felemenk'e görevlendirilmiştir. Görev süresi olarak paşaya bir ay verilmiş, bir ay sonrasında paşanın Londra'ya dönmesi emri verilmiştir.²⁴⁰ Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk Krallığına²⁴¹ geçici elçi suretiyle görevlendirilmesinin gerekçesi dönemin arşiv kayıtlarında şu şekilde izah edilmektedir:

Haşmetlü Felemenk Kralı tahta geçeli çok olmadığından bu tarafta olan Felemenk elçisi Baron Mulerus (?), devletinin Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerinin diğer devletlerden çok eski olduğu halde bu ana kadar sefir gitmemiş olduğu ve şimdiki kralın, diğer tahta geçen hükümdarların tebriği gibi Felemenk Kralını da tebrik mahiyetinde bir elçinin gönderilmesi kralı aşırı derecede memnun edecektir.²⁴²

Felemenk'te Osmanlı Devleti nezdinde birinin temsil edilmesi, devletin şanı ve şerefini artıracığı hususu göz önüne alınarak buraya sefir gönderilmesi Bâb-ı Âli'ce uygun görülmüştür. Bâb-ı Âli Londra ve Felemenk Devleti'nin deniz yoluyla

²³⁷ Nazır, a.g.e., s. 373-374.

²³⁸ Felemenk olarak bilinen bölge Batı Avrupa'nın kuzeyinde muhtelif nehirler ile parçalanmış, günümüzde Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'nın küçük bir bölgesini içine alan coğrafyaya verilen isimdir. Bu bölgeden Osmanlı Devleti'ne gelen tüccarlara, Osmanlı Devleti tarafından Felemenkli diye hitap edilmiştir. Bkz. Mehmed Talha Kalkan, **İşyandan Cumhuriyete: Hollanda'nın İspanya'ya Karşı Bağımsızlık Mücadelesi (1597 - 1648)**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara: 2014, s. 7. Hollanda'nın Bâb-ı Âli'de ilk temsilci bulundurulması İspanya Habsburglar'ına karşı Osmanlı Devleti'nden destek istemesi ile gerçekleşmiştir. Kaptan-ı derya Halil Paşa'nın aracılığı ile I. Ahmet tarafından, kabul edilen Haga adlı kişi 1612 yılında Bâb-ı Âli'de ilk Hollanda elçisi olmaya hak kazanmıştır. Bkz. İlhan Gök, Fatih Gürcan, "İspanya Veraset Savaşları Döneminde Felemenk Diplomasisi ve Osmanlılar", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimler ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.7, S. 20, 2008, s. 365.

²³⁹ Elçiler temsil görevlerinin yanı sıra Batı'yı tanıma ve algılamada önemli rol üstlenmişlerdir. Osmanlı elçileri genel olarak, barış antlaşmaları veya ticari sözleşmeler imzalamak, barış görüşmeleri ya da devletlerarasında arabuluculuk yapmak, çeşitli vergileri almak, Osmanlı Padişahı'nın cülüsünü bildirmek, zafernâme götürmek, Avrupa krallarının tahta çıkış veya taç giyme törenlerinde hazır bulunmak gibi görevleri ile yabancı başkentlere gönderilerek görevlerini yerine getirmişlerdir. Bu elçiler siyasi literatürde "Fevkalâde Elçi" olarak tanımlanmışlardır. Bkz. Şüheda Günce, "Osmanlı Devleti'nde İlk Daimi Elçiler ve Diplomasieye Olan Etkileri", **Osmanlı Medeniyet Araştırma Dergisi**, C.6, S. 10, 2020, s. 107.

²⁴⁰ BOA. İ.HR. No: 65/3189. H.12/B/1266.

²⁴¹ Osmanlı Devleti Hollanda'da XIX. yüzyılda ilk daimi elçiliklerini açmıştır. Bu yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin Hollanda ile ilgili diplomatik konuları Londra'ya atanan elçinin vasıtası ile yaptığına dair kesin bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Fakat Mehmed Emin Paşa'dan sonra Londra'ya atanan elçi Musurus beyin Felemenk ve Belçika elçilikleri görevini de yerine getireceği Osmanlı Devleti'nce karar kılınmıştır. Osmanlı Devleti'nin böyle bir karar almasındaki sebep, hiç şüphesiz Avrupa Devletleri'nin çoğunda elçilik açmanın maliyetli ve masraflı olması ve Osmanlı Devleti'nin bu masrafı karşılayacak maddi imkânının olmamasından kaynaklanmıştır. Bkz. Nazır, a.g.m, s. 441.

²⁴² BOA. İ.HR. No: 65/3189. H.12/B/1266.

birbirlerine yakınlığını da hesaba katmış, sefir Mehmed Emin Paşa'nın buraya geçici elçi olarak gönderilmesine karar vermiştir.²⁴³ Mehmed Emin Paşa tarafından Felemenk Kralına takdim edilecek olan Sultan Abdülmecid'in name-i hümayûnunun yazılmasına da bu sırada başlanmıştır.²⁴⁴ Mehmed Emin Paşa'nın bir aylık masraflarını karşılaması için paşaya altı yüz lira, yani atmış altı bin kuruş harcırah verilmiştir.²⁴⁵

Mehmed Emin Paşa, verilen bu görev üzerine, 16 Mayıs 1850 tarihinde Londra'dan ayrılmıştır. Yaklaşık bir ay süren yolcuktan sonra Felemenk Devleti'nin başkenti Lahey'e varmıştır. Felemenk Dışişleri Bakanı ile görüşmeler yaparak, Kral ile görüşme talebinde bulunmuştur. Mehmed Emin Paşa, 24 Haziran'da Kral ile görüşerek, Kralın tahta çıkışını tebrik amacıyla yazılan Sultan Abdülmecid'in name-i hümayûnunu Krala takdim etmiştir. Daha sonra paşa, Felemenk Kralı ile bir kez daha görüşmüştür. Bu görüşmesinde paşa, kral ile Avrupa'nın genel durumu hakkında sohbet etmiştir. Bu görüşmesinin ardından Mehmed Emin Paşa Londra'ya dönmüştür.²⁴⁶

Mehmed Emin Paşa, Felemenk'te yaklaşık yirmi gün kalmıştır. Buraya dair izlenimlerini küçük bir risale şekline Bâb-ı Âli'ye takdim etmiştir. Paşanın Felemenk hakkında tuttuğu notları "sefaretname"²⁴⁷ olarak adlandırabiliriz.²⁴⁸ Kıbrıslı Paşa, yazdığı notlarında genel olarak Hollanda Devleti'nin fiziki özelliklerine yer vermiştir. Ülkede çoğu zaman deniz ve nehirlerin taşması paşanın dikkatini çekmiştir. Paşa halkın taşmaları önlemek için, bentler inşa ettiğine de değinmiştir. Ayrıca Mehmed Emin Paşa Hollanda'da bulunan üç önemli nehir olan Ren, Mass ve Asco'dan risalesinde detaylıca bahsetmiştir. Paşa izlenimlerinde Felemenk halkının çalışkanlığına hayranlık duyduğunu belirtmiştir.²⁴⁹

Mehmed Emin Paşa, Felemenk'te kaldığı süre zarfında sadece vazifesi olan kralı tebrik ve name sunmakla yetinmemiş ayrıca ülkenin genel olarak durumunu da tahlil etmiştir. Paşa özel ve geçici görev ile gittiği Felemenk Devleti'nde vazifesi olmamasına

²⁴³ BOA. İ.HR. No: 62/3045. H.03/Ca/1266.

²⁴⁴ BOA. İ.HR. No: 62/3045. H.03/Ca/1266.

²⁴⁵ BOA. İ.HR. No: 63/3095. H.26/Ca/1266.

²⁴⁶ Nazır, a.g.m., s. 441.

²⁴⁷ Yabancı memleketlere gönderilmiş olan elçilerin İstanbul'dan hareketlerinden başlayarak gittikleri yerlerde gördükleri şeylerle, görüştükleri devlet adamları, siyasi olaylar ve yaptıkları işler hakkında tanzim ve takdim ettikleri raporlara verilen addır. Bkz. Kemal Beydilli, "Sefaret ve Sefaretname Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C. 30, S. 30, 2007, s. 9.

²⁴⁸ Nazır, a.g.m., s. 441.

²⁴⁹ Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk Krallığı izlenimleri hakkında detaylı bilgi edinmek için Bkz. Nazır, a.g.m., s. 442.

rağmen, ülkenin halkı ve fiziki yapısı hakkında Bâb-ı Âliyi bilgilendirmesi, paşanın çalışkanlığı ve devlete karşı sorumluluklarını üstün derecede yerini getirdiğini bizlere göstermiştir.

Mehmed Emin Paşa'nın kısa süreli ziyaretinde Felemank Krallığı'nda bıraktığı izlenim olumlu yönde olmuştur. Bu olumlu durumu Felemenk Krallığı elçileri vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye name yazarak belirtmişlerdir.²⁵⁰ Ancak yapmış olduğumuz araştırmada bu nameye ulaşamamıştır.

2.3.2. Rusya'ya Fevkalâde Büyükelçi Olarak Gönderilmesi

Rusya ile diplomatik ilişkiler, Kırım Savaşı nedeniyle Prens Mençikof'un 21 Mayıs 1853'te elçiliği terk etmesi ile kesilmişti.²⁵¹ Bunun üzerine uzun bir süre iki devlet arasında elçilik uhdesi tesis edilememiştir. 1856 yılında Rusya, Osmanlı Devleti'ne tekrar elçi göndererek iki devlet arasında kesilen diplomatik ilişkileri başlatmak istemiştir. Rusya, sefir olarak Mösyö Potin'i göndermiş, Sefir Bâb-ı Âli'de resmî tören ile karşılanmıştır.²⁵²

Osmanlı Devleti ise o sırada tahta çıkan Rus İmparatorunu hem tebrik etmek hem de Rusya Devleti ile kesilen ilişkileri başlatmak için adım atmış, Meclis-i Âlî-i Tanzimât Reisi Mehmed Emin Paşa'yı büyükelçi olarak Rusya'ya göndermeye karar vermiştir.²⁵³ Paşadan gerek imparatora olan tebligatında gerekse vükelâ ile sohbetinde fazlasıyla dilnevalık ve hatırnazlık göstererek Osmanlı Devleti'nin samimi ve iyi niyetlerinin olduğunu karşı tarafa iletmesi istenmiştir.²⁵⁴

Ayrıca Mehmed Emin Paşa'ya bu görevi sırasında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bazı meseleler hakkında dikkatli olması talimatı verilmiştir. Kıbrıslı Paşa'nın bu meseleleri yeri geldiği zaman dile getirmesi kendisine söylenmiştir. Mehmed Emin Paşa'dan yeri geldiği zaman bahsetmesi istenen konular, üç madde şeklinde hazırlanmıştır. Maddeler şu konuları içermektedir:

²⁵⁰ BOA. İ.HR. No: 67/3285. H.10/L/1266.

²⁵¹ Erdoğan Keleş, **Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2009, s. 104.

²⁵² BOA. İ.HR. No: 134/6889. H.18/Z/1272.

²⁵³ İnal, a.g.e., s. 87.

²⁵⁴ İnal, a.g.e., s. 87.

Birinci madde; memleketeyn meselesi²⁵⁵ olup, Rusya tarafından bu yerlerin birleştirilmesi hakkında herhangi bir konunun açılması üzerine bu yerlerin birleştirilmesine muhalefet edilmesi.

İkinci madde; Yılan Adasının Osmanlı Devleti'ne ait olduğunun uygun bir dille ifade edilmesi ve bu adanın Osmanlı Devleti'ne aitliğinin İngiltere, Fransa ve Avusturya sefirleri ile görüşmeler yaparak teyit edilmesi gerekliliği.

Üçüncü madde; Tuna Boğazı arasındaki adaların doğrudan²⁵⁶ Osmanlı Devleti'ne verilmesidir. Konuya dair Rusya kabinesi tarafından, adaların Bağdat idaresine verilmesi gibi bir söz edilecek olursa, zikrolunan adaların Osmanlı Devleti'ne verilmesi ve adaların Osmanlı hukukunca korunacağı bilgisinin iletilmesi paşadan istenmiştir.²⁵⁷

Rusya İmparatorunu tebrik için birçok devletin elçileri de orada bulunacağından, Osmanlı Devleti, Rusya'ya göndereceği kafilenin devletin şanına yaraşır şekilde hazırlanması istenmiştir. Taç giyme töreni için her sefir, mükellef bir araba ve muntazam hademe ile Rusya'ya gitmiştir. Osmanlı Devleti de sefirinin diğer sefirlerinden geri kalmaması için bahsedilen malzemenin teminini sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla malzemelerin tedarik edildiği Fransa'dan hizmetlerin tedariki için yardım istemiş ve bu konuda sefarete telgraf yazmıştır. Fransa'dan temin edilen malzemelerin masraflarının hazinden karşılanacağı belirtilmiştir.²⁵⁸

Sefarete eşlik için paşanın maiyetinde birçok memur tayin edilmiştir. Bunlar; müsteşarlık hizmeti için Meclis-i Vâlâ azasından Müslüm Bey, başkâtiplik için Hariciye Mektûbî hulefâsından Kenan Bey, Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefâsından Sami Efendi ile Tercüme Odası hulefâsından Hacı Refet Bey kafiyele memur olarak tayin edilmiştir. Bu kişilerin haricinde Mîr-livâ Ali Paşa ve Miralay Tevfik Paşa ve Binbaşı

²⁵⁵ Avrupa Devletleri Osmanlı Devleti içerisinde bulunan milletleri özerk idarelere ayırma gibi bir siyaset takip etmiştir. Bu amaçla memleketeynin birleştirilerek istiklale yakın bir özerkliğe kavuşturulması İngiltere ve Fransa tarafından istenmiştir. Bâb-ı Âli konu hakkında itirazlarına sunmasına rağmen Paris'te Hariciye Nazırı Fuad Paşa tarafından imzalanan anlaşmada, memleketeynin birleştirilmesi ve "müttefik Eflak ve Boğdan Beylikleri" ünvanı alarak Osmanlı Padişahı'nın hâkimiyetinde bulunmaları kararlaştırılmıştır. Buna göre memleketeyn dâhili işlerde serbest olup voyvodalar yedi sene süre ile meclis tarafından ömür boyu bu mevkiye kalmak üzer seçileceklerdir. Bkz. Aksun, a.g.e., s. 397.

²⁵⁶ Reşid Paşa'nın Ali Paşa'nın azli ile sadarete beşinci defa getirildiği sırada Tuna ağzında bulunan Çatal ve Yılan adaları taraflarca Paris'te varılan anlaşma ile Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmiştir. Paris Konferansı'nda taraflar Rusya'yı Tuna nehrinden uzaklaştırmak amacıyla adaların Osmanlı Devleti'ne verilmesinden yana olmuşlardır. Bkz. Aksun, a.g.e., s. 391.

²⁵⁷ BOA. HR. SYS. No:1338/14. H.29/Z/1272.

²⁵⁸ BOA. İ.HR. No: 133/6876. H.15/Z/1272.

Mehmed Efendi ve Şevket Bey de sefaret uhdesinde tayin kılınmıştır.²⁵⁹ Mehmed Emin Paşa'ya verilen talimatlar ile paşa ve beraberindekiler, 25 Ağustos 1856'da Petersburg'a gitmiştir. Mehmed Emin Paşa ve maiyeti Rusya Devleti memurları tarafından büyük saygıyla karşılanmıştır.²⁶⁰ Kafileyeye müsteşar tayin edilen paşanın kayın biraderi Besim Bey ve maiyetindeki diğer memurlar 1856 yılında ilk önce Moskova'ya, sonrada Petersburg'a giderek Devlet-i Aliyye'nin daimi sefirliğini oluşturmuşlardır.²⁶¹ Mehmed Emin Paşa bu sefarete maiyetindeki memurlardan Paris Sefareti Başkâtibi Server Efendi'yi maslahatgüzar²⁶² olarak uygun görmüş ve Server Efendi'yi Petersburg'da bırakmıştır.²⁶³

Mehmed Emin Paşa ve maiyetindeki memurlara geçici elçilik vazifesi için bin kese harcırah verilmiştir. Memur maaşları da yüz bin kuruş mukabili, Rusya parası olan ruble hesabıyla tahsil edilmiştir. Ayrıca bu memurların tümüne dahi harcırah ve sefaret tarafından verilecek ziyafet ve balo gibi organizasyonlarda harcanmak üzere bir keselik itiyat poliçesi hazırlanmıştır.²⁶⁴

Mehmed Emin Paşa'ya taç giyme merasiminden sonra, paşanın memuriyetinden duyulan memnuniyetten ötürü Rus İmparatoru tarafından paşaya “Eglibllan (Kara Kartal)” nişanının birinci rütbesi verilmiştir. Mehmed Emin Paşa Petersburg'da daimi sefirliği kurduktan sonra Viyana ve Triyeste yoluyla merkeze geri dönmüştür.²⁶⁵

Mehmed Emin Paşa'ya ziyaret için on iki bin beş yüz ruble verilmiştir. Paşanın yurda dönmesinin ardından kendisine verilen parayı hazineye teslim etmesi Maliye Nezareti tarafından istenmiştir.²⁶⁶

²⁵⁹ BOA. İ.HR. No: 133/6876. H.15/Z/1272.

²⁶⁰ BOA. A.AMD. No: 70/86. H.29/Z/1272.

²⁶¹ İnal, a.g.e., s. 87.

²⁶² Osmanlı Devleti diplomasisinde elçinin yerine görev yapan kişilere maslahatgüzar denirdi. Maslahatgüzarlarda tıpkı elçi statüsünde olup, Osmanlı Devleti'nde tıpkı elçi gibi karşılanmışlardır. Bkz. Sevil Gözübüyük, “Osmanlı Fransa İlişkilerinde Diplomatik Protokol Unsuru Olarak İskemle, (XI- XII Yüzyıllar)”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 6, 2018, s. 98.

²⁶³ BOA. İ.HR. No: 133/6876. H.15/Z/1272.

²⁶⁴ BOA. İ.HR. No: 133/6876. H.15/Z/1272.

²⁶⁵ İnal, a.g.e, s. 87.

²⁶⁶ “Meclis-i Âli-i Tanzimât reisi ibretlü devletlü Mehmed Paşa hazretlerinin Petersburg'dan avdetinde almış olduğu iki bin beş yüz rublenin hazinece müamele kılınmasının...” HR. MKT. No: 193/74. H.23/L/1273.

2.4. Tanzimat Meclislerindeki Görevleri

2.4.1. Meclis-i Âlî-i Tanzimât'taki Görevleri

2.4.1.1. Meclis-i Âlî-i Tanzimât'ın Kurulmasındaki Rolü

Tanzimat meclislerinin en önemlilerinden biri olarak görülen Meclis-i Âlî-i Tanzimât, bürokratların aralarındaki rekabet ve çekişmeden doğmuştur.²⁶⁷ Meclis-i Âlî-i Tanzimât'ı kurma çabaları Sultan Abdülmecid'in 7 Eylül 1854 tarihinde yayınlanan hatt-ı hümayûnu ile başlamıştır. Hatt-ı hümayûna göre sultan Tanzimat'ın ilanı ile birlikte hedeflenen reform hareketlerinde belli bir istikrarın yakalanmasına rağmen düşünülen reformların henüz yapılamadığından rahatsızlık duymakta idi.²⁶⁸ Bu nedenle mevcut meclis, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin²⁶⁹ etkisiz ve yetersiz kalarak devletin isteklerine cevap vermemesi üzerine 26 Eylül 1854'de Meclis-i Âlî-i Tanzimât kurulmuştur. Meclisin kuruluş amacı; halkın durumunun düzeltilmesi, refahın artırılması ve ülkenin mamur bir hâle getirilmesi için ihtiyaç duyulan kanun ve nizamları hazırlamak olarak belirlenmiştir.²⁷⁰ Ahmet Cevdet Paşa, meclisin kuruluşunu şu şekilde ifade etmektedir:

İltizâm temettuâtına pek ziyade karşı gelen Kıbrıslı'nın akdemce sadâret'ten infisiâli bâlâda beyân olunan hafî şirketler eshâbına medâr-ı tesliyet olmuş idiyse de ol esnada Meclis-i Tanzimât'ın teşkili anlara mucib-i fikr-ü endişe olmuş idi. Zira Meclis-i Tanzimât teşkilinin sebep-i haffisi Mehmed Ali Paşa'nın tatbik-i mührü keyfiyeti idiyse de başlıca vazifesi vükelâyı muhakeme etmek maddesi idi.²⁷¹

Meclis başkanı ve üyelerinin, meclise atfedilen geniş yetkiler ve önemden dolayı yüksek rütbeli devlet adamları arasından seçilmesine özen gösterilmiştir.²⁷² Meclise

²⁶⁷ Ali Akyıldız, **Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları**, XV, Neşir Heyeti Halil İnalçık, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 328.

²⁶⁸ Taşkesenlioğlu, a.g.e., s. 43.

²⁶⁹ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye (1854-1861) arasında bir yüksek yargı organı olarak varlığını sürdürdü. Bu dönemde aynı zamanda kanun yapma ilkelerine haizdi. Ancak ağırlıklı olarak yargı fonksiyonu ön plana çıkmıştı. Bkz. Mehmed Seyyidanlioğlu, "Tanzimat Döneminde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye 1838- 1876)", s. 2. Bkz. <http://www.yunus.hacettepe.edu.tr>. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Tanzimat Fermanı ile ortaya konulan hukuki ilkeleri uyguluyor ve yargılama olmaksızın hiç kimseye ceza verilmemesi ilkesi üzerinde titizlikle durmuştur. Ayrıca Bkz. A. Mumcu **Hukukçu Gözüyle Mustafa Reşid Paşa**, Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 39-48.

²⁷⁰ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 250- 251.

²⁷¹ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 1- 12, s. 27.

²⁷² BOA. İ.MMS. (İrâde-i Meclis-i Mahsus), No: 2/79. H.02/M/1271.

atanan üyelerin, devletin kanun ve nizamlarını bilmeleri, dâhili ve harici her konuda bilgi ve kültür birikimine sahip olma vasıfları aranmıştır.²⁷³

Hayreddin, “Vesaik-i Tarihiyye ve Siyasiyye” adlı eserinde Mehmed Emin Paşa’nın ilk sadaretinde devletçe icrası görünen ıslahatlar için bir layiha hazırlattığını ve bu layihayı devlet adamlarının nazarı dikkatine sunduğunu belirtmiştir. Kıbrıslı Paşa ıslahat layihasında, Kırım Muharebesi’nin getirdiği olumsuz şartları göz önüne alarak devletin yapması gerekenler hususunda ricâlin görüşlerini almıştır. Islahat layihasında kanunlaştırma hareketinin istenildiği gibi yapılması için mülki ıslahatların ivedilikle yapılması gerekli görülmüştür. Devlette görevli olan memurların okuryazar olmaları, kanunları bilen, işinin ehli kimselerin memur olarak vazifelendirilmeleri, liyâkat sahibi olmayanların memurluğa alınmamaları ve bu ıslahatların yapılması için ön koşul olan mülkî alanda kanunun yapılması gerekli görülmüştür. Devrin malî sorunlarına çözüm bulmak amacıyla, devletin gelir ve giderlerinin tespit edilmesi ve devlet memurlarına verilecek maaşlar dahi umumi olarak yapılacak tüm masraflar ve harcamaların kısıtlanması için tasarrufa gidilmesi üzerinde durulmuştur.²⁷⁴

Bu ıslahatların haricinde, komisyonda en önemli konu olarak “rüşvet” görülmüş, rüşvet maddesinin tamamen defî ile mürteşiler²⁷⁵ için bir kanun yapılması üzerinde ısrarla durulmuştur. Hazırlanacak rüşvet kanununun, devlet kademesinde yer alan tüm memurları kapsayan nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca komisyonda, bu kanunun hazırlanmaması hâlinde ortaya çıkan malî çöküşün önüne geçmenin mümkün olamayacağı hususuna da dikkat çekilmiştir.²⁷⁶

Mehmed Emin Paşa’nın meclisin kurulması süreci ile başlayan 1860 yılındaki politikası; bütün devlet memurlarının edebî bilgilerini yükselterek, devlet memurlarını ülkenin temel kanunları ışığında bilgi sahibi olmasını sağlamak ve böylece devlette oluşan yolsuzluğun önüne geçmeye yönelik olmuştur.²⁷⁷

²⁷³ Akyıldız, a.g.e., s. 328.

²⁷⁴ Taşkesenlioğlu, a.g.e., s. 149.

²⁷⁵ Rüşvet alan kişiye mürteşi denir. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010, s. 861.

²⁷⁶ Hayreddin, **Vesaik-i Tarihiyye ve Siyasiyye**, Ahmet İhsan, 1326, İstanbul, s. 40.

²⁷⁷ Hayreddin, a.g.e., s. 38.

2.4.1.2. Meclis Başkanlığı Görevi

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, iki kez Meclis-i Âlî-i Tanzimât Başkanlığı görevinde bulunmuştur. İlk defa bu göreve atanması 27 Temmuz 1855 tarihinde gerçekleşmiştir. 3 Ağustos 1857'ye kadar Meclis-i Âlî-i Tanzimât Başkanlığı yapmış, bu tarihten sonra Mecâlis-i Âliye'ye nakledilmiştir.²⁷⁸ Mehmed Emin Paşa, bu dönemde Meclis Başkanı olarak ciddi görevlerde bulunmuştur. Meclis Başkanı iken ilk olarak Sadrazam Ali Paşa'nın yerine Sadaret Kaymakamı olmuş daha sonra da Rusya ile ilişkileri tekrardan tesis etmek amacıyla buraya geçici sefir olarak gönderilmiştir.

Mehmed Emin Paşa'nın Meclis Başkanlığına ikinci kez tayin edilmesi Reşid Paşa'nın vefatı²⁷⁹ ile gerçekleşmiştir. Reşid Paşa'nın vefatı ile sadaret tevcihi bir iki gün ertelenmiş,²⁸⁰ sonrasında Reşid Paşa'nın yerine Ali Paşa sadrazamlığa, Meclis-i Âlî-i Tanzimât reisi Fuad Paşa Hariciye Nazırlığına, Mehmed Emin Paşa'da 11 Ocak 1858 tarihli hümayûn ile yeniden Meclis-i Âlî-i Tanzimât Başkanlığına atanmıştır.²⁸¹ Böylece Mehmed Emin Paşa, Mecâlis-i Âliye memurluğundan yaklaşık bir yıl sonra, 1858'de ikinci defa Meclis-i Âlî-i Tanzimât Reisi olmuştur.²⁸² Kıbrıslı Paşa 29 Ağustos 1858 tarihinde Mehmed Ali Paşa'nın yerine Kaptan-ı Deryâ olunca Meclis Başkanlığından ayrılmıştır. Paşa, Meclis-i Âlî-i Tanzimât'ta en uzun süre görev yapan devlet adamı olmuştur.²⁸³

Devletin malî işlerini görüşmek ve yapılan masrafları düzenlemek amacıyla vükelâ tarafından bir komisyon kurulması hakkındaki kanun teklifi mecliste düzenlenen layiha ile Sultan Abdülmecid'e sunulmuştur. Sultan Abdülmecid'in canı hazırlanan bu layihaya bir hayli sıkılmıştır. Hazırlanan bu layiha hakkında Mehmed Emin Paşa da mecliste, “böyle ufak tefek şeylerle olmaz, bütün ebniye-i hassa'nın tatili ve saray-ı hümayûnun mesarifinin taklili layihaya yazılmak lazımdır” diyerek layihanın genişletilmesi üzerinde durmuştur. Paşanın konuşmaları üzerine komisyon layihayı kapsayan malî konuları bir kat daha genişletmiş ve sağlamlaştırmıştır. Layihanın

²⁷⁸ İnal, a.g.e., s. 87.

²⁷⁹ Kıbrıslı Osmani Seyfi, Reşid Paşa'nın ölüm haberinin duyulması ile Ali, Fuad ve Kıbrıslı Mehmed Paşalarının konaklarında büyük bir sevinç ortamı oluştuğunu söylemiştir. Timur, a.g.e., s. 87.

²⁸⁰ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 41.

²⁸¹ BOA. A.M. (Sadâret Müteferrika Evrakı), No: 17/6. H.27/Ca/1274.

²⁸² BOA. AMKT. NZD. No: 252/82. H.14/B/1274.

²⁸³ Taşkesenlioğlu, a.g.e., s. 105.

genişletilmesi girişimini duyan sultan, paşanın bu girişimine sinirlenerek, paşanın şahsı için “bu hıznrı nefy etmeli” demiştir.²⁸⁴

2.4.2. Meclis-i Âli-i Hazâin Reisi Olarak Tayin Edilmesi

Kuruluřundan kısa bir süre sonra Islahat-ı Maliye Komisyonu'nun adı Meclis-i Âli Hazâin olarak değiştirilmiştir. Meclis-i Âli Hazâin'in ömrü 1860-1867 yılları arasında olmuştur. Yeni meclisin görevi Osmanlı Devleti'nin tüm malî işlerini ıslah ve teftiş etmek, devlet gelirlerinin zayi olmadan tahsilini temin etmek ve yeni gelir kaynaklarının araştırılmasını sağlamaktır. Meclis-i Âli-i Hazâin malî işlerin dzenlenmesi dışında, hazine işlerini denetleme görevinde de bulunmuştur. Henüz Divân-ı Muhâsebât o yıllarda kurulmadığı için bu meclis Divânın görevlerinden bir kısmını da yürütmüştür. Meclis esas görevi olan malî işlerin denetlenmesinin haricinde, denetleme görevini de yerine getirdiği için zamanla ikili denetleme yapamamış bu nedenle 1861 yılında lağvedilmiştir. 1865 yılında tekrar faaliyete geçirilen Meclis, ilk faaliyetlerine pek bir řey eklenmediği dūřünüerek 1867 yılında tamamen kapatılmıştır.²⁸⁵ 1867 yılında Meclis-i Hazâin'in lağvedilmesinden sonra Meclisin ayrıntılı işleri, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye devredilmiş, Meclisin önceki çalışmaları da Meclis-i Vâlâ'da görülmüştür.

Mehmed Emin Paşanın Meclis-i Hazâin Başkanlığına tayini, Mustafa Fazıl Paşa'nın meclis başkanlığından azledilmesinden sonra gerçekleşmiştir.²⁸⁶ Mustafa Fazıl Paşa'nın görevinden alınmasından sonra paşa, 20 Ocak 1866'da Meclis Başkanlığına tayin edilmiştir.²⁸⁷ Mehmed Emin Paşa'ya bu memuriyeti için Osmanî nişânın birinci rütbesi verilmiştir.²⁸⁸ Elli beş bin kuruş olan meclis başkanlığı maaşının beş bin kuruşu hazineye bırakılarak, kalan elli bin kuruş Mehmed Emin Paşa'ya maaş olarak verilmiştir.²⁸⁹

²⁸⁴ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 52.

²⁸⁵ Ahmet Tabakoğlu- Okan ağlar Taşdirek, “Osmanlı'da Mali Denetimin Kurumsal Gelişimi- Maliye Teftiş Heyetinin Kuruluşu”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C. 13, S. 2, 2015, s. 98.

²⁸⁶ BOA. İ. DH. No; 546/37982. H.03/L/1282.

²⁸⁷ İnal, a.g.e, s. 97.

²⁸⁸ “Ma'rûz-ı âkeri kemineleridir ki; Meclis-i Âli-i Hazâin reisi devletlü ibretlü Mehmed Paşa hazretlerine nişân-ı Osmanîyyenin birinci rütbesi ihsân buyrulmuş olduğundan...” BOA. İ.DH. No: 546/38013. H.05/L/1282.

²⁸⁹ “Meclis-i Hazâin riyâsetinin devletlü Mustafa Fazıl Paşa hazretleri uhdesinde sarf ve tahvil ile devletlü ibretlü Mehmed Paşa hazretleri uhdesine tevcihi ve müşârün ileyh uhdeslerinde bulunan elli beş bin kuruş maaştan elli bin kuruşun riyâsetine tahsisiyle kusur-ı beş bin kuruşunun hazineye mend edilmesi husûsuna irâde-i

2.4.3. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Reisi Olarak Tayin Edilmesi

Mecis-i Vâlâ'yi Ahkâmı Adliyye 24 Mart 1838'de kurulmuştur.²⁹⁰ Meclisin esas görevi Tanzimat-ı Hayriyye ve Tanzimat-ı Mülkiyye olarak adlandırılan reformları uygulamak amacıyla kanun ve nizamları hazırlamaktı. Meclisin bir diğer görevi de çıkardığı kanun ve nizamnamelerin uygulanıp uygulanmadığını denetlemektir. Yeni kurulan Meclis, Meclisin toplanma şekli ve işleyiş tarzını belirlemekle beraber, üyelerin düşüncelerini hiçbir etki altında kalmadan serbestçe ifade etmelerini sağlayacak bir ortam yaratmayı hedeflemiştir. Ayrıca Mecliste alınan kararların oy çokluğu ilkesi dâhilinde olması gerekliliği üzerinde durmuştur.²⁹¹

Meclis-i Hazâin'in kapatılmasından sonra Meclisin görevlerinin Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'ye devr edilmesi ile beraber, Meclisin son başkanı Mehmed Emin Paşa'da Meclis-i Vâlâ'ya başkan olarak tayin edilmiştir. Mehmed Emin Paşa'ya Meclis-i Vâlâ Başkanlığında yetmiş beş bin kuruş maaş tahsis edilmiştir.²⁹²

Mehmed Emin Paşa, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye Reisi iken alınan kararlardan bazılarında muhalefette bulunmuştur. Bunlardan biri vilayet düzenlenmesine ilişkin vilayet teşkilatıyla ilgilidir. Paşa yeni teşkil edilmiş vilayetlerin kaldırılarak eski usulüne dönmelerini fikrini savunmuştur.²⁹³

2.4.4. Mecâlîs-i Âliyye Memuriyetleri

Hükümet üyesi olmayıp tecrübelerinden yararlanılmak üzere bazı devlet ileri gelenleri ve vükelâ mâzulleri Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye üyeliğine tayin edilebilirdi. Bunlar "Mecâlîs-i Âliyye memuriyeti" adıyla ve yüksek maaşlarla Meclis-i Vükelâ ve Meclis-i Âlî-i Umûmî'ye üye olurlardı. Ancak bu kişiler meclis teşrifatında nâzırların altında yer alırlardı. Daha sonra bu uygulama II. Abdülhamid döneminde kaldırılmıştır.²⁹⁴

seniyye cenâb-ı padîşâhî müteallik ve şeref sûdur buyurulması mücibince iktizâsı icrâ kılınmış olmakla hazinece tesviye-yi muktezâsına himmet buyurulmuş." BOA. A.MKT. MHM. No: 348/100. H.05/L/1282.

²⁹⁰ Karal "Osmanlı Tarihi" eserinde meclisin kuruluş tarihini 23 Mart 1837 olarak vermiştir. Bkz. Karal, a.g.e., C. VI, s. 120.

²⁹¹ Ali Akyıldız, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", TDV. **İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara, 2003, s. 250.

²⁹² BOA. İ.DH. No: 550/38263. H.22/M/1283.

²⁹³ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 21-39, s. 139.

²⁹⁴ Ali Akyıldız, "Meclis-i Vükelâ", TDV. **İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara, 2003, s. 251-253.

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Mecâlis-i Âliyye'ye memur olarak üç kez tayin edilmiştir.

2.4.4.1. Birinci Defa Mecâlis-i Âliyye'ye Tayin Edilmesi

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, 4 Temmuz 1857'de Meclis-i Âlî-i Tanzimât reisliğinden Mecâlis-i Âliyye memurluğuna atanmıştır. Paşanın bu memuriyete atanması Reşid Paşa ile aralarında geçen husumet üzere olmuştur. Reşid Paşa oğlu Ahmet Celal'i vezir rütbesi ile Tanzimat memuriyetine tayin etmiş, Mehmed Emin Paşa Tanzimat reisi olmasına nazaran kendi bilgisi dışında yapılan bu tayini teşrifatçıdan öğrenmiştir. Bu duruma bir hayli sinirlenen paşa sinirinden hastalanmış, sonrasında Reşid Paşa'nın kendisine gözdağı vermesiyle Mecâlis-i Âliyye memuriyetine tayin edilmiştir.²⁹⁵ Mehmed Emin Paşa'ya bu memuriyetinde elli yedi bin kuruş maaş tahsis edilmiştir.²⁹⁶

2.4.4.2. İkinci Defa Mecâlis-i Âliyye'ye Tayin Edilmesi

Mehmed Paşa 21 Ekim 1858'de yedi bin beş yüz kuruş maaş ile Mecâlis-i Âliyye'ye ikinci kez tayin edilmiştir.²⁹⁷ Paşa kısa süre sonra, 1 Ocak 1859'da görevinden uzaklaştırılmıştır. Meclis memuriyetinden uzaklaştırılan paşaya yetmiş beş bin kuruş olan meclis maaşından atmış bin kuruş mazuliyet maaşı olarak verilmiştir.²⁹⁸

2.4.4.3. Üçüncü Defa Mecâlis-i Âliyye'ye Tayin Edilmesi

Mehmed Emin Paşa, yönetim kademelerindeki çekişmelerden ve özellikle devlette oluşan siyasî polemiklerden fazlasıyla zarar görmüştür. 1857 yılından itibaren iki yıl boyunca adeta bir görevinden diğerine sürgün edilircesine yıpratılmaya ve zayıflatılmaya çalışılmıştır. Paşa özellikle Meclis-i Âlî-i Tanzimât Reisi ile başlayan iki yıllık süreç sonrasında pek çok kısa süreli meclis memuriyetinde bulunmuştur. Paşanın

²⁹⁵ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C.1-12, s. 22.

²⁹⁶ BOA. İ.DH. No: 623/43323. H.08/Ş/1287.

²⁹⁷ "Mârûz-ı Çâker-i Keminleridir ki; İbretlü devletlü Mehmed Paşa hazretleri kapudanlık hizmetine ve ibretlü devletlü Mehmed Paşa hazretleri dâhi mecâlise mêmûr buyrulurak..." BOA. İ.DH. No: 416/27551. H.13/Ra/1275.

²⁹⁸ "Mârûz-ı Çâker-i Keminleridir ki; Mecâlis-i Âliyye'ye memur devletlü ibretlü Mehmed Paşa Hazretlerinin meclis-i mezkûreden affıyla yetmiş beş bin kuruş mêmûriyet maaşından atmış bin kuruşunun mazuliyet maaşı olarak arzında ibkâ olunmuş müteallik ve şeref sudûr bildirilen emir ve irâdesine cenâb-ı padişâhî muktezâyı münîifinden bulunmuş olmakla olbabda emr-ü fermân hazret-i mellehül emrindir." BOA. İ.DH. No: 423/27993. H.26/C/1275.

kısa süreli memuriyetlere tayin edilmesi kendisini yıpratmak isteyen siyasi ekibin marifeti olarak nitelendirilmiştir.

Mehmed Emin Paşa'nın üçüncü defa getirildiği Mecâlis-i Âliye memuriyeti de paşanın kısa süreli vazife aldığı memuriyetlerinden birisi olmuştur. Paşa 28 Mayıs 1865'de üçüncü kez bu memuriyete getirilmiş ve kendisine otuz bin kuruş maaş tahsis edilmiştir.²⁹⁹

²⁹⁹ BOA, A.AMKT. MHM. (Sadâret Mektûbî Kalemi Mühimme Evrakı) No. 336/78, H.11/S/1282.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KIBRISLI MEHMED EMİN PAŞA'NIN SADARETİ

3.1 Sultan Abdülmecid Dönemindeki Sadareti

Sultan Abdülmecid, babası II. Mahmud'un 3 Temmuz 1838'de ölümü üzerine tahta geçti. 22 yıl 7 ay ve 13 gün tahtta kaldıktan sonra 25 Haziran 1861'de Dolmabahçe Sarayında vefat etti. Sultan Abdülmecid'in tahtta olduğu sürede devrinde pek çok önemli olay yaşanmıştır. Bu dönemin önemli olaylarından birisi, hiç şüphesiz, 1848 yılında Avrupa'da ortaya çıkan ihtilal ayaklanmalarıdır. Avusturya hâkimiyetine karşı ayaklanan; ancak Rusya'nın desteğiyle mağlup edilen Macar mültecilerinden bir kısmı Osmanlılara sığınmıştır. Avusturya ve Rusya, Osmanlı Devleti'ne sığınan siyasî mültecilerin kendilerine verilmelerini Osmanlı Devleti'ne iletmıştır. Osmanlı Devleti bu isteği kesin bir dille reddetmiştir. İngiltere ve Fransa'da Osmanlı'nın bu tutumuna destek vermiştir. Avrupa'da anlaşmazlık ve rekabetler bu şekilde yer alırken, Asya'da ise başka çıkar mücadelesi ortaya çıkmıştı. Suriye ve Lübnan'da İngiliz ve Fransızların çıkarları çatışmaktaydı. Tüm yaşanan olumsuz hadiselerin üzerine Osmanlı Devleti ile Ortodoksların korumalığını elde etmek isteyen Rusya arasında, Kırım Harbi meydana gelmişti. Üç yıl süren bu savaş, devlette pek çok olumsuz sonuçlara neden olmuştu. Müttefikler savaşı bitirmek amacıyla barış şartlarını taraflara bildirmiş, tarafların uzlaşmasıyla 30 Mart 1856'da Paris Anlaşması'nı imzalanmıştır. Paris Anlaşması'nın imzalanmasından bir gün önce ise Sultan Abdülmecid Tanzimat Fermanı'nı tamamlar mahiyette olan Islahat Fermanı'nı Avrupalı devlerin baskısı üzerine ilan etmek zorunda kalmıştır.³⁰⁰

Bu önemli buhranların yaşandığı dönemde Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa, Sultan Abdülmecid tarafından üç kez sadaret makamına getirilmiştir.

³⁰⁰ Dönemin siyasi olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Karal, C. VI. s. 83-110; Dönemle ilgili görseller için ayrıca bkz. Haz. Recep Ekicigil, İstanbul kültür ve Sanat Ansiklopedisi, Abdülmecid, Tercüman Kültür Yayınları, C.1, İstanbul, 1982, s. 184.

3.1.1. Birinci Defa Sadarete Tayini

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bürokrasi arasında çeşitli mücadeleler meydana gelmiştir. Bu dönemin en önde gelen devlet adamı Reşid Paşa, siyasî güce hâkim olarak kendine muhalefet eden kişileri merkezden sürme politikası izlemiştir. Bu dönemde Reşid Paşa'nın en büyük rakibi damadı Mehmed Ali Paşa idi. Damad Mehmed Ali Paşa'nın³⁰¹ meslek hayatının büyük bir kısmı Reşid Paşa ile mücadele içinde geçmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın taraftarları ile Reşid Paşa taraftarları arasında ortaya çıkan kişisel çatışmalar öyle bir hâl almıştı ki bu durum bazen devlet meselelerinin önüne dahi geçmiştir. Mehmed Ali Paşa ile arasındaki rekabetten rahatsız olan Reşid Paşa, paşa ve ekibini merkezden sürmek istemiştir. Ancak hısumunu sultanın huzurunda kendisi tarafından sürgün edilmesini uygun bulmadığından bu işi başkasına yaptırmak emelinde bulunmuştur. Bu hususta Mehmed Emin Paşa'nın kayınbiraderi Besim Bey de Reşid Paşa'ya yardım etmeye çalışmıştır.

Besim Bey, bir gün Mehmed Emin Paşa'nın, Mehmed Ali Paşa hakkında, “ben sadrazam olsam Mehmed Ali Paşa'yı kimseye sormadan sürerdim, sonra da padişaha bunu arz eylerdim” sözünü Reşid Paşa'ya yetiştirmiş, Reşid Paşa'nın devlet yönetimi konusunda kendisini desteklediğini düşündüğü bu konuşma ile Mehmed Emin Paşa'nın sadarete getirilmesini sağlamıştır.³⁰² Böylece Reşid Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın rakipleri ile girdiği mücadele ona destek sağlayacağı düşüncesinden yola çıkarak Sadrazam Mustafa Naili Paşa'yı³⁰³ azlettirmiş, yerine 29 Mayıs 1854 yılında Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'yı getirtmiştir.³⁰⁴

³⁰¹ 3 Ekim 1852'de sadarete getirilen Mehmed Ali Paşa'nın en büyük rakibi Mustafa Reşid Paşa idi. Bundan dolayı ilk iş olarak Reşid Paşa ve ekibini İstanbul'dan uzaklaştırmak istemiştir. Ancak Reşid Paşa, Edirne valiliğine gitmeyi reddetmiştir. Mehmed Ali Paşa ile Reşid Paşa arasında giderek artan bu rekabet, devlet kademelerin de kutuplaşmaya sebebiyet verip iki tarafın da göreve tayin ve azillerin de belirleyici oldu. Bunun önüne geçmek isteyen Sultan Abdülmecid Mehmed Ali Paşa'nın kız kardeşi ile Reşid Paşa'nın büyük oğlu Mehmed Cemil Paşa'yı evlendirmiş fakat kurduğu akrabalık bağı da bu faaliyetleri engelleyememiştir. Mehmed Ali Paşa'nın sadaretinin tamamını meşgul eden, Avrupa kamuoyunun da yakından takip ettiği, ikisi arasında ki çekişmenin zirveye çıktığı konulardan biri de sarraf Cezayirli oğlu Mıgırdiç meselesi olmuştur. Mehmed Ali Paşa'nın Reşid Paşa'nın sarrafı olan Mıgırdiç'in hesaplarının incelenmesi ve hapsedilmesiyle başlattığı süreç, işlerin tersine dönüp kendisinin sarraftan rüşvet aldığı suçlamasıyla yargılanmasına kadar ileri gitmiştir. Bkz. Serap Sunay, “Damat Mehmed Ali Paşa”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, Ek. 2, İstanbul, 2016, s. 217.

³⁰² Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 40, s. 69.

³⁰³ Cevdet Paşa tarafından “ümî bir adam”, olarak tarif edilen Mustafa Naili Paşa'nın azline, Reşid Paşa ile geçimsizlikleri sebep olmuştur. Rivayete göre sadrazamın oğlu Veliyüddin Rıfat Paşa, Paris elçisidir. Reşid Paşa'da Paris'e borçlanma müzakereleri için bu işten anlayan bir memurun oraya gönderilmesi gerektiğini teklif etmiştir. Reşid Paşa'nın her işe müdahalesinden sıkılan sadrazam Mustafa Naili Paşa meclis adabına aykırı konuşma yapmıştır. Paşa konuşmasında: “Benim Paris'te boyum kadar oğlum var. Buradan memur gönderilmesi ona hakaret değil midir? Senin bacak kadar piçin öldüğünde kederlendin, ben evladımın

Mehmed Emin Paşa'nın sadarete tayini üzerine yazılan hatt-ı hümayun sureti ise şu şekilde yazılmıştır.

Benim Vezîr-i me'âlî-semîrim

Selefin Mustafa Paşanın bil-îcâb infisâli vuku bulmuş olduğuna ve sen hizmeti sadarete ehil ve erbaba bulunmuş idüğüne binâen sadaret hizmet-i mu'tenâsî uhde-i istihâlîne ve uhdeden münhall olan kapudanlık memuriyet-i mühimmesi mecâlîsce memur Halil Paşaya tevcih ve ihâle kılınmış olmakla işbu hatt-ı hümayûnumuz tastîr olundu. Rabbimiz Teâlâ ve takaddes hazretleri cümleyi muvaffak buyura âmin.³⁰⁵

Mehmed Emin Paşa'nın sadareti hakkında sunduğu rikâb-ı istizâmî ise şöyledir.

Atufetlü Efendim Hazretleri

Bu günde nâil olduğum ihsânî celil-i cenâb-ı veliyyül nimetin hasb-el-ubûdiyye bizzat teşekkür zımında zât-î vâlâyî Şeyhülislâm'ı vükelâ-yı fehm huzuru mutat olan memuriyet-i kirâm-ı hazretiyle hâk-i pâ-yî ârâ-yî hazret-i veliyyül nimete yüz sürmek şerefine nâil âbid-ânem dahi bir nimet-i cihânî kıymet olmasıyla her ne vechle emr-ü fermân-ı ikrâmdan ünvân-ı hazret-i padîşâhî müteallik ve şeref sudûr buyurulur ise muktezâ-yî menfî icra olunacağı beyânıyla tezkire-i senâ-verî terkîm kılındı efendim.³⁰⁶

Reşid Paşa'nın Mehmed Emin Paşa'yı sadarete getirmesi, Damad Mehmed Ali Paşa aleyhinde kullanmak niyetine dönükse de paşa sadarete geldikten sonra Reşid Paşa'nın isteğini yerine getirmekten vazgeçmiş, Reşid Paşa ve Mehmed Ali Paşa arasındaki gerginliği düzeltme yoluna gitmiştir. Mehmed Emin Paşa iki paşa arasını düzeltme düşüncesini sadrazam olduktan altı gün sonra toplanılan özel bir mecliste dile getirmiştir. Bu mecliste önce Reşid Paşa, Başkâtip Mustafa Paşa'nın Mecâlîs-i Âliye'ye tayini ile onun görüşlerinden istifade etmek istediğini belirtmiştir. Mehmed Emin Paşa da Reşid Paşa'nın bu fikrine karşılık “evet, onu da almalıyız, Mehmed Ali Paşa'yı da vazifelendirilmeliyiz niçin boş otursunlar” şeklinde karşılık vermiştir. Bunun üzerine

mahzun olmasını ister miyim? Sen bana sadrazamlık yaptırılmıyorsun” şeklinde uygunsuz sözler sarf etmiştir. Reşid Paşa ise Naili Paşa'ya cevaben: “Sadrazamsan Allah mübarek kılsın. Ben de senin kavas başın değilim ya. Bende üç kere o makama geldim” diyerek meclisten çıkmıştır. Mustafa Nailli Paşa'nın azledilmesi Reşid Paşa ile aralarında geçen bu tartışma üzerine gerçekleşmiştir. Bkz. Aksun, a.g.e., s. 350.

³⁰⁴ Eski sadrazamlardan Sarım Paşa, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın sadarete getirilmesine karşı duyduğu öfke, dâhiliye nazırı Said Efendi, Dîvân-ı Hümayûn tercümanı Nureddin ve bebekli Saib beylerin bir akşam yemeğine Sarım Paşa'ya gittikleri esnada ortaya çıkmıştır. Sarım Paşa misafirlerine: “Bâb-ı Âli'de ne var ne yok” diye sorular yöneltmiştir. Misafirleri Sarım Paşa'ya bir gün evvel Giritli Mustafa Paşa ve Reşid Paşa arasında oluşan tartışmanın neticesinde, Mustafa Paşa'nın sadareten azledilmesi ile yerine Reşid Paşa'nın yardımıyla Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın sadarete tayin edildiği haberini vermişlerdir. Olaydan haberi olmayan Sarım Paşa bu haber üzerine aniden sinirlenerek, Reşid Paşa hakkında ağzına gelenleri söylemeye başlamıştır. Sarım Paşa: “Benim onları vaktinde sürgünden kurtarışım, gün olur bir gün gelir onlarda bana yardımcı olurlardı diye, şimdi ben görevden alınmış böyle otururken nasıl olur da Kıbrıslı'yı sadarete getirir” diyerek Reşid Paşa'ya duyduğu kızgınlığı dile getirmiştir. Bkz. İnal, a.g.e., s. 85.

³⁰⁵ BOA. İ.DH. No: 302/19109. H.03/N/1270.

³⁰⁶ BOA. İ.DH. No: 302/19118. H.04/N/1270.

Reşid Paşa şaşkınlık içerisinde: “Afedersiniz, Mehmed Ali Paşa onun gibi bir kişi değildir. Daha tehlikeli bir adamdır. Onun içimize girmesi hiç iyi olmaz” diyerek konuyu kestirip atmıştır. Bu olay üzerine Reşid Paşa, Mehmed Emin Paşa’nın kendisinin destekçisi olmadığını anlamış ve paşanın azli için çalışmalara başlamıştır. Henüz bir hafta önce kendi desteği ile sadarete getirmeye çalıştığı Mehmed Emin Paşa’nın hemen azlini temin etmeye kalkışması hoş olmayacağından Reşid Paşa, Kıbrıslı’yı sadareten azlettirmek için bir takım sebepler ortaya çıkarması gerektiğine karar vermiştir.³⁰⁷

Reşid Paşa’nın Mehmed Emin Paşa’ya karşı olan muhalefeti Arabistan Ordusu Müşirliğine tayin edilen Mütercim Rüşdü Paşa’nın bu göreve gitmemesi hususunda Rüşdü Paşa’ya destek vermesi ile ayyuka çıkmıştır. Mehmed Emin Paşa, Rüşdü Paşa’nın seraskerliği sırasında, Arabistan Ordusu Müşirliği’nden azledilmiş olduğu için Rüşdü Paşa’ya karşı kin gütmüştür. Kinini devam ettiren paşa, Rüşdü Paşa’nın vazifesini yerine getirmemesi hâlinde paşanın sürgüne gönderileceği emrini vermiştir. Reşid Paşa da Kıbrıslı’nın itibar etmediği kişiyi desteklercesine, Rüşdü Paşa’nın yanına Cevdet Efendi’yi gönderip, kendisinin Arabistan’a gönderilmesinde oyunun ve rızasının olmadığı bilgisini Mehmed Emin Paşa’ya ulaştırmıştır. Bu olayın daha da ötesinde Mehmed Emin Paşa, Meclis-i Mahsûs’ta Rüşdü Paşa’nın Şam’a gönderilmesini ve eğer buraya gitmezse hakkında şiddetli muamele yapacağını söylemesi üzerine, Reşid Paşa, paşanın bu söylemine muhalefet ederek, “yok, bir adamın itizar ve istifası üzerine sürülmesine kadar gidemem. Hürriyet kapısını örtemem. Ben öyle cebre dayalı muameleyi öngören reyin sahibi olamam” diyip bu karara engel olmaya çalışmıştır.³⁰⁸ Esasında Reşid Paşa’nın buradaki amacı, Mehmed Emin Paşa’nın düşmanlarını merkezde tutmaya çalışarak onun sadareten azlini kolaylaştırmak olmuştur. Nitekim 23 Kasım 1854 yılında Reşid Paşa emeline ulaşmış, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’yı sadareten azlederek kendisi dördüncü defa sadaret makamına gelmiştir.³⁰⁹ Mehmed Emin Paşa’nın ilk sadareti yalnızca altı aya yakın bir müddet sürmüştür.

³⁰⁷ Fatma Aliye Hanım, **Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1994, s. 132.

³⁰⁸ Fatma Aliye Hanım, a.g.e., s. 132.

³⁰⁹ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 1-12, s. 26.

3.1.2. İkinci Defa Sadarete Tayini

Sultan Abdülmecid döneminde ekonomiyi birinci derecede etkileyen olay, Kırım Savaşı³¹⁰ olmuştur. Ekonomi bu savaştan ciddi manada olumsuz etkilenmiştir. Hatta savaşın malî olumsuzluklarını engellemek için halkta büyük bir hamiyetkârane bir hareket vuku bulmuştur. Rum, Ermeni ve diğer milletlerden kimseler Bâb-ı Âli'ye hisselerine düşen hizmeti yapmaya hazır olduklarını belirten arzlar takdim etmişlerdir. Vükelâ, ricâl, ulema ve memurlar da boş durmayarak savaşın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için nakdî yardımlar yapmaya çalışmışlardır. Devlet erkânının ekonomiyi desteklemek için yaptıkları nakdî yardımlar aşağıdaki listede gösterilmiştir.³¹¹

Tablo 1. Devlet Erkânın Yaptıkları Nakdi Yardımlar

Sadrazam Naili Paşa	300.000
Şeyhülislam Arif Efendi	25.000
Eski Sadrazam Rauf Paşa	50.000
Reşit Paşa	300.000
Serasker Rıza Paşa	200.000
Fethi Paşa	150.000
Damat Halil Paşa	75.000
Şekip Paşa	50.000
Ali Galip Paşa	100.000
Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa	100.000
Maliye Nazırı Sufuti Paşa	100.000
Hasip Paşa	75.000
Mısırlı Kamil Paşa	150.000
Sadrazam Müsteşarı Mahmud Nedim Bey	25.000
İhtizap Nazırı Hüseyin Bey	50.000

³¹⁰ Kırım hadisesi Rusya'nın kutsal yerler üzerindeki hak iddiaları nedeniyle çıkmıştı. Kırım Savaşı Kutsal Yerler meselesini bahane ederek harekete geçen ve Doğu Meselesini kendi lehine çözmek isteyen Rusya, Avrupa dengesini korumak isteyen diğer Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin yanında bulunmasıyla amacına ulaşamamıştır. Avrupa Devletleri açısından ise Kırım Savaşı Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın baskısından kurtarmak için yapılmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. Keleş, a.g.t., s. 378.

³¹¹ Ahmet Rasim, **Osmanlı Tarihi**, Yay. Haz. Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız, C.II, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 392-393.

Tabloya bakıldığında, 1.750.000 bin kuruş para toplandığı ve devlet erkânının kendi gelirine göre yardımda bulunduğu görülmektedir. Yapılan bu yardımlar, savaşın maliyeye verdiği geniş çaptaki olumsuzlukları ortadan kaldırmak için yeterli olmamıştır. Osmanlı Devleti, ekonomiyi canlandırmak için elbette daha güçlü bir kaynağa ihtiyaç duymuş, bu nedenle savaş harcamalarını karşılamak için, İngiltere ve Fransa'dan büyük dış borçlar alma yoluna gitmiştir. Kırım Savaşı'nın ekonomide oluşturduğu tahribata karşı tedbir olarak ilk defa 24 Ağustos 1854'te alınan birinci dış borçlanmayı;³¹² ikinci kez 1855'te, üçüncü kez 1858'de ve dördüncü kez 1860'ta yapılan dış borçlanmalar izlemiştir. Yapılan bu dış borçlar, ilk zamanlar Osmanlı maliyesini rahatlatmış olsa da sonraki süreçte Osmanlı Devleti hazinesine büyük külfet yüklemiştir. Dış borçlanmada durum böyle iken; iç borçlanma kapsamında Galata sarraflarından yüksek faizler ile borç alınmıştır. İç borçlanma için rehin olarak verilen mücevher ve borç senetlerinin birçoğu yabancı bankerlerin eline geçerek dış borçlanma şeklinde statü kazanmıştır. Mehmed Emin Paşa, ortaya çıkan yüksek dış borçlanmayı gayet sert bir dille tenkit etmiştir. Bu eleştirileri işiten Sultan Abdülmecid Sadrazam'a açıkça cephe almaya başlamıştır.³¹³

Mehmed Emin Paşa gibi Sadrazam Ali Paşa'da ekonominin olumsuz durumuna dikkat çekerek, Sultan Abdülmecid'e: "Devlet-i Aliyye'niz bitti, himmeti şahanenize muhtaçtır" sözlerinde bulunmuştur. Ali Paşa daha sonra maliyenin bu hâlde olmasının sebeplerinin saray harcamaları olduğunu belirten bir mazbata kaleme almıştır. Sultan Abdülmecid hem saray masrafları hakkındaki görüşleri hem de daha önce kendisine karşı söylemlerde bulunması nedeniyle, Ali Paşa'nın yazdığı mazbatayı takdim etmesine müsaade etmeden onu makamı sadaretten azletmiştir. Sultan, Sadrazam Ali Paşa'nın sadaretten azledilmesinden sonra yerine Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'yı tayin

³¹² Kırım Savaşı'nın giderlerini karşılamak amacıyla yapılan bu borçlanma Osmanlı Devleti'nin yaptığı ilk dış borç anlaşmasıdır. Sultan Abdülmecid'in, 4 Ağustos 1854 tarihli fermanı ile 3 milyon sternlik dış borçlanma yapılmıştır. Borç anlaşması Osmanlı Devleti ile Büyük Britanya arasında değil, Osmanlı Devleti ile Londra bankerlerinden Dent, Palmer and Company ve bunun Paris Şubesi, Goldsmith and Company arasında yapılmıştır. Anlaşmaya göre faiz haddi % 6 itfa akdi % 1 ve ihraç fiyatı % 80 olarak belirlenmiştir. Bkz. Ahmet Kamil Tunçel, Murat Yıldırım, "1854-1874 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması: Kaç Milyar Dolar Osmanlı Devleti'nin İflasına Neden Oldu", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C.16, S. 1 (1- 26) , Haziran 2014, s. 7-8.

³¹³ "Mehmed Emin Paşa", *Yaşamları ve yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul Yapı Kredi Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 136.

buyurmuştur.³¹⁴ Mehmed Emin Paşa 8 Ekim 1859 Salı günü ikinci defa sadrazam ilan edilmiştir.³¹⁵

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın ikinci defa makam-ı sadarete getiriliş hakkındaki hatt-ı hümayûnun sureti şu şekilde yazılmıştır.

Benim Vezîr-i meâli-semîrim Mehmed Paşa
Ali Paşa'nın bu kere infisâli vuku'ûna mebnî hizmet-i sadâretin âhâr bir zâta ihâlesi lazım gelerek muktezâ-yi dirâyet ve fetânetin üzere mesâlih-i devlet-i aliyyemizin hüsn-i rü'yet ve tesviyesine say'ü gayret edeceğin meczûm bulunduğundan hizmet-i celîle-i mezkûre uhde-i liyâkatine tevcih ve ihâle kılınmış olmasıyla sâir vükelâ-yı devlet-i aliyye ile bil-ittihâd kâffe-i mihân-ı saltanatı seniyyemizin ber matlûb hüsn-ü tesviyesine dikkat ve ihtimâm eyliyesin. Rabbimiz teâlâ ve takaddes hazretleri her halde tevfikât-ı semadaniyesine mazhar buyura âmin.³¹⁶

Mehmed Emin Paşa'nın ikinci sadaretinde, sultanın şahsına karşı yapılan Kuleli Vakası'nın³¹⁷ etkilerinin ortadan kaldırılması ve halkı teskin etmesi amaçlanmıştır.³¹⁸ Ayrıca Paşa'nın bu sadaretinde oluşan malî sıkıntının ortadan kaldırılması ve sarayda ilerleyen isrâfâtın önüne geçmesi ümit edilmiştir. Devletin maliyesinin kötü gidişatı Mehmed Emin Paşa'nın sadarete tayini üzerine icra edilen rikâb töreninde dahi dile getirilmiştir. Bu törende Sultan Abdülmecid, malî sıkıntıdan bahsederken üzgün bir şekilde konuşmasını yapmıştır. Sultanın üzüntülü hâlini gören Mehmed Emin Paşa sultana dönerek: “Bu bir hali buhrandır, Devlet-i Aliyye böyle mali sıkıntılara birçok kez düşmüştür, İnşallah bu da geçer. İş ancak bizi bu hâle getiren sebepleri bilip bu sebeplerden sakınılarak halledilecektir. Yoksa geçmişe teessüfün bir faydası yoktur” ifadeleriyle sebeplerin derhal bulunarak çözüme başlanması üzerinde durmuştur.³¹⁹

Yine bir gün Sultan Abdülmecid, yeni Sadrazam Mehmed Emin Paşa ile mali sıkıntılar üzerinde konuşurken, aşırı derecede hüznü ve kederli olarak, “beyhude yerlere birçok masraflar olmuş, keşke bu masraflar edilmeyeydi” sözleriyle geçmişte

³¹⁴ Aksun, a.g.e., s. 404.

³¹⁵ BOA. A.MKT. UM. No: 372/60. H.22/Ra/1276.

³¹⁶ İnal, a.g.e., s. 90.

³¹⁷ Tanzimat uygulamalarının bazı kesimlerde ortaya çıkardığı hoşnutsuzluk ve Kırım Savaşı sonrası devlette oluşan mali sıkıntılarının etkisiyle istedikleri yere getirilmemiş bazı asker ve mülkiye memurları tarafından bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyet Sultan Abdülmecid'in padişahlığına son vermeyi amaçlamaktadır. Fakat cemiyetin kuruluş amacının mirliya Hasan Paşa tarafından hükümete ihbar edilmesi ile cemiyet üyeleri baskınla yakalanarak Kuleli Askeri Lisesi'ne götürülmüş ve sorgulamaları burada yapılmıştır. Sorgulamalar burada yapıldığı için bu isyan hareketi tarihe “Kuleli Vakası” olarak geçmiştir. İsyanlıların yargılamalarını ise sadrazam Mehmed Emin Paşa öncülüğünde oluşturulan bir komisyon yapmıştır. Bkz. Zekeriya Türkmen, “Kuleli Vakası”, **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 26, Ankara, 2002, s. 356.

³¹⁸ Varol, a.g.m., s. 275.

³¹⁹ İnal, a.g.e., s. 90.

bilinçsizce yapılan harcamalara eseflenmiş, Mehmed Emin Paşa'dan bu işe bir çözüm bulmasını istemiştir. Paşada eseflenen sultanı sakinleştirmek için “ricâlin himmeti dağları devirir” kaidesini söyleyerek sultanı teselli etmeye çalışmıştır.³²⁰

Ekonominin içinde olduğu durumun böyle olup, bu durumun bilinmesine rağmen sultan ve saray sorumsuz şekilde harcamalar yapmaya devam etmiştir. Özellikle yaptırılan yeni Dolmabahçe Sarayı, padişahın adını taşıyan kışlalar ve okulların yapımı bir de ordunun gereksinimleri için yukarıda bahsedildiği üzere İngiltere ve Fransa'dan alınan dış borçlar maliyeyi geri dönülmez yokuşa sürmüştür. Bu nedenle maliyenin olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırıp, maliyeye düzen vermek için, Mehmed Emin Paşa öncülüğünde, Serasker Rıza Paşa'nın³²¹ da katılımıyla Tophane'de bir komisyon kurulmuş ve bu konuda çalışmaya başlanmıştır. Komisyonda ilk önce sarraflardan borçlara ait defterler istenmiş, devletin giderleri ile gelirinin arasında çok fazla farkın olmasına vurgu yapılmıştır. Bunun için de kesin bir şekilde masraf tedbirlerine başvurulmuştur. Alınan kararlara tüm devlet memurlarının da uyması yayınlanan hatt-ı hümayûnla bildirilmiştir. Fakat komisyonda alınan tedbirlere karar verenler dahi uymadığında, komisyon faydalı olmamış, devlet mali buhrana sürüklenmeye devam etmiştir.³²²

Malî buhranı aşmak gayesiyle açılan komisyondan bir sonuç alınamaması Sultan Abdülmecid'i bir hayli rahatsız etmişti. Devlet ekonomisinde durum bu iken Sultan Abdülmecid, Mâbey-ni Hümayûnda Rusya İmparatoruna gönderilecek nişan ve hediyeleri devlet erkânına sergilettiği bir tören hazırlatmıştır.³²³ Mâbey-ni Hümayûndaki bu törene ilk olarak Mehmed Emin Paşa gelmiş, burada açılan gümrük gelirleri hakkındaki bir konuda, sultanın annesi için “merhum Valide Sultan bundan da irtikâb etmiştir” ifadelerini kullanarak Valide Sultan'ın rüşvet aldığını iddia etmiştir. Paşanın bu sözlerine sinirlenen sultan, Harem'e döndüğü zaman “bu herif benim ölmüş annemden ne istiyor” diyerek olayın hemen ertesi günü paşadan Mühr-i hümayûnu

³²⁰ Aksun, a.g.e., s. 404.

³²¹ Esas adı Hasan Rıza Paşa'dır. Memiş Ağa adlı bir atarın oğludur. II. Mahmud zamanında saraya alınmış daha sonra Sultan Abdülmecid döneminde vezir ve mâbeyn müşirliğine, ardından da hassa müşirliğine getirilmiştir. Seraskerlik, kaptan-ı deryalık, bahriye nazırlığı Osmanlı Devleti'nde üst memuriyetlerde bulunmuştur. 1877'de vefat etmiştir. “Rıza Paşa Maddesi”, **Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlı Ansiklopedisi**, C. II, İkinci Baskı, İstanbul:2008, s. 464.

³²² Sertoğlu, a.g.e., s. 3105.

³²³ Aksun, a.g.e., s. 405.

aldırarak, paşayı azletmiş³²⁴ yerine Meclis-i Âlî-i Tanzimât Başkanı Mütercim Rüştü Paşa'yı³²⁵ tayin etmiştir.³²⁶

Sadaret mührünün alınması paşanın çok ağrına gitmiştir. Paşa azledilmesinin ertesi günü kendisinden Müh-ri hümâyûnu almaya gelen ma-beyinciye: “Efendimiz beni çocuk oyuncağı mı zannediyor? Daha perşembe günü bana çok dua etti, işler senin sayende iyi gidiyor rahatım yerinde Allah seni başımızdan eksik etmesin dedi, sonra da bana ne muamelede bulundu ben çocuk oyuncağı değilim” ifadeleriyle azline duyduğu kızgınlığı dile getirmiştir.³²⁷

Sultan Abdülmecid, Mehmed Emin Paşa'dan Mühr-i hümâyûnu aldıktan sonra pişmanlık duymuş ve paşanın gönlünü almak için Kıbrıslı Yalısı'na gitmiştir. Sultan, paşanın tekrar vazifesine dönmesini istemiştir. Paşaya vazifesine dönmesi koşuluyla Çavuşbaşı Çiftliği'ni hediye edeceğini söylemiştir. Paşa, sultana; kendi çiftliklerini idare edemediğini başka bir çiftliği istemediğini beyan ederek, sultanın teklifini geri çevirmiştir.³²⁸

Mehmed Emin Paşa'nın sadarettten azledilmesi İngiltere Kraliçesinin de dikkatini çekmiş ve paşanın azledilmesinden duyduğu üzüntüyü, sultana yazdığı bir name ile iletmek istemiştir. Namesinde Mehmed Emin Paşa ile alakalı şu cümleleri sarf etmiştir: “Kıbrıslı epeyce işlere bakıyordu. Azlini işittim, teessüf ettim” ifadelerinde bulunarak, hem dürüst, hem de dirayetli bir devlet adamının görevden alınmasından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.³²⁹

³²⁴ Sultanın hazırlattığı bu tören Rıza ve Safveti Paşalar tarafından Kıbrıslı Paşa'nın azledilmesi için bir fırsat olarak nitelendirilmiştir. Paşalar bu töreni fırsat bilip bazı teşebbüslerde bulunmuşlardır. Bkz. İnal, a.g.e., s. 91.

³²⁵ Asıl adı Mehmed Rüştü olup “Mütercim Rüştü Paşa” olarak tanınmaktadır. 1811'de Sinop'ta doğmuştur. Nizamiye ordusuna asker sonra binbaşı daha sonra da Bâb-ı Serasker-i Mütercim-i olup, kaymakam ve miralay olmuştur. Dar-ı şûra azası ve reisi, hassa müşiri, serasker, Meclis-i Âlî-i Tanzimât azası, Tophane Müşiri, Mecâlis-i Âliye Azası, Meclis-i Âlî-i Tanzimât reisi, Meclis-i Hazâin-i reisi, Meclis-i Vâla reisi görevlerinde bulunan Rüştü Paşa, beş defa sadrazam olmuştur. Bkz. Süreyya, a.g.e., s. 1407. Mehmed Rüşdü Paşa II. Mahmud tarafından askeri nizamnameleri tercümeyle memur edilmiştir. Bu alanda yaptığı çalışmaları ile kendisine “Mütercim” diye hitap edilmiştir. Otoriter bir kişiliğe sahip olan Rüşdü Paşa'dan, Ali ve Fuad Paşalar dahi ondan çekinmişlerdir. Bkz. Karal, a.g.e., C. VI, s. 113-114.

³²⁶ Sertoğlu, a.g.e., s. 3105.

³²⁷ İnal, a.g.e., s. 92.

³²⁸ Zeynep Dirvana (03.10.2020).

³²⁹ Sertoğlu, a.g.e., s. 3105.

3.1.3. Üçüncü Defa Sadarete Tayini

Sultan Abdülmecid, saltanatının son döneminde Balkanların batı bölgelerinde ortaya çıkan, halkın mütemadiyen yönetimden hoşnutsuzluğu, meselesi ile uğraşmıştır. Sultan, bu dönemde hem devletin bu kötü durumuna el atabilecek hem de Rumeli’de meydana gelen hoşnutsuzluğu ortadan kaldıracak tecrübeli bir sadrazama ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle Mehmed Emin Paşa’yı Rumeli’de bir düzen tesis etmesi için 27 Mayıs 1860’ta üçüncü defa sadrazamlığa getirmiştir.³³⁰

Mehmed Emin Paşanın üçüncü defa sadarete tayini üzerine yazılan hatt-ı hümayûnun sureti şu şekildedir.

Benim Vezîr-i meâli-semîrim Mehmed Paşa

Reşid Paşa’nın bu defa infisâli vukuu bulduğundan mend-i sadâret derkâr olan dirâyet ve gayretle mebni asâkir liyâkatine tevciye ve ihâle kılınmış olmakla mesâlih-i devlet-i aliyemizin ber-vech-i matlub hüsn-i tesviyesi emri ehemmiyet tarafından vesâir vükelâ-yı devlet-i aliyemiz taraflarından huzur-ı mesâî ve gayret olsun. Rabbimiz teâlâ ve takaddes hazretleri cümleyi muvaffak buyura âmin.³³¹

Mehmed Emin Paşa sadrazam olduktan birkaç gün sonra Rumeli’de yaşayan Osmanlı tebaasının ahvâlini teftiş için bölgeye gönderilmiştir.

3.1.3.1. Rumeli Teftişi

Mustafa Reşid Paşa’nın “eyâlet ahvâlini teftiş etmek, ahâliye hatt-ı hümayûnun muhteviyatı hakkında izahat verip onların üzerinde husûle getireceği tesirâta dair itâ-yı malumât eylemek”³³² sözü üzerine, Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı’nı ilanından sonra, Anadolu ve Rumeli eyaletlerinde yaşayan halkı denetlemek ve Tanzimat Fermanı’nın içeriği hakkında onları bilgilendirmek amacıyla pek çok teftiş heyeti göndermiştir. Osmanlı sultanları, teftiş heyetini uzman ekiplerden oluşturduğu gibi sadrazamları da teftiş heyetinin başına memur kılmıştır.

Osmanlı Devleti’nin Rumeli cihetine gönderdiği teftiş heyetlerinden biri, 1860 yılında Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’nın öncülüğünde gerçekleşmiştir. Teftiş, Rusya’nın Osmanlı karşıtı faaliyetleri ve iftiralari üzerine yapılmıştır. Rusya; Rumeli’de, özellikle de Niş sancağında Hristiyan tebaanın mezalime uğramakta

³³⁰ Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Sultanları**, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 176.

³³¹ BOA. HSD. AFT. (Ali Fuad Türkgeldi Evrakı), No: 3/4. H.28/Ra/1277. Belgenin orijinali için ek: 7’ye bkz.

³³² Ed. Philippe Engelhart, **Türkiye ve Tanzimat (Devlet-i Osmaniye’nin Tarihi Islahatı 1826- 1882)**, Çev. Ali Reşat, İstanbul, 1328, s. 45.

olduğuna dair çeşitli iddialar ortaya atmıştır. Bu iddialarını Avrupa devletlerine gönderdiği neşriyatlar ile kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Gönderdiği neşriyatlarında; “Niş sancağında Müslüman halka zulüm ediliyor, bölgede insanlığa aykırı muameleler yapılıyor” diyerek Osmanlı Devleti’nin bölgedeki yönetimine iftirada bulunmuştur. Bunun üzerine, Avrupalı devletler Rusya’nın iddia ettiği söylemlerine kayıtsız kalamayarak, kendileri tarafından oluşturulacak karma bir komisyonun Rumeli’nin bazı bölgelerinde inceleme yapmasını Osmanlı Devleti’ne teklif etmiştir. Osmanlı yönetimi, Rusların bölgedeki Bulgarları kışkırtma faaliyetlerini artıracığı ihtimali üzerine bölgeye yabancı bir komisyonun gönderilmesini uygun bulmamıştır. Bu nedenle Osmanlı yönetimi bölgenin teftişine Süleyman Paşa’yı memur kılmıştır. Fakat Fransızlar Süleyman Paşa’nın memuriyetine itiraz etmişlerdir. Bu itiraz üzerine İsmail Paşa ve mutemed bir zatın başkanlığında üst düzey Osmanlı memurlarından oluşturulacak iki komisyondan birinin Niş bölgesine diğerinin de Bosna taraflarına gönderilmesi Osmanlı devleti tarafından Avrupa devletlere teklif edilmiştir. Avrupa devletleri, kararlarından vazgeçmeyerek, bölgeye karma bir komisyonun gönderilmesi hususunda ısrarlarını sürdürmüşlerdir. Sadrazam Mütercim Rüşdü, Avrupalıların bitmeyen ısrarlarına son vermek için Fransız sefaretine gitmiş, Osmanlı Devleti’nin kendisine sunulan bu teklifi hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini sefire beyan etmiştir. Sefirin kuvvetli itirazları üzerine Rüşdü Paşa, teftişe kendisinin gideceğini belirterek sefaretten ayrılmıştır.³³³ Rüşdü Paşa’nın sefir ile arasında geçen teftiş meselesini üzerinden henüz uzun bir süre geçmemişken Rüşdü Paşa 26 Mayıs 1860 Pazar günü sultanın kararı ile azledilmiş ve kendisinden Mühr-i hümayûn alınmıştır. Rüşdü Paşa’nın azlinin ertesi günü Mehmed Emin Paşa sadarete çağırılarak kendisine Mühr-i hümayûn verilmiştir. Böylece Mehmed Emin Paşa, Rüşdü Paşa’nın sadareten azlinden sonra 27 Mayıs 1860’da üçüncü kez sadarete tayin edilmiştir.³³⁴

Mehmed Emin Paşa sadaretinin ilk günlerinde, Fransız sefirinin saraya gelerek Rüşdü Paşa’nın Rumeli Teftişi için kendisine verdiği “ben giderim” sözünü hatırlatmasıyla karşı karşıya kalmıştı. Kıbrıslı Paşa, sefire bir söz verildiğinin ve bu sözü tutmak gerektiği üzerinde durarak, sultana teftişe gideceğini beyan etmiştir. Sultan Abdülmecid, paşanın teftişi için onay vermiş beraberinde teftiş için hazırlıklara

³³³ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 101.

³³⁴ İnal, a.g e., s. 92.

başlanmıştır. Sultan, Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli'yi Teftişi³³⁵ üzerine bir de hatt-ı hümâyûn yazmıştır. Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi üzerine yazılan hatt-ı hümâyûnün sureti şöyledir.

Benim Vezîr-i meâli-semîrim

Sınıf-ı tebaa-yı devlet-i aliyemizin ezher cihet âsâyiş ve emniyet-i refâh ve saâdet hâlleri nezdimizde ne mertebe mültezem olduğu ma'lumundur. Şu maksadın tamamı husûlî ve bazı hâllerde me'mûrîn vesâire taraflarından hilâf-ı tenbîhât bu babda bir güne hâl ve hareket vukuu takdirinde kaviyyen men ve def'i matlubumuz olduğuna senin dirâyet ve ma'lûmın der-kâr bulunduğuna mebnî tahkik ve ıslâh-ı ahvâl-i tebaa me'mûriyyet-i mühimme ve mahsusâsıyla Rumeli cânibine azîmetin irâde-i şâhânemiz iktizâsından olmasıyla ifâ-yı me'mûriyetle avdetine kadar sadâret kaymakamlığı dâhil Meclis-i Âlî-i Tanzimât reisi Ali Paşa'ya ihâle kılındığından ilân-ı keyfiyete ibtidâr olunsun. 28 Mayıs 1860.³³⁶

Sadrazam Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli eyaletlerine yapacağı teftiş, büyükelçiliklere 30 Mayıs 1860'da resmî yazıyla bildirilmiştir.³³⁷ Prusya Devleti kararın alınmasından dolayı taraflarına yapılan bildirimler için Bâb-ı Âli'ye teşekkürlerini ihtiva eden bir tahrirat göndermiştir.³³⁸ Büyükelçilikler kendi taraflarına resmî olarak bildirilen teftişi yakinen takibe almışlardır. Teftiş heyetini takibe alanlardan birisi İngiltere'dir. Bu konuda özellikle Londra Sefiri Lord John Russel'la, teftişin yapılmasında etkili olan faktörlerin neler olduğu ve teftişin hangi amaçla yapıldığı hakkında görüşmeler yapmıştır. Lord'a teftişin gerçekleşmesinde Bulgaristan'da bulunan Hıristiyan ahâlinin zulm ve haksızlığa uğradıklarına dair bilginin Rusya Devleti tarafından verilmiş olduğunu, bu sebeple de bölgeyi teftişe memur edilecek komisyonun, atılan bu iftirayı yerinde yapacağı teftiş ile ortaya çıkaracağını bildirmiştir. Lord ise Londra sefirine cevap olarak, İngiltere Devleti'nin ve kendisinin bölgede

³³⁵ Cevdet Paşa teftiş heyetinde bulunduğu için teftişin gizli saklı olaylarına da vakıf olmuştur. Cevdet Paşa, Kıbrıslı'nın Rumeli Tetişi için, Ali ve Fuad Paşaların Fransız elçisi aracılığı paşayı İstanbul'dan uzaklaştırmak için uyguladıkları bir politika olduğunu belirtmiştir. Ona göre paşaların Kıbrıslı'yı merkezde istememelerinin sebebi, paşanın varlığının kendi hareket alanlarını daraltacağı düşüncesi idi. Bu sebeple Kıbrıslı'nın merkezden uzunca bir süre uzak olması onlar için bir fırsattı. Öyle ki Paşalar sadrazamın İstanbul'dan ayrılması üzerine hazırlanan törende, teftiş heyetinde bulunan vükelâ ve ricâli teftiş öncesi Bâb-ı Âli'de bir kenara çekip teftişin öneminden bahsederek sadrazamın her hangi bir hatasında uyarılmasını gerektiği hususunda teftiş heyetindeki memurlara tembihlerde bulunmuşlardır. Bkz. Cevdet Paşa, **Marûzât**, s. 22.

³³⁶ İnal, a.g.e., s. 93.

³³⁷ BOA. HR. SYS. No: 1861/1. H.03/B/1276.

³³⁸ BOA. A.AMD. No: 92/56. H.14/20/1276.

gerçekleşmesi düşünülen ıslahatların ve yalanlamaların bir an önce gerçekleşmesini arzu ve temenni ettikleri bilgisini vermiştir.³³⁹

1860 yılındaki Rumeli Teftişi, Rumeli’de halkın Tanzimat’la gelen değişiklikleri nasıl karşıladığını denetlenmesi ile Osmanlı Devleti’nin bölgede hâlen hâkim olduğunu dış devletlere duyurarak, dış devletlerin bölgede oluşabilecek sıkıntılara karşı müdahalelerinin önlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Mehmed Emin Paşa, Mütercim Sani, Pavlaki Efendi, Futyadi Efendi, Gavril Efendi, Meclis Tahkik Azasından Artin Efendi, Cevdet Paşa, Beylikçi Afif Bey, Meclis-i Vâlâ Azasından Sadrazamın kayınbiraderi Besim Bey, Heyet-i Tahrîriye Reisi Kenan Bey, Sadâret Mektûbî Halifelerinden Mesrur Bey, Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası önde gelenlerinden Rıfat Efendi ve Ali Bey ile Meclis-i Âlî-i Tanzimât Tercüme Odası Hulefâsından Kadri Bey ile Dîvân-ı Hümâyûn Mühimmesinden Sami Beylerden oluşan teftiş heyeti vapurla İstanbul’dan hareket ederek 2 Haziran 1860 tarihinde Varna’ya ulaşmıştır.³⁴⁰ Heyetin ilk varış yeri olan Varna’da iki gün kalındıktan sonra heyet, Şumnu’ya hareket etmiştir. Komisyon, Şumnu’da şehre varışın ertesi günü, eşraf, meclis azası ve esnafı konağa çağırarak şikâyeti olanların gizli ya da alenen şikâyetlerini komisyona açıklamalarını istemiştir.³⁴¹ Komisyon Şumnu’dan sonra sırasıyla Hazergrad, Toryak, Rusçuk, Zıştovi, Vidin, Lom, Rahova Köyü, Çervun köyü, Kutlofça, Berkofça, Şehirköyi, Niş, Üsküp, Köprülü, İsvor, Pirlepe, Manastır ve Vodina’ya daha sonra da Selanik’e gelip burada birkaç gün kalmıştır. Paşa heyeti ile birlikte Selanik’te iken Lübnan ve Şam’da Batılı devletlerin kışkırtmaları ile Suriyeli Hristiyan ve Müslümanlar arasında bir isyan çıkmıştı. Bu isyan hareketinin hızla genişlemesi, paşanın teftişi yarıda bırakmasına neden olmuş, paşa İstanbul’a dönmek zorunda kalmıştır. Böylece paşa ve heyeti daha önceden Selanik’e gönderilmiş olan vapurla İstanbul’a dönmüştür.³⁴² Lübnan ve Şam’da zuhur eden olaylar nedeniyle umulandan önce sonlanan bu teftiş hazineye 488.464 kuruşa mal olmuştur. Teftiş için Niş Mal Sandığından 200.000, Üsküp Emvalinden 100.000 ve Selanik’ten 200.000

³³⁹ BOA. İ.HR. No: 181/10024. H.11/C/1277.

³⁴⁰ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, s. 101.

³⁴¹ Yonca Köksal, “Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa’nın Rumeli Teftişi”, **Toplumsal Tarih, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı**, S. 131, 2004, s. 58.

³⁴² Köksal- Erkan, a.g.e., s. 21.

kuruş olmak üzere toplam 500.000 kuruş alınmış ve sarf edilmeyen 11.536 kuruş hazineye teslim edilmiştir.³⁴³

Teftiş heyetinin bölgede incelediği konuların başında, gaspodarlığın³⁴⁴ kaldırılması, köy çorbacılığı³⁴⁵ ve çiftlik meselesiyle ilgili yeni uygulamalar gelmektedir. Teftiş sırasında yapılan yazışmalar ve eyaletlere gönderilen talimatnameler, teftiş için oluşturulan defterlere kaydedilmiştir.³⁴⁶

Teftiş heyetinin bölgedeki titiz çalışmaları, teftişe muhalif devletler eleştirilere neden olmuştur. Fransız diplomat Thouvenel,³⁴⁷ Paris'teki Prusya temsilcisi Pourtales ile yaptığı bir görüşmede Mehmed Emin Paşa'nın teftiş gezisini gündeme getirerek, görüşmede teftiş heyetinin şimdiye kadarki elde ettiği sonuçlarından pek memnun olmadığını dile getirmiştir. Thouvenel görüşmesinde, idarî reformlarda istenilen gelişmenin olmadığı bölgelere Avrupalı bir araştırma komisyonu gönderilmesi hususunda ısrar etmiş, Bâb-ı Âli'nin karma komisyon oluşturma fikrine yapılan itirazı da kabul etmeyeceğini ifade etmiştir.³⁴⁸

Rumeli teftişine müdahil olmak isteyen Batılı devletler, çeşitli oyunlarla teftişe engel olmaya çalışmışlarsa da geniş çapta organize edilen teftiş heyetinin amaçlarını engellemede başarılı olamamışlardır. Mehmed Emin Paşa, Batılı devletlerin ortaya attığı iddiaların asılsız olduğunu, bu teftiş sayesinde ispatlamaya çalışmıştır. Böylece bu

³⁴³ BOA. A.AMD. No: 93/45. H.21/Ra/1277.

³⁴⁴ Gaspodarlık Osmanlı idaresinde ilk önce Eflak Boğdan'da Romen asıllı voyvodolarından sonra onların yerine tayin edilen Fenerli Rum Beylerin ünvanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu beylerin ilk kişisi Nikola Mavrokordato'dır. Gaspodarlar döneminde Memleketeyn'de halkı ve köylüyü iktisaden çokertecek kadar kötü bir idare sergilemişlerdir. Bkz. İlber Ortaylı, "Gaspodarlık", **TDV. İslam Ansiklopedisi**, C. 14, İstanbul, 1996, s. 115.

³⁴⁵ Çorbacılık Bulgar burjuvazisine verilen bir isim olmakla beraber Çorbacılar Osmanlı yönetimi ile sıkı bir işbirliği içerisinde çalışarak Osmanlı yönetiminde idari ve adli kurumlarda görev alabilirlerdi. Bkz. Halil İncalık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Kronik Kitap, İstanbul, 2017, s. 78.

³⁴⁶ Yonca Köksal- Davut Erkan, **Sadrızam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21.

³⁴⁷ Fransız diplomat Edouard Antoine Thouvenel, Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Fransız Dışişleri Bakanlığı'nın Diplomatik Şube Başkanlığı'nda görevli iken III. Napolyon tarafından İstanbul'a büyükelçi olarak atanmıştır. Thouvenel, burada, Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkelerle ilişkilerinde söz sahibi olmak için, çok tecrübeli bir diplomat olan İngiliz büyükelçi Lord Stratford Canning ile kıyasıya bir mücadeleye girişmiştir. Thouvenel, 1855 - 1860 yılları arasında beş yıl boyunca İstanbul'da etkin bir diplomatik misyonu yerine getirmiş, Islahat Fermanı'nın hazırlanmasında fiilen görev almıştır. Bkz. Fatma Uygur, "Fransız Büyükelçi Edouard Antonie Thouvenel ve İstanbul", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.183, S. 183, Kasım 2014, s. 353.

³⁴⁸ Gücüm, a.g.t., s. 173.

bozgunculuğun kamuoyunda kötü bir tesiri olamamış, Rusya ve diğer Avrupa devletleri susmak yolunu tercih ederek, işin ilerisine gidememişlerdir.³⁴⁹

Es Seyyid Mehmed Efendi, Mehmed Emin Paşa'nın teftişteki başarılarını Seyâhat'î Sadâret-i Uzmâ'sın da şu dizeler ile dile getirmiştir.

Teveccühte kulübün ittifakı çok ana dâim
Sadâkatle nazîri yok ânın-çün verdi Hak meydan
Duâ-yı devletinde hiç kusuru yok bu dâinin
Bu nazmindan olur müsbet ne hâcet eylemek îlân
Seyahat-ı sadr-ı devrân nâmına nazm eyledim mahsûs
Ânın evsâfını her kim okursa olıcak hayrân
Heman hüsn-i teveccühtür niyâzım hâk-i pâyinden
Ne devlettir fakîrîn nazmını eylese istihsân
Muallâ sadr-ı devrân Rumeli'den geldi bi'l ikbâl
Bu tarihe gidüp bir kerre Nûrî sen de kıl seyrân.

(12 Ekim 1860)³⁵⁰

Mehmed Emin Paşa'nın eyaletlere yönelik yaptığı bu teftiş gezisi, 1864'te ki Vilayet Reformuna zemin hazırlamıştır.³⁵¹

3.1.3.2. Cebel-i Lübnan ve Şam Olayları

Cebel-i Lübnan ve Şam Olayları Suriye Hristiyanları ile Müslümanlar arasında oluşan husumetten kaynaklanmıştır. Müslümanlardan bir eşkıya grubu Hristiyan nüfusunu katlederek, Hristiyan nüfusunun yaşadığı yerleri de tahrip edip yağmalamıştır.³⁵² Bölgede ortaya çıkan olayları fevkalade tedbir ile önlemesi için Hariciye Nazırı Fuad Paşa ve maiyetine verilen bir komisyon bölgeye sevk edilmiştir.³⁵³

Fuad Paşa, Avrupa müdahalesini önlemek için şiddetli mücadelede bulunarak, kendi emrinde kurulan divânı harplerde birkaç yüz kişiyi idam ettirmiş, eşraftan birçok kimseyi de sürgün etmiştir. Fuad Paşa'nın gazabından Çatana Muharebesi'nde başarılar sergilemiş olan Müşir Ahmet Paşa da nasibini almış, paşa, önce İstanbul'a gönderilmiş, sonra da Fransız sefirinin ısrarıyla bölgeye tekrar getirilerek idam ettirilmiştir.

³⁴⁹ Mahmud Celaleddin Paşa, **Mirât-ı Hakikat**, Yayına Hazırlayan: Doç. Dr. İsmet Miroğlu, Bereket Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 36.

³⁵⁰ Yazıcı-Aslan, a.g.m., s. 997.

³⁵¹ Varol, a.g.m., s. 275.

³⁵² Emine Gümüşsoy, "1860- 1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti", **Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi**, Genel Kurmay Ataşe Başkanlığı Yayınları, S. 12, Ankara 2008, s. 67.

³⁵³ BOA. İ. MMS. (İrâde-i Meclis-i Mahsûs), No: 132/5673. H.29/Z/1276.

Ziya Paşa, Ahmet Paşa'nın katlini şu mısralar ile eleştirmiştir.

Katli valiye verip Şam'da devlet hükmü,
Kıldı telifi muâdât-ı raiyyet hükmü.
Verdi Lübnan'da nasârâya emâret hükmü,
Etti bir Yüzbaşı Memleketeyn üzre kral.³⁵⁴

Suriye'de olaylara şahit olmuş bir kişinin yazdığı ve 1903 yılında Paris'te neşredilen “Souvenir de Syria pur un Tavoin Occularie” isimli eserde Fuad Paşa ile ilgili değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bu esere göre, İngiltere Komiseri Lord Doffrin bir layiha hazırlayarak Suriye, Filistin ve Cebel-i Lübnan'ı da içine alacak bir hıdvlik kurulmasını ve başına da Fuad Paşa'nın getirilmesini teklif etmiştir. Hatta Doffrin bu fikrin yavaş yavaş Fransa ve Avusturya komiserleri tarafından da kabul gördüğünü, Rusya komiserinin ise şimdilik buna karşı olduğunu layihasında ifade etmiştir. Daha sonra Doffrin ele aldığı layihasını Bâb-ı Âli'ye göndermiş, Bâb-ı- Âli de Fuad Paşa'dan layihada geçen konular hakkında görüş almak istemiştir. Fuad Paşa, layihayı okur okumaz telaş ve endişeye düşerek Sadrazam Mehmed Emin Paşa'ya bir tahrirat yazmıştır. Yazdığı tahrirâta İngiltere'nin isteklerinin memleketi parçalamak olduğunu, kendisine Beriyettüşşam'ın verilmesi hâlinde dahi bunu kabul etmeyeceğini ve bölgedeki memuriyetine devamının zor olduğunu belirterek sadrazamdan affını istemiştir.³⁵⁵ Yaşanılan bu olaydan sonra Fuad Paşa bölgede on ay daha kalarak işleri toparlamış ve merkeze dönmüştür.³⁵⁶

Fuad Paşa'nın bölgede verdiği mücadelelerin dışında, Mehmed Emin Paşa da merkezden talimatlar ile olayı yönetmiş, devlet erkânının olaylara karşı duyduğu öfke ve muhalefeti ortadan kaldırmak için var gücüyle çalışmıştır. Fakat tüm çabalarına rağmen kendisine ve olaylara karşı oluşan muhalefetin önüne geçememiştir. Damat Mehmed Ali Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın varlığından rahatsızlık duyup ve onu sadareten azlettirmek için uğraşmıştır. Mehmed Ali Paşa kendisinin sultan akrabası olmasına güvenerek, devlet yönetimini ve sadrazamı ulu orta her yerde eleştirmiştir. Yine bir gün Damat Mehmed Ali Paşa eleştirilerinin birisinde, Kıbrıslı için: “Bu devlet bir hâkimi hazık bulmadıkça idare kabil olamaz” diyerek, paşanın ehliyetizliğini dolaylı yoldan ima etmiştir. Hakkında söylenen sözü işitip bu sözden bir hayli rahatsız

³⁵⁴ Ziya Paşa, **Zafername**, Tercüman 1001 Temel Eser, (Tarihsiz), s. 84.

³⁵⁵ Ali Fuad Türkgeldi, **Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiye**, Yeni Matbaa Yayınevi, İstanbul, 1928, s. 157.

³⁵⁶ Gümüşsoy, a.g.t., s. 247.

olan Mehmed Emin Paşa 28 Şubat 1861 tarihinde bir tezkire yazarak Mehmed Ali Paşa'yı saraya şikâyet etmiştir. Mehmed Emin Paşa'nın yazdığı tezkirenin metni şu şekildedir:

Vakit ve zamanın politika-i umûmiyeye vermekte olduğu inkılâbât iktizâsınca her tarafta ittihâz olduğu gibi devlet-i aliyyenin dâhi berren ve bahren levâzım-ı hâzm-ü ihtiyâta riâyet eylemesi vâcibât-ı umûrdan olmasıyla ol-babda şeref sudûr buyrulan emr-ü ferman-ı hazret-i pâdişâhî üzerine mevâki'-i muktezîyede cem'i tahşîdi lâzım gelen asâkir-i nizâmiyye ve redife-i şâhâne, sâye-i kudret vâye-i hazret-i pâdişâhîde tertib olunarak maaş ve masârifât-ı lâzîmeleri için iktizâ eden akçenin yetmiş yedi senesi vâridâtının serî-ül-husûl olanlarından havâlesi kararlaştırılmış ve cânib-i hazreti ser-askeriden kabul ve muvâfakat ile icrââtına teşebbüs ve müsâraat olunmuş idi. Bugünkü Çarşamba günü Bâb-ı Âli'de mün'akid meclis-i mahsûs-u meşverette kuvve-i bahriyenin tertibiyle sevâhîl-i lâzimeye sevk-i der-miyân oldukda tersâne-i âmirenin altı aylık mürettebât-ı müterâkimesi şimdiden tesviye olunmadıkça bir geminin bile sevk ve tahriki kabil olamayacağı taraf-ı vâlâyî kapudaniden îrâd edildi, Vakiâ akçesiz hiçbir şey yapılamayacağı derkâr ise de hazîne-i celîlenin meydanda olan müzâyakası ve her tarafın şu hâl-i buhranı içinde cümleten elimizden geldiği kadar teshîl-i icrââta mübâderet vâcibe-i zimmet olduğuna ve kuvve-i berriye için yapıldığı ve taraf-ı hazret-i sipeh-dârîden kabul olduğu misüllü kuvve-i bahriye havâyicini dâhi vâridât-ı mürettebeden havaleten tesviyesi mümkün olacağına mebnî burası zat-ı hazret-i kapudaniye ifade oldukda ana cevaben bu devlet bir hâkimi hâzık bulmadıkça idâre kabil olamayacağı bir suret-i mütehevvir-ânede beyân olundu. Yad olunan hâkimi hâzık hizmet-i sadârete ve bundan murad dâhi bu abd-i âciz-i veliyy-i ni'mete matûf olmağın bu muâmele-i mütehevvirâneye taraf-ı kem-terânemden hizmet-i sadâretin bugünkü hâmili, nazarlarında kâfi olmadığı hâlde beyhude tahdîs-i gavâil olunmaktan ise atebe-yi ulyâ-yı hazret-i veliyy-i ni'mete arz-ı hâl eylemeleri daha evlâ idüğü cevabı verildi. Hiçbir şeye değerim olmadığı hâlde vücûd-i acz-i nümûd-i memlûkânemi uğur-ı hazret-i pâdişâhîye feda ettirmiş olan iltifât ve inâyât-ı merhamet gayât-ı tahmiden leyl-ü nehâr ifâ-yı farîza-i zimmet ve tahsîl-i rızâ-yı cenâb-ı veliyy-i ni'mete bezl-i ma hasalî iktidâr olunmakta iken böyle ihtiyâcât-ı zemaniyede münbais bir hâlin zate nakliyle suret-i resmiye ve aleniyyede mevzubahsi edilişi teşebbüsât ve icrâât-ı vak'ada teahhürât ve müşkilât-ı müeddî olacağına ve aksâ-yı metâlib, hizmet-i müftehîre-i veliyy-i ni'meti olup hiçbir sûretle tasdî-i ser-i âliyye mücâseret, ubûdiyyet ve memlûkiyetçe rehîni cevâz olamayacağından şu bahisden sükût ve tasdî'den ictinâb lâzım ise de bulunduğumuz zaman ittihâd-ı sahîh ile hizmet edecek bir vakt-i nazûk olduğuna mebnî atabe-yi ulyâ-yı hazret-i veliyy-i ni'mete arz-ı hale mücâseret olduğu ve ol-babda her ne vech ile emr-ü ferman cenâb-ı pâdişâhî müteallik buyrulursa mantık-ı celîl-i ilhâm adîl-i cümlemiz için mu'tâa ve münkad idiği rehîni ilm-i sâmilîleri buyruldukda irâde ve ihsân efendimindir.³⁵⁷

Mehmed Emin Paşa yazdığı tezkiresinde, vuku bulan bu olayların teskin edilmesi için elinden gelen her ne ise onu yapmaya çalıştığını ve tüm bu uğraşlarını da

³⁵⁷ İnal. a.g.e., s. 95.

devletin imkânı ölçüsünde gerçekleştirdiğini anlatmaya çalışmıştır. Kendisine yöneltilen işinin ehli olmadığı serzenişlerini ulu orta söylenmesi yerine, konunun doğrudan sultana iletilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Devlette bu gibi durumların ortaya çıkması üzerine, kişilerin fırsattan istifade ederek ortalığı karıştırmak yerine, devletin hassas dönemini göz önüne alarak sessizliklerini korumalarını ve devletin menfaati için birlikte hizmet etmeleri gerekliliği üzerinde durmuştur.

Damat Mehmed Ali Paşa da yazılan bu tezkireye karşı sessiz kalmamış 1 Mart 1861 tarihinde yazdığı yazıyla paşanın şikâyetine şöyle cevap vermiştir.

Bugünlerde mesâlih-i devlet-i aliyyeye dair bazı tenbîhât-ı seniyye icrâsı zımında vükelâ-yı fihâm hazerâtında bazıları celb buyrulacağından ol-esnada zat-ı âli âsaf-âneleriyle müşârün-ileyh hazretlerinin te'lîfleri tensîb buyrulmuş olmasıyla muktezâ-yı irade-i seniyye üzere beyân-ı keyfiyyete ibtidâr kılındığı muhât-ı ilim.³⁵⁸

Mehmed Ali Paşa'nın Kıbrıslı Paşa'ya verdiği cevapta, devlette yapılan icraatler ve işler hakkında sultanın paşayı ve vükelâdan önde gelen kişileri huzuruna çağırarak birtakım uyarılarda bulunmasının daha uygun olacağı belirtilmiştir.

Tezkirecilik geleneğinin son güçlü temsilcisi meşhur ve merhum İbnül Emin Mahmud Kemal, ikili arasında geçen yazışmada Damat Mehmed Ali Paşa'yı haksız görmüştür. İnal; vükelâdan birinin padişah damadı olmasına güvenip, padişahın diğer vekiller arasından seçip, vekil tayin ettiği sadrazamı bu şekilde ulu orta küçük görüp aşağılamasını büyük kabahat olarak nitelendirmiştir. Damat Paşa'nın, konuşmaları ile Mehmed Emin Paşa'nın onurunu, haysiyetini ihlal ettiğini ve kendisinin de bir amir olarak, refakatinde bulunan memurlara yaptığı davranış ile örnek olmayacağını ifade etmiştir. Sözlerinin devamında ise bu durum karşısında sultanın kilit isim olduğunu fakat sultanın sessiz kalmasından ötürü tavrını çok garip bulduğunu beyan etmiştir. Ona göre böyle bir durumda sadrazamı hor görüp aşağılanmasına cüret eden şahsın bizzat sultan tarafından azli ya da azarlanması icap etmelidir.³⁵⁹ Fakat İnal'ın düşüncelerinin aksine Osmanlı Devleti'nde gerileme vuku bulmaya başladıktan sonra sadrazam ve vükelânın arasının açık olması, sultanların istediği bir durum olmakla beraber bizzat sultanlar tarafından uygulanan bir siyaset olmuştur. Sultanlar uyguladıkları bu siyaset sayesinde, buldukları konumu sağlamlaştıracaklarına inanmışlardır.

³⁵⁸ İnal. a.g.e., s. 95.

³⁵⁹ İnal'ın konu ile ilgili düşünceleri için Bkz., a.g.e., s. 96.

3.2. Sultan Abdülaziz Dönemindeki Sadareti

Sultan Abdülmecid'in son dönemlerinde sadrazam olan Mehmed Emin Paşa, sultanın 25 Haziran 1861'de vefat etmesiyle, sultanın vefat haberini veliaht Abdülaziz'e vermiş, yeni sultana hükümdarlık sırasının kendisine geldiğini söylemiştir. Sadrazam Mehmed Emin Paşa, veliaht Abdülaziz'e abisinin ölüm haberini söyle söylemiştir: "Efendimiz başınız sağ olsun. Biraderiniz vefat etti. Taht ve saltanat teşrifinize muntazardır, buyurun" sözleriyle Abdülaziz'in tahta geçmesi için davette bulunmuştur.³⁶⁰

Böylelikle yeni Sultan Abdülaziz, Mehmed Emin Paşa'nın da desteği ile 25 Haziran 1861 yılında, Bâbüssâde önünde kurulmuş olan Osmanlı tahtına oturup hükümdar ilan edilmiştir. Sultan Abdülaziz'in cülusu halk nezdinde, devletin selameti ve milletin saadeti için yeniden ümit kapıları açılmasına vesile olmuştur. Cevdet Paşa, Abdülaziz'in cülusuna müteakip yazdığı tarih-i manzumesinde yeni sultanın devlete taze can getirdiğini şu dizler ile dile getirmiştir.

Taht-ı âli-baht-ı osmânîyi teşrîf eyleyüp
Devlete verdi yeniden tâb ü fer Abdülaziz
Mesned-ârây-i hilâfet âb-i rûy-i saltanat
Hazret-i hâkaan-ı memdûhüs'-siyer Abdülaziz
Makdem-i sa'diyle baht-ı tahtı bîdâr eyledi
Dâver-i sâhib-i kıran-ı dâd-ger Abdülaziz
İşte ümmîd-i terakkî şimdi geldi devlete
Tâze can verdi cihâna serteser Abdülaziz
Şark ü garbe hükm-i hikmet-re'yini kılsın revân
Pâdişâh-i din-penâh-i bahr ü ber Abdülaziz
Cevdet'â tenvîr eder âfâkı bu târîh-i tâm
Verdi evreng-i cihân-dârîye fer Abdülaziz. Miladi 1861.³⁶¹

Sultan, cülusundan sonra Mehmed Emin Paşa'yı yerinde bırakmıştır. Fakat çok geçmeden genç padişah ile Mehmed Emin Paşa arasında fikir ayrımı oluşmuş bunda da paşanın fikirlerinde ve kanaatlerinde değişiklik yapmaması etkili olmuştur. Cevdet Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın her gün bir iş bahanesiyle hükümdarın yanına uğradığından bahsederek sultanın, paşanın ziyaretlerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Yine Cevdet Paşa, sultanın bir gün Şeyhülislam'ın yanına gittiğini, Mehmed Emin Paşa'nın da özel bir emir olmamasına rağmen oraya giderek, sultanı göz hapsine aldığını ve buna sultanın çok sinirlendiğini ifade etmiştir. Sultan, paşanın kendisine karşı olan

³⁶⁰ Sertoğlu, a.g.e., s. 3114.

³⁶¹ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C.13-20, s. 143.

tutumlarından hoşlanmayarak paşanın fikirlerine karşı çıkmıştır. Bu nedenle Abdülaziz, Kıbrıslı Paşa'nın fikirlerine karşı çıkmak için, savaş gemisi inşası için elli, atmış kese civarında zam emrini vermiş, Mehmed Emin Paşa da sultanın emrine itiraz etmiştir. Paşa, sultana zam yapılması konusunda şunları söylemiştir: “Efendimiz bu gün devletimiz kabuksuz bir yumurta gibidir. Bir taraftan bir diken dokunacak olursa akıp gidecektir. Evvela malî işlerimizi yoluna koyalım. Daha sonra asker tanzimi ve donanma hazırlanmasına çalışalım.” Sultan Abdülaziz, Kıbrıslı Paşa'nın bu sözlerine cevap olarak: “Evet, ama düşman bizim ıslahatımızı beklemez. Bu meselenin hâlli için herhalde askere ihtiyaç vardır. Şu halde mümkün olduğu kadar ıslahata çalışmalı, hem de ordu ve donanmayı ihmal etmemeliyiz” diyerek paşanın düşüncesini değişmesini istemiştir.³⁶² Düşünceleri değişmeyen paşa ise son olarak “mal muvazenenin tahammülü olmadığı için bunun vakti değildir” demiş ve konuyu kapatmıştır. Mehmed Emin Paşa'nın bu düşünceleri devlet ricâli tarafından da desteklenmiştir. Devlet ricâli de ordu ve donanmanın kuvvetlendirilmesi fikrini paşa gibi makul bulmuş ancak mali işlerin ıslah edilmesinden sonra belirli bir nizam neticesinde bu işe teşebbüs edilmesini uygun görmüştür. Sadrazamın fikirlerine bürokrasisinin de destek vermesi sultanı kızdırmış, sultan kendi fikirleri ile örtüşmeyen sadrazamı, üçüncü ve en uzun sadaretinden azlederek, yerine Mehmed Ali Paşa'yı getirmiştir.³⁶³ Yeni Sadrazam Mehmed Ali Paşa'nın ataması hakkında yazılan hatt-ı hümayûn, Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi Hakkı Bey vasıtasıyla Bâb-ı Âli'ye gönderilmiştir. Ali Paşa'nın sadarete tayini hakkında yazılan hatt-ı hümayûnun sureti şu şekildedir.

Vezîr-i meâli-semîrim Ali Paşa

Mehmed Paşa'nın bu kere bi'l îcâb sadâretten infisâli vuku bularak senin sadakat ve fetânet-ü reviyetin cihetiyle hizmet-i celîle-yi mezkûre-yi hüsni-ifâ edeceğin nezdimizde meczûm olduğundan mesned-i sadâret uhde-i liyâkatine tevcih olunmuştur. 6 Ağustos 1861.³⁶⁴

Paşa'nın bu sadareti bir sene iki buçuk ay sürmüştür. Yeni Sadrazam Ali Paşa'dan kalan mazuliyet maaşı, Mehmed Emin Paşa'ya tahsis edilmiştir. Mehmed Emin Paşa'ya 60 bin kuruş mazuliyet maaş verilmiştir.³⁶⁵

³⁶² Sertoğlu, a.g.e., s. 3116.

³⁶³ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 156.

³⁶⁴ Ahmet Lütfi, a.g.e., C. X, s. 27.

³⁶⁵ Ahmet Lütfi, a.g.e., C. X, s. 27.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nin en kritik olaylarının yaşandığı XIX. yüzyılda meydana gelen olayların siyasî, askerî ve idarî boyutlarının anlaşılabilmesi için en önemli kaynaklardan biri de; bu dönemde önemli olaylara yön vermiş devlet adamlarının biyografileridir. Çalışmamıza konu olan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın hayatı ve memuriyetleri hakkında yapılan çalışmaların yetersiz olması nedeniyle paşanın hayatını aydınlatmaya yönelik bu çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, arşiv belgeleri ışığında paşanın hayatı ve memuriyetleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın idarî ve siyasî faaliyetlerine bakıldığında, paşanın Osmanlı Devleti'nde çok önemli vazifelerde görev aldığı ve başarıları ile adından sıkça söz ettirdiği anlaşılmaktadır. Çözümüne kavuşturduğu olaylar ile devlette bilgisi ve tecrübesine güvenilen Mehmed Emin Paşa; icra ettiği memuriyetlerinde dikkatleri üzerine çekmiştir. Mesleki kariyerine asker olarak başlayan Mehmed Emin Paşa, Akka Kalesi Muhafızlığı, Belgrad Kalesi Muhafızlığı, Arabistan Ordusu Müşîrlüğü ve Kaptan-ı Deryalık gibi önemli vazifelerde bulunmuştur.

Daha sonra idari vazifelerde bulunan Mehmed Emin Paşa'nın meslekî yaşamında idari vazifelerinin dışında diplomatik vazifeleri de öne çıkmıştır. Askeri eğitiminden dolayı 1833-1834 yıllarında Londra ve Paris'te bulunması, paşaya pek çok yönden yarar sağlamıştır. Paşa burada iken yabancı dile hâkim olmuş ve sonrasında Londra Sefareti'ne tayin edilmiştir. Kıbrıslı Paşa; bu vazifesiyle beraber diplomasiye geçiş yapmıştır. Bu vazifede iken 1848 İhtilallerinin etkisi ile ortaya çıkan "Macar Mültecileri Meslesi"nde göstermiş olduğu başarılar ile iyi bir diplomat olduğunu göstermiştir. Yine Londra Sefiri iken Felemenk Kralı'nın tahta geçişini kutlamak amacıyla Flemenk Krallığı'na geçici elçi vazifesiyle memur kılınmıştır. Yaklaşık yirmi gün süren yolculuktan sonra Felemenk'e ulaşarak Kral'ı tebrik etmiştir.

Diplomatik ve askerî görevlerinden sonra dönemin önde gelen meclislerinden Mecâlis-i Âliyye, Meclis-i Valâ-yı Âhkâm-ı Adliyye ve Meclis-i Âlî-i Tanzimât riyasetinde bulunan Mehmed Emin Paşa, Meclis-i Âli Tanzimât'ın kuruluşu esnasında bir ıslahat layihası hazırlayarak, meclisin kuruluşunda etkin rol oynamıştır. Meclisin kurulmasından kısa bir süre sonra meclis reisi olan Kıbrıslı Paşa, sadrazam Ali Paşa'nın

Paris Konferansı nedeniyle Paris'e gitmesi üzerine, sadrazamın yerine sadarete vekâlet ederek sadrazamın öncülüğünde hazırlanan Islahat Fermanı'nı 1856 yılında Bâb-ı Âli'de devlet erkânı huzurunda okumuştur.

Mehmed Emin Paşa, tüm siyasal tercihlerini ve bilgisini, devlette en önemli mevki olan sadrazamlığa gelme hedefi için kullanmamıştır. Tecrübesi, liyakâtı ve başarıları sonucu padişahların isteği ile bu makama getirilmiştir. Sadrazamlık, Mehmed Emin Paşa'nın siyasî hayatının dönüm noktalarından birisi olmuştur. Üç kez sadaret makamı ile müşerreflendirilen, Mehmed Emin Paşa, sadrazam oluşunun ilk seferinde, Reşid Paşa'nın kendi isteklerinin yerine getirilmesi için paşanın desteği ile sadarete getirilmiş, yine paşanın isteklerine karşı çıkması sonrası sadareten azledilmiştir. İkinci sadaretinde ise Osmanlı Tarihi'ne "Kuleli Vakası" olarak geçen olay karşısında halkı teskin etmek ve olayın sorumlularını cezalandırmak için getirilmiştir. Ayrıca olayın faillerini yargılanması için kurulan komisyona başkanlık etmiştir. Olay teskin edildikten sonra Kırım Savaşı sonrasında çıkan mali sıkıntıları ortadan kaldırmak, devletin belini büken maliyeyi düzeltmek için çaba sarf etmiştir. Kıbrıslı Paşa; Kırım Savaşı'nın olumsuz sonuçlarını ortadan kaldırmak için komisyon kurdu muştur. Fakat Sultan Abdülmecid dâhil komisyona katılan üyelerin maliyeyi korumak kapsamında verilen kurallara uymaması ile komisyondan bir netice elde edilememiştir. Paşanın üçüncü sadareti Rüşdi Paşa'nın azli ile gerçekleşmiştir. Paşa, henüz sadarete üçüncü defa vazifelendirilmesinden birkaç gün sonra Rumeli eyaletlerini teftişe çıkması görevi ile karşı karşıya kalmış ve hiç tereddüt etmeden vazifesini ifa etmek için maiyeti ile beraber bölgeye hareket etmiştir. Mehmed Emin Paşa, bu teftiş esnasında bölge ahalisinde ayırım yapılmaksızın tamamına ulaşma gayreti içerisinde bulunarak yönetimin düşünce ve tutumlarını halka eksiksiz aktarmaya çalışmıştır. Paşa, teftiştten elde ettiği sonuçları raporlar hâlinde Bâb-ı Âli'ye takdim etmiştir. Esasında Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli teftişi, Ali ve Fuad Paşalar tarafından Fransız elçisi aracılığıyla icra edilmiştir. Paşaların buradaki maksadı Mehmed Emin Paşa'nın merkezde olmasını engelleyerek daha rahat hareket etmek istemeleridir.

Mehmed Emin Paşa, dönemin devlet ricâli arasında etkili olan Ali ve Fuad Paşalar ile devlet yönetiminde öteden beri anlaşmazlık içinde olmuştur. Halk, devlet yönetiminde Ali ve Fuad Paşaların aksine Mehmed Emin Paşa'yı istemektedir. Halkın Kıbrıslı Paşa'yı desteklemesi Tezâkir'de şöyle bahsedilmektedir: "Millet Ali ve Fuad

Paşaları istemiyorlar ve bunlar çıkarsa devlet idâre olunmaz zannolunmasın. İdâre edecek kimlerdir denilirse Kıbrıslı Mehmed Paşa ve Rüşdü Paşa pederlerimiz ile Vefik Efendi ve Rıza Bey'dir".³⁶⁶ Mehmed Emin Paşa, iki paşa ile anlaşamamakla birlikte; Fuad Paşa'yı, Ali Paşadan daha az zararlı görmekteydi. Paşanın bu düşüncesi, sadrazamlığı döneminde Fuad Paşa'nın Hariciye nazırlığından istifa isteği ile ortaya çıkmıştır. Görevinden istifa etmek isteyen Fuad Paşa, Girit valiliğine tayin edilmesini belirten bir dilekçe yazmıştır. Mehmed Emin Paşa da Fuad Paşa'nın istifasından büyük telaş duyarak, paşanın vazifesinden ayrılmasını istememiştir. Zira Kıbrıslı Paşa, Fuad Paşa'nın yerine bu vazifeye Ali Paşa'nın getirileceğini düşünmektedir. Ali Paşa'nın Hariciye nazırlığına gelmesini istemeyen paşa, sultanın istifayı kabul etmemesini beklemiştir. Neticede Sultan Abdülmecid, paşanın istifasını kabul etmemiş ve bu durum Mehmed Emin Paşa'nın rahatlamasına vesile olmuştur.

Mehmed Emin Paşa, Avrupa'da tahsil görmüş ve bu tahsili neticesinde Fransızca, Rumca ve Arapça dillerine vakıf olmuştur. Avrupa'daki eğitimi ile Avrupa hakkında kayda değer bilgiye sahip olan Mehmed Emin Paşa, asla Batı'ya körü körüne bağlanan bir devlet adamı olmamıştır. Eski eşi Melek Hanım, Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Batı eğitimi ve Batı hakkındaki düşüncesi için: "Kalın bir cahillik kütlesi üzerinde cilalanmış, yüzeysel bilgi ve uygarlık cilasının altında eski Türk damgasını koruyan düşünce" olduğunu sert bir şekilde vurgulayarak, paşanın Batı eğitimi almasına rağmen zihince eskiye bağlı olduğunu belirtmiştir.³⁶⁷ Melek Hanım'ın sözlerinin aksine Mehmed Emin Paşa tamamıyla Batı karşıtı olmayıp, bazı noktalarda, kendisine göre hassas davranıldığı sürece İmparatorluğun batı ile arasında oluşan farkı kapatmak maksadıyla yapılan ıslahat çalışmalarına açıkça destek vermiştir.

Mehmed Emin Paşa'nın kişiliği ise incelemeye değer başka bir boyuttur. Bilgili bir kişiliğe sahip olduğu bilinen Kıbrıslı; fikirlerinde samimi ve sert tabiatlı bir kişi olarak bilinmektedir. Paşanın şahsından bahseden kaynaklarda kendisinin tok gözlü ve asil bir kişiliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Bu kaynaklarda ayrıca; paşanın Osmanlı terbiye ve davranışlarına göre hareket edip, bu terbiyesini yaşamının hemen hemen her alanında devam ettirdiği belirtilen diğer özellikler arasındadır.

³⁶⁶ Cevdet Paşa, **Tezâkir**, C. 13-20, s. 84.

³⁶⁷ Melek Hanım, a.g.e, s. 277.

Mehmed Emin Paşa, meslek yaşamında daima yurtsever ve mantıklı hareket eden bir bürokrat olmuştur. Göreve geldiği ilk andan itibaren ülkesinin menfaatlerini ön planda tutarak devletin toprak bütünlüğünün korunmasına gayret etmiş, ayrıca israf ve rüşvetle mücadelede etkili politika izleyen bir devlet adamı olduğunu etrafındakilere hissettirmiştir. Almış olduğu memuriyetlerinde bazen otoriter bir komutan, bazen güçlü bir idareci, bazen de sakinliğini koruyan karakteri ile devletin meselelerini çözümlmeyi başarmış, başarılı sonuçlar elde etmiştir. Hayata veda ettiğinde mal varlığı olarak yalısından başka bir şeyi kalmamış olması meslek hayatında bilindiği gibi namuslu ve dürüst bir devlet adamı olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu çalışma ile XIX. yüzyılın üçüncü çeyreğine damga vurarak, devletin iç ve dış meselelerinde önemli rol alan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın hayatı, ailesi ve merkezinde kendisinin olduğu önemli olaylara yer verilmiştir. Yönetim konusunda akli ve zekâsı ile öngörüsünü kullanarak emsallerine göre temayüz ederek farklı bir yere oturan Mehmed Emin Paşa; mesleki hayatı ve ortaya koyduğu kişiliği ile Osmanlı Devleti'nde iyi bir devlet adamı profili çizmiştir.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2010). Sorularla Osmanlı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Aktan, B. (2006). Yahya Kemal Beyatlı'nın Şiirlerinde Dil ve Ahenk. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (S. 14), ss. 1-10.
- Akyıldız, A. (1993). Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Akyıldız, A. (1995). Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları. XV, Neşir Heyeti Halil İnalçık. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akyıldız, A. (2003). Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâmı Adliyye. (Cilt. 26, ss. 250-251). Ankara: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Aksun, N. Z. (1994). Osmanlı Tarihi. Cilt. 3, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akün, F. Ö. (1972). Namık Kemal'in Mektupları. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- An, C. A. (2002). Kıbrıs'ın Yetiştirdiği Değerler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Artuk, İ. (2007). Nişan. (Cilt. 33, ss. 155-156). İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi
- Ayvalık, E. (2018). Osmanlı Devleti'nde Darbeler (II. Osman, II. Selim ve Abdülaziz Örneği). (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Ayvazoğlu, B. (2007). Yahya Kemal: Ansiklopedik Biyografi, İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ayvazoğlu, B. (2008). Yahya Kemal. Eve Dönen Adam, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Belge, M. (2018), İstanbul Gezi Rehberi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beydilli, K. (2007). Sefaret ve Sefaretname Hakkında Yeni Bir Değerlendirme, Osmanlı Araştırmaları, C.30, (S. 30), ss. 8-30.
- Çiçek, K. (2003). Mehmed Emin Paşa Kıbrıslı (1813-1871). (Cilt. 28, ss. 463-464). Ankara: TDV. İslam Ansiklopedisi
- Çiroviç, İ. (2018). Osmanlı Kadını Temsilcilik ve İktidar: Melek Hnaim Belgrad'da (1847-1848). Yunus Emre Enstütüsü, Belgrad: ss. 363-383.
- Davison, H. R. (2005). Osmanlı İmparatorluğunda Reform. C.I, İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Demetriadou, E. Dr. (19997-2012). Kypros: The first Cypriot Newspaper. ALETHEIA, Hakikat Gazetesi, Kıbrıs Gazetelerinin Gerçekleri.
- Demir, M. N. (2006). Osman Bey (Frederich Millingen)'e Göre XIX. Yüzyılda Türk Kadınının Toplumsal Konumu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. 46, ss. 41-51.
- Devellioğlu, F. (2010). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA): Sadâret Amedi Kalemî Evrakı: No; 47/89; 70/86; 92/56; 93/45. Sadâret Divân (Beylikçi) Kalemî Evrakı: No; 39/69; 70/86; 95/69; 95/21; 113/80; 159/17; 169/56. Sadâret Divânı Mühimme Evrakı: No; 4/35. Sadâret Mektûbî Kalemî; No;161/95; 215/68. Sadâret Mektûbî Mühimme Evrakı: No: 62/36; 298/100; 336/78; 348/100. Sadâret Mektûbî Nezâret ve Devâir Evrakı: No: 18/36; 18/98; 90/42; 198; 252/82. Sadâret Mektûbî Umum Vilâyât Evrakı: No: 38/66; 372/60. Sadâret Mütferrika Evrakı: 17/6. Sadâret Teşrifât Kalemî: No: 4/89; 5/75; 17; 35/65. Bâb-ı Âli Evrak Odası: No; 2696/202137; 2768/207547. Cevdet Bahriye: No; 6/294. Cevdet Hariciye: No: 116/5768. Hatt-ı Hümâyûn: No; 1647/6; 1648/8. Hariciye Mektûbî Kalemî: No; 31/70; 193/74. Hariciye Nezâreti Siyasi: No; 1861/1; 1338/14; 1842/38. Hariciye Nezâreti Umûr-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti: No; 228/58. Hariciye Tercüme Odası: No: 219/60. Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakı: No:10/149; 16/4. İrade Dâhiliye: No; 94/4733; 151/7853; 181/9909; 223/13268; 272/16994; 274/17170; 302/19109; 302/19118; 416/27551; 423/27993; 528/36515; 538/37394; 546/37982; 546/38013; 550/38263; 623/43323. İrade Dosya Usulü: No; 149/16. İrade Hariciye: No; 48/227; 52/2433; 62/3045; 63/3095; 65/3189; 67/3285; 70/3401; 133/6876; 134/6889; 181/10024. İrade Meclis-i Mahsûs: No: 2/79; 132/5673. İrade Şûra-yı Devlet: No: 31/1497. Satın Alınan Evrak Ali Fuad Türk Geldi Evrakı: No: 3/4. Yıldız- Sâdaret Hususî Marûzât: No: 233/29. Yıldız Hariciye Nezâreti Marûzâtı: No:4/89.
- Dirvana, Z. (30.10.2020). Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın dördüncü kuşak torunu Süleyman Dirvana'nın eşi.
- Düzcü, L. (2016). Korku ile Tedbir Arasında Bir İhtilali İzlemek: 1848 İhtilali ve Osmanlı Hükümeti. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (S. 38), ss. 51-78.

- Ekicigil, R. (1982). İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi. (Cilt. 1, ss. 624), Abdülmecid, İstanbul: Tercüman Kültür Yayınları.
- Emecen, F. (1989). Akka. (Cilt. 2, ss. 265-267). İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Engelhart, P. E. (1999). Türkiye ve Tanzimat. (A. Reşat Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Er, T. (2009). Yalıdakiler. İstanbul: Destek Yayınları.
- Grant, J. (2011). Osmanlı Gerilemesini Yeniden Düşünmek Osmanlı Devleti'nde Askeri Teknolojinin Yayılması (15. yy. dan 18. yy.'a kadar), (S. Aydüz, Çev.). Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, (S. 12-20), ss. 57-80.
- Gök, İ. ve Gürcan F. (2018). İspanya Veraset Savaşları Döneminde Felemenk Diplomasisi ve Osmanlılar. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimler ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 21. (S. 20), s. 363-381.
- Gökbilgin, T. (2005). Mithat Paşa. (Cilt. 30, ss. 7-11). İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Gözübüyük, S. (2018). Osmanlı Fransa İlişkilerinde Diplomatik Protokol Unsuru Olarak İskemle, (XI- XII Yüzyıllar). Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt.5, (S. 6), ss. 9117.
- Gücüm, K. (2008). İslahat Fermanı Sonrasında Osmanlı Devlet Yapısındaki Değişime Fransa'nın Etkisi. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gümüşsoy, A. E. (2006). Keçecizâde Mehmed Fuad Paşa. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gümüşsoy, E. (2008). 1860- 1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti. Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi. Genel Kurmay Ataşe Başkanlığı Yayınları, (S. 12), ss. 67- 83.
- Güneş, C. K. (2018). 1848 Macar İhtilali ve Macar Mültecileri Meselesi. Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt. 4, (S. 8), ss. 118.
- Günce, Ş. (2020). Osmanlı Devleti'nde İlk Daimi Elçiler ve Diplomasiye Olan Etkileri. Osmanlı Medeniyet Araştırma Dergisi, Cilt. 6, (S. 10), ss. 101-114.
- Güncüoğlu, F. S. (2016). Osmanlı İstanbul'unun ilk Yapıları Hisarlar ve Mahalleri. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınevi.

- Halaçoğlu Y. (1987). Marûzât ve Tezâkir'de Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat Erkânı. M. Reşid Paşa Dönemi Semineri Bildiriler. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Hanım A. F. (1994), Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Hanım M. (1999). Haremden Mahrem Hatıralar. (İ. Yerguz Çev.). İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Hayta N. ve Ünal U. (2008). Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (17. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Hürel H. (2005). İstanbul'u Geziyorum Gözlerim Açık!, Bir İstanbul Kültür Kitabı. İstanbul: Dharma Yayınları.
- İnal İ. M. K. (1240). Son Sadrazamlar, C.I, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnalçık H. (2017). Tanzimat ve Bulgar Meselesi. İstanbul: Kronik Kitap.
- Kahraman K. Ve Baytar, İ. (2015). Sultan Abdülmecid Dönemi Devlet Ricâli, Sultan Abdülmecid ve Dönemi (1823- 1861). İstanbul: Kültür A.Ş Yayınevi.
- Kalkan, T. M., (2014). İsyandan Cumhuriyete: Hollanda'nın İspanya'ya Karşı Bağımsızlık Mücadelesi, (1597-1648),(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karagöz, H. (2008). Belgrad-ı Dâr'ül Cihâd'da Osmanlı Hakimiyetinin Yeniden Tesisi (1739). Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, (S. 33), ss. 183-205.
- Karaköse, H. (2017). Tanzimat'a Tepki Olarak Ortaya Çıkan Halep Olayı (1850). Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.10, (S. 53), ss. 254-270.
- Karal, Z. E. (1983). Osmanlı Tarihi, Cilt. 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Karakoç, D. F. (2013). 19 Yüzyıl Sonunda Halep'te İngiliz Belgelerine Göre Topum, Yönetim ve Konsoloslar Arasındaki İlişkiler. Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (S. 23), ss. 67-91.
- Karataş Ö. S. (2014). Klasik Türk Müziği Eğitimi'nde Bir Saray Üniversitesi: Enderûn Mektebi. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 9/2, ss. 869-885.
- Kaşıkcı, O. (2016). Osmanlı Devleti'nde Vezir-i Âzam (Sadrazam). Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Cilt. 21, (S. 2), ss. 127-134.
- Kaya, C. (1993). Kandilli, Vaniköy, Çengelköy: mekânlar ve zamanlar. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı.

- Kaynar, R. (1985). Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Keleş, E. (2009). Osmanlı, İngiltere ve Fransa İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kenan, S. (2010). III. Selim Dönemi Anlayışında Arayışlar. Türk Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) , ss. 129-163.
- Kırlangıç, O. (2017). Ahmet Cevdet Paşa'ya Göre Tanzimat Dönemi Osmanlı Devlet Ricâli. Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt. 3, (S. 3), ss. 266-297.
- Korkmaz, F. (2016). Ziya Paşa'nın Arzuhali Üzerine Bir Değerlendirme. Hikmet Edebiyat Dergisi, Yıl. 2, (S. 4), ss. 53-65.
- Köksal, Y. (2004). Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi. Toplumsal Tarih, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, (S. 131), ss. 56-62.
- Köksal, Y. ve Erkan D. (2007). Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Köse, B. F. (2003) Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari ve Sosyal Yapı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Erzurum.
- Köşlü, A. ve Tekiner H. (2017). Madalyalı Cildiyeciler. Dermatoloji Tarihi, ss. 44- 48.
- Kurtçu, Ü. (2007). Boğaziçi Tiryakiliği. İstanbul: Elips Kitap.
- Küçük, C. (1988). Abdülmecid. (Cilt. 1, ss. 259-263). İstanbul TDV. İslam Ansiklopedisi,
- Kütükoğlu, S. M. (1995). Elkâb. (Cilt. 11, ss. 51-54). İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Lütfi, A. (1990). Vakanüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, Cilt. XIV. (M. Aktepe Yay. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Manav, N. (2017). Mazuliyet Sandığının Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler. Türkiyat Mecmuası, Cilt. 27/1, ss. 215-224.
- Masters, B. (1997). Halep/ 2 Bölüm: Osmanlılar Dönemi. (Cilt. 15, ss. 244-247). İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Merçil, E. (2004). Menşur. (Cilt. 29, ss. 150). Ankara: TDV. İslam Ansiklopedisi.

- Mumcu, A. (1994). Hukukçu Gözüyle Mustafa Reşid Paşa. Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nazır, B. (2010). Londra Sefiri Mehmed Paşa'nın Felemenk (Hollanda) İzlenimleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 3/11, ss. 438-444.
- Nazır, B. (2016). Macar ve Polonyalı Mülteciler, Osmanlı'ya Sığınanalar. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Onhan, E. M. ve Güney T. (2018). Yeniçeriliğin Kaldırılışı ve Sosyoekonomik Sonuçları Karamanoğlu Mehmed Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt. 20, (S. 34), ss. 41-52.
- Ortaylı, İ. (1996). Gaspodarlık. (Cilt.14, ss. 115-1169). İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Öndeş, O. (2010). Asıl Efendiler: Levantenler. İstanbul: Şen Ocak Yayınları.
- Öreñç, F. A. (2006). Mutasarrıf. (Cilt. 31, ss. 377-379). İstanbul: TDV. Ansiklopedisi.
- Özgüven B. H. (2003). Mahmud II. Türbesi, Sebili, Çeşmesi ve Haziresi. (Cilt.27, ss. 357-358). Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Öztuna, Y. (1988). Abdülaziz. (Cilt.1). İstanbul: Türk Ansiklopedisi. Milli Eğitim Basımevi.
- Öztuna, Y. (2005). Devletler ve Hanedanlar. Cilt. 2. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özyalçın, A. ve Sezer S. (2010). Öyküleriyle İstanbul Anıtları-2 Saraydan Liman'a. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Pakalın, Z., M. (1993). Osmanlı Tarih Deneyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Cilt. 3 İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.
- Paşa, C. (1960). Tezâkir. Cilt. 13-20. (C. Baysun Yay. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Paşa, C. (1980). Marûzât. (Y. Halaçoğlu Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Paşa, Z. (1326). Veraset-i Saltanat-ı Seniyye. İstanbul.
- Paşa, Z. (Tarihsiz). Zafername. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Rasim, A. (2012). Osmanlı Tarihi. Cilt. 2. (H. D. Yıldız, Yay. Haz.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Rıza, A. ve Galip, M. (1977). Geçen Asırda Devlet Adamlarımız I- XIII. Asr-ı Hicride Osmanlı Ricâli. (F. Ç. Derin, Yay. Haz.). İstanbul: Tercüman Yayınları.

- Sakaoğlu, N. (1999). Bu mülkün Sultanları. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Sandler, O. (2016). Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Satış, İ. (2015). Kudüs Mutasarrıfları (1841-1902). Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt. 30. (S. 2), ss. 545-572.
- Saylani, K. (2020). II. Abdülhamit'in Atadığı İlk Şeyhülislam Kara Halil Efendi. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sertoğlu, M. (2011). Mufassal Osmanlı Tarihi Resimli- Haritalı. Cilt. 6. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Seyfi, O. K. (1996). Kıbrıslı-zâde Binbaşı Osman Bey'in Hatıraları ya da 19. yüzyılda Doğu'da İngilizler. (İ. Pınar Çev.). İzmir: Akademi Kitabeci.
- Seyyidanlıoğlu, M.. Tanzimat Döneminde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye (1838- 1876). <http://www.yunus.hacettepe.edu.tr>, ss. 1-8.
- Sunay S. (2016). Damat Mehmed Ali Paşa. (Cilt. Ek. 2, ss. 216-218), İstanbul: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Süreyya, M. (1996). Sicil-i Osman. Cilt. 4. (S. A. Karaman, Çev.). (N. Akbayar, Yay. Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şafak, N. (2006). Bir Tanzimat Diplomatu Kostaki Musurus Paşa (1807-1891). (Yayınlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslâm Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul.
- Şimşek, E. (2017/3). Sinop Baskınının Fransız Kamuoyuna Yansımaları ve Fransız Filosunun Karadeniz'e Girişi (1853-1854). Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, ss. 69-102.
- Şimşirgil, A. (2018). Kayı IX. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tabakoğlu, A. ve Taşdirek, Ç. O. (2015). Osmanlı'da Mali Denetimin Kurumsal Gelişimi – Maliye Teftiş Heyetinin Kuruluşu. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt.13, (S. 2), ss. 91-113.
- Takvim-i Vekayi, Sene 1270, 271, 6.
- Taşkesenlioğlu, Y. M. (2018). Tanzimat Döneminde Bir Reform Meclisi Meclis-i Âlî-i Tanzimât (1854- 1861). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Taşkın, O. (2019). Sultan I. Abdülhamit'in Adamı Kara Vezir Seyyid Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Muhalefatı. Tarih ve Gelecek Dergisi, Cilt. 5, (S. 3), ss. 546- 570.
- Timur, T. (2006). Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler. Ankara: İmge Yayınevi.

- Tunçel, K. A. ve Yıldırım, M. (2014). 1854- 1874 Döneminde Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması: Kaç Milyar Dolar Osmanlı Devleti'nin İflasına Neden Oldu. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 16, (S. 1), ss. 1-26.
- Tuten, A. (2017). Sultan II. Mahmud Dönemi Islahat Çalışmaları. Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü. <http://www.academia.edu.tr.>, ss. 1-19.
- Türk geldi, F. A. (1928). Ricâl-i Mühimme-i Siyasiyye. İstanbul: Yeni Matbaa Yayınevi.
- Türkeş, A. ve Turgut, H. (1995). Şahinlerin Dansı: Türkeş'in Anıları. İstanbul: Abc Basın Ajansı Yayınları.
- Türkmen, Z. (2002). Kuleli Vakası. (Cilt.26, ss. 356-357). Ankara: TDV. İslam Ansiklopedisi.
- Türkmen, Z. (2006). Müşir. (Cilt. 32, ss. 160-161). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Uçorol, R. (1985). Siyasi Tarih. İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.
- Unat, R. F. (1968). Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri. (B. S. Baykal, Yay. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uygur, F. (2014). Fransız Büyükelçi Edouard Antonie Thouvenel Ve İstanbul. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 183, (S. 183), ss. 353-378.
- Ünal, U. (2006). Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876). (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Yazıcı, N. ve Aslan, H. (2014). Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişini Anlatan Es Seyyid Mehmed Nuri'nin Seyahât-i Sadaret-i Uzma İsimli Manzum Risalesi. Cilt. 4, III. Kısım, Ankara; ss. 967-1019.
- Yıldırım, Z. (2018). Mısır Meselesinin Çözümünde Mustafa Reşid Paşa'nın Tanzimat Fikrinin Anlaşılması. Mehmed Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt. 10, (S. 25), ss. 534-548.

EKLER

EK 1. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (1813-1865)³⁶⁸

368 Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Portresi için Bkz. Sertoğlu, a.g.e, s. 3042.

EK 2. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın ilk eşi Melek Hanım (Maria Dejean) ³⁶⁹

EK 3. Mehmed Paşa'nın kızı Ayşe Sıdika Hanım ³⁷⁰

³⁶⁹ Kıbrıslı-zâde, a.g.e, s. 61.

³⁷⁰ Ayşe Hanım Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın ilk eşi Melek Hanım'da olma ilk çocuğudur. Ayşe Sıdika Hanım'ın Portresi için Bkz. Kıbrıslı-zâde, a.g.e, s. 87.

EK 4. Kıbrıslı Yalısı³⁷¹

EK 5. XIX. yüzyıl Londra sefareti Binası³⁷²

371 Göncüoğlu, a.g.e, s. 139.

372 Şafak, a.g.t, s.200.

EK 6. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'ya Verilen Nişân-ı Osmâni³⁷³

373 Köşlü- Tekiner, a.g.m, s. 44.

EK 7. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Akka Kalesi Muhafızlığına Tayin Talebi

4

دولت عظامو عاقصو ایتو اضم حصاری

دینار عالی و نهضت حضرتی عمر و اقبال و شجاعت جناب عالی بنامی بی خردا و بی سوره عکا قلعہ کی محافظی فرمادہ برادرزادہ امین پاشا بزرگہ حال اولیٰ صحرانہ
 ارتحال دار بقا ایدرک توفیق مومنی ابرق حاصل اولین نشانہ دینا نہ در عادت کونہ و عا وظیفہ مذکور عا کفایت شہانہ فاقہ نامہ زندہ عی اوج دیوار
 اداره ایندیریک و نشہ اولیہ قلعہ مرقد عربان کجری شہ سہ لایم محافظی اولیٰ و در سلف سید در بر ناسیک محافظی نصیب اولیٰ و در
 و نسبتہ داتر حید امانی مشہر اولیہ قلعہ اسدایات حضرتین نور ایدر بر وقتہ تحریرت اشوباز کت جس گوید مسکرہ جم عقد وظیفہ جس خاص و کبود و
 ناسیک کج اولیہ و موجودہ اندہ نسبی بر کم بود جسبہ کدوسک قلعہ مذکورہ بر محافظ نصیب و نصیب و نتا در نوران رضی اعلا و تعالیٰ قلمی سید خصا
 و نشہ و نظور معاف و حضرت یاد شہن جولیدہ اجمیرہ تحریرت و نشہ سوی سہ سال اولیہ کونہ نشہ اولیہ پاشا سوی ابرق اولیہ و جزوی و جزوی
 اولیہ و نشہ اولیہ و موجودہ اندہ نسبی بر کم بود جسبہ کدوسک قلعہ مذکورہ بر محافظ نصیب و نصیب و نتا در نوران رضی اعلا و تعالیٰ قلمی سید خصا
 و نشہ و نظور معاف و حضرت یاد شہن جولیدہ اجمیرہ تحریرت و نشہ سوی سہ سال اولیہ کونہ نشہ اولیہ پاشا سوی ابرق اولیہ و جزوی و جزوی

جناب عالی سائیدہ رضی تعالیٰ عنہم ایتو اضم حصاری
 ابرق
 اولیہ و نشہ اولیہ و موجودہ اندہ نسبی بر کم بود جسبہ کدوسک قلعہ مذکورہ بر محافظ نصیب و نصیب و نتا در نوران رضی اعلا و تعالیٰ قلمی سید خصا
 و نشہ و نظور معاف و حضرت یاد شہن جولیدہ اجمیرہ تحریرت و نشہ سوی سہ سال اولیہ کونہ نشہ اولیہ پاشا سوی ابرق اولیہ و جزوی و جزوی

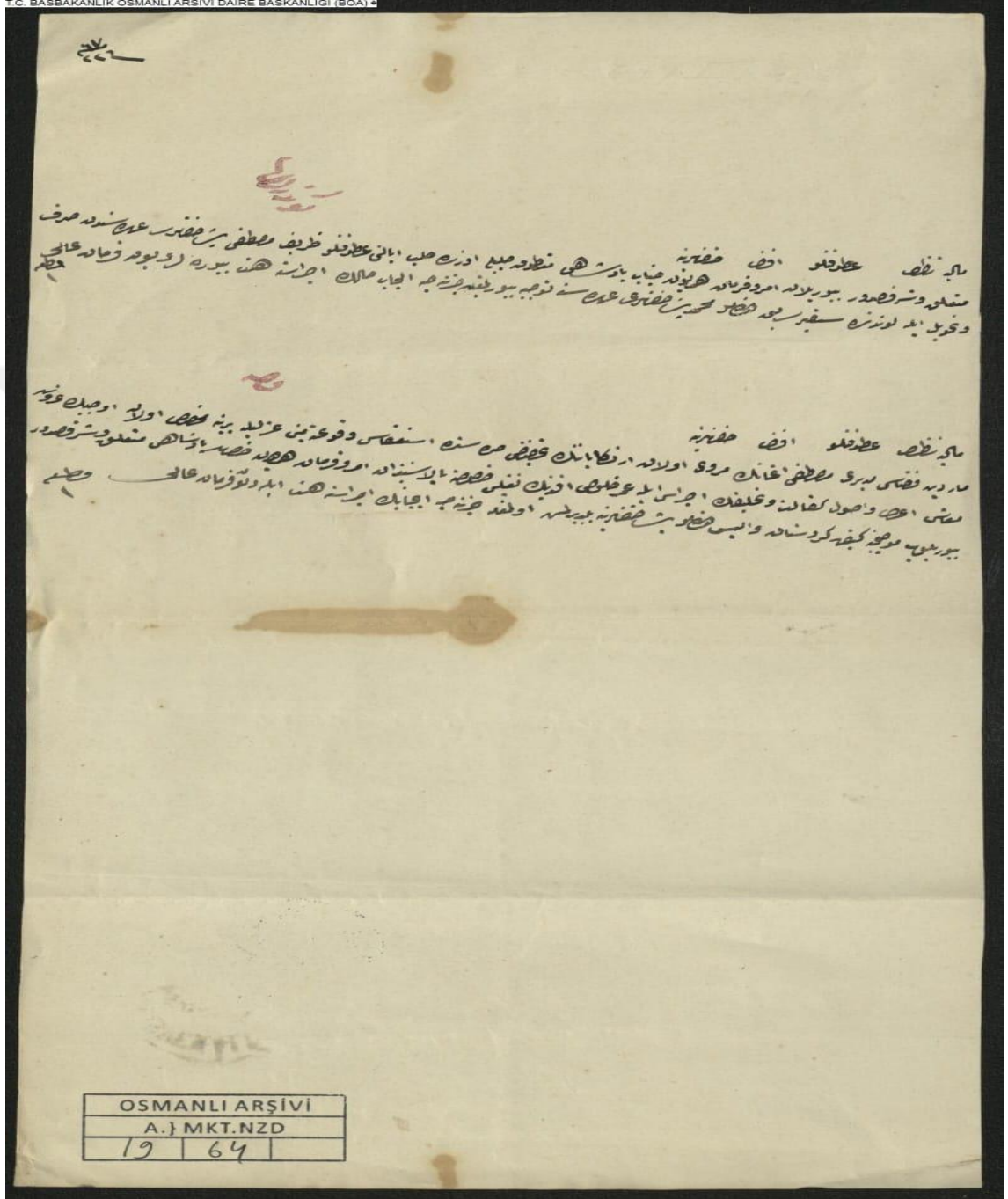
İDH 94/4733

2

İ.DH.00094

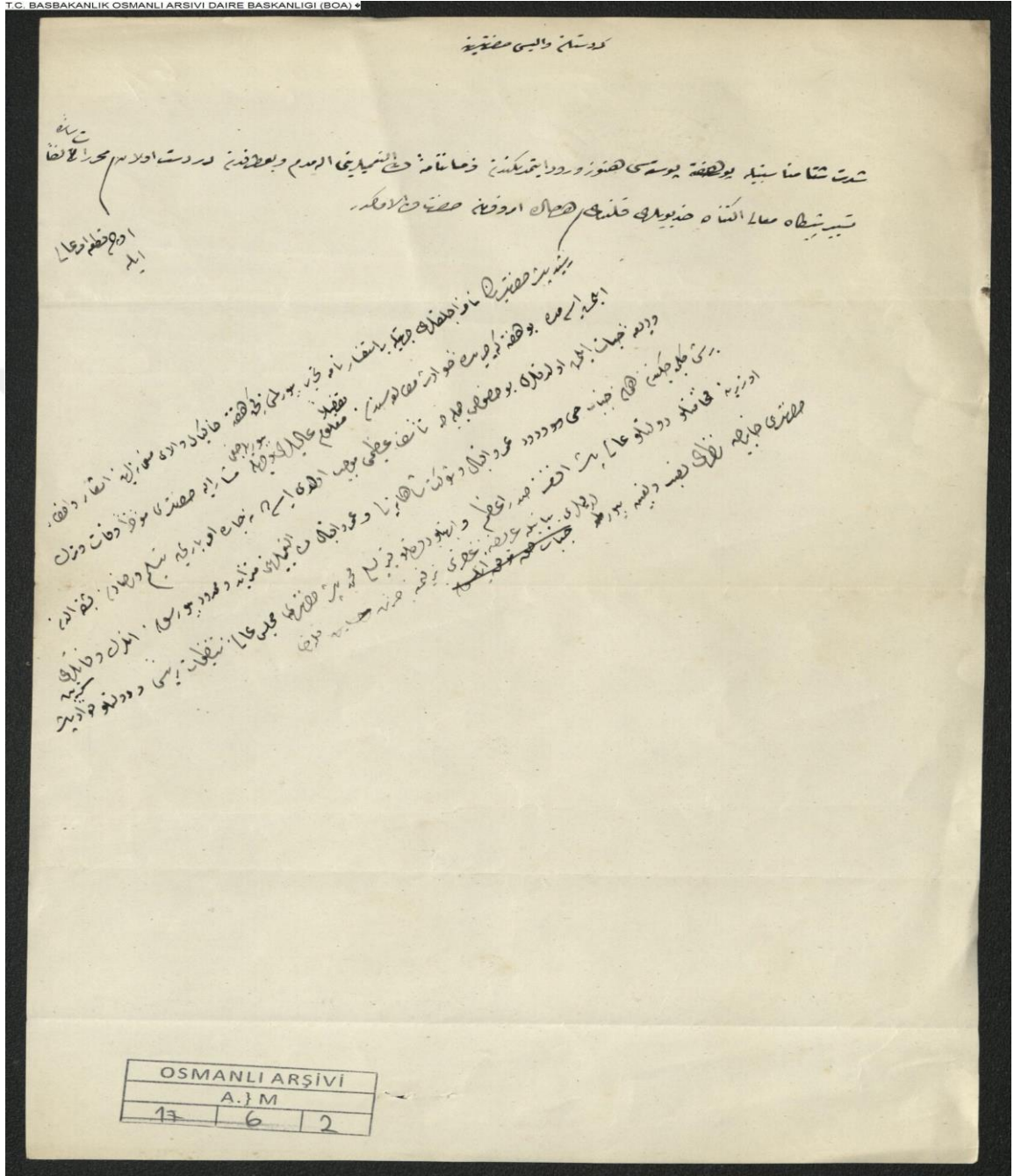
EK 8. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Halep Valiliğine Tayin Edilmesi

BOA. A.MKT.NZD. No: 19/64, H. 25/M./1267.

A.}MKT.NZD.00019.00064.001

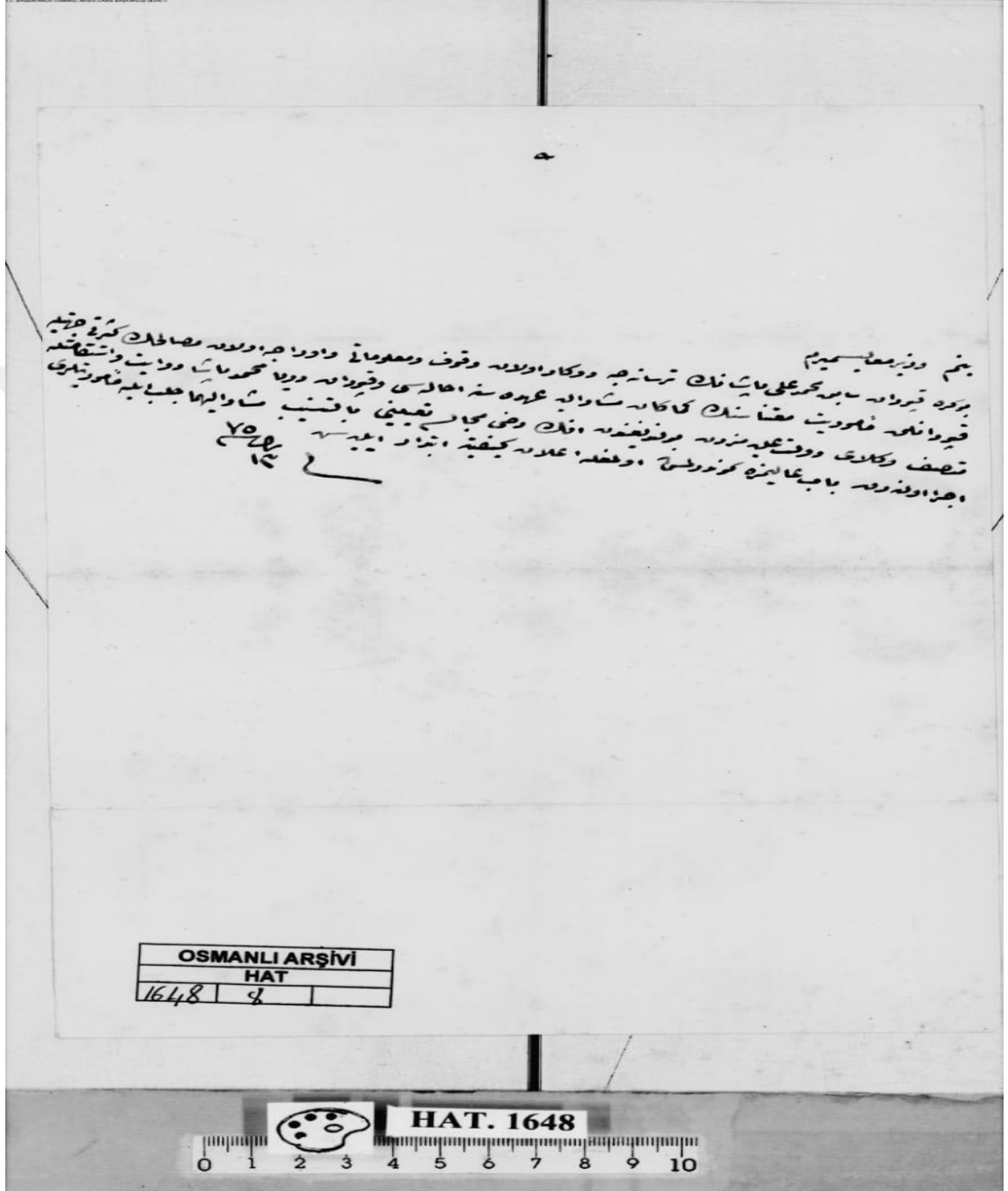
EK 9. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Meclis-i Âlî-i Tanzimât Riyaseti 'ne Tayin Edilmesi
BOA. A.MH. No: 17/ 6, H. 27/Ca/1274.

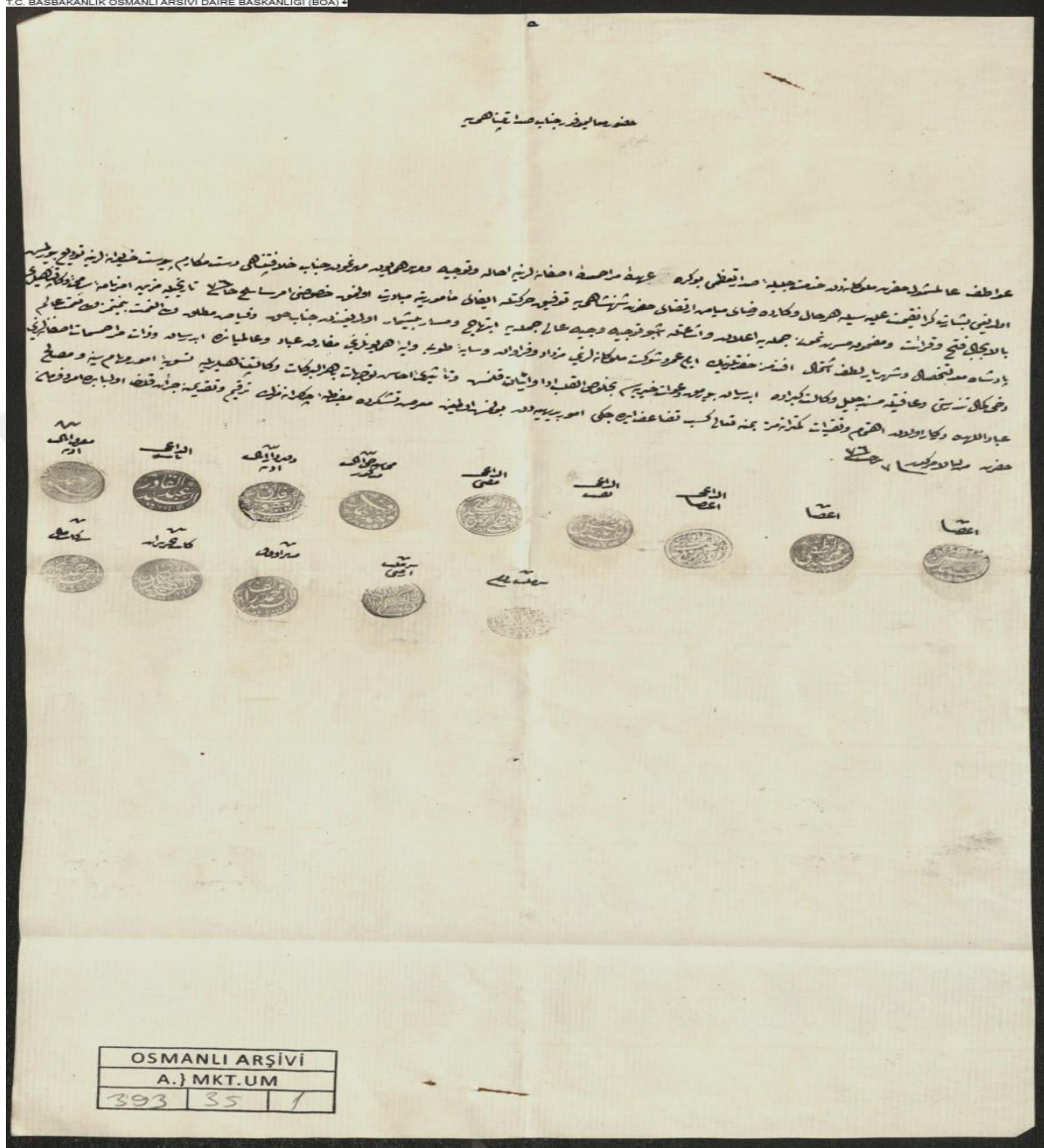
A.}M.00017.00006.002

EK 10. Kaptan-ı Derya Mehmed Emin Paşa'nın meclise tayin edilmesi

BOA. HAT. No: 1648/8, H.13/Ra/1275.

EK 12. Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın Sadarete Tayininden Sonra Vazifesine
Başladığına Dair Emirnamesinin Alınması
BOA. A.MKT. UM. No: 393/35. H. 07/B/1276.

A.} MKT.UM.00393.00035.001

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Öznur ATALAN

Doğum Yeri ve Tarihi:

Eğitim Durumu

Ön Lisans Öğrenimi : Ata. Aöf. Çocuk Gelişimi.

Lisans Öğrenimi : Bozok Üniversitesi Tarih Bölümü.

Eskişehir Aöf. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

İstanbul Üni. Auzef Çocuk Gelişimi Bölümü 3.Sınıf.

Yüksek Lisans Öğrenimi:Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı.

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler : Iğdır Üniversitesi Türk Ermeni İlişkileri Sempozyumu Bildiri, 1. Dünya Savaşı Döneminde Yaşanan Ermeni Olayları ve Günümüze Yansımaları 16-18 Ekim 2019 Kemal SAYLAN - Öznur ATALAN.

İş Deneyimi

Sertifikalar :Gazi Üniversitesi Pedagojik Formasyon Sertifikası.

Çalıştığı Kurumlar: Milli Eğitim Bakanlığı.

Özel Gündüz Bakımevi ve Kreş.

İletişim:

Tarih : 27 / 04 / 2021